

Б. Абдишукуров, О. Абдусаматов

**МАКТАБДА ТАРИХ
ТАЪЛИМИНИНГ
ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ**

**Тошкент
2024**

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ТАЪЛИМ, ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ

ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

Б.Абдишукуров, О.Абдусаматов

**МАКТАБДА ТАРИХ ТАЪЛИМИНИНГ
ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ**

Ўқув-услубий қўлланма

Тошкент
«Renesains sari»
2024

УЎК 01:371.
КБК 04.4:331.
А 32

Б.Абдишукуров, О.Абдусаматов. Мактабда тарих таълимининг замонавий муаммолари. Ўқув-услубий қўлланма. – Т.: “Renesains sari”, 2024. 180 б.

Масъул муҳаррир:

Тоштемирова Саодат Абдурашидовна – *Чирчиқ давлат педагогика университети доценти, п.ф.ф.д (PhD).*

Тақризчилар:

Кошанова Нилуфар Мақсадовна – *Чирчиқ давлат педагогика университети доценти, п.ф.ф.д (PhD).*

Мадярова Салимахон Нуманджановна – *Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий Университети доценти, т.ф.н.*

Мазкур ўқув-услубий қўлланма умумий ўрта таълим мактабларида ўқитилаётган тарих фанининг муаммолари, уларнинг ечиш йўллари илмий-назарий асослари, ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятининг психологик-педагогик ва технологик жиҳатларини ёритиш, ўқитиш жараёнида креатив кўникмаларни ривожлантириш механизмларини жорий этиш асосларига бағишланган. Қўлланма педагогик олий-таълим муассасаларида фаолият олиб бораётган профессор-ўқитувчилар, умумтаълим мактаблари ўқитувчилари, шунингдек, педагогика, тарих йўналишидаги талабалар, бўлажак тарих фани ўқитувчилари учун мўлжалланган.

ISBN 978-9910-9398-5-3

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

КИРИШ

ТАРИХ ЗАМОНАВИЙ ФАН СИФАТИДА

Тарих замонавий мактабдаги энг ўзгарувчан фанлардан биридир. Вақт ўтади, ижтимоий ва сиёсий вазият ўзгаради ва маълум воқеаларга янгича ёндашувлар, уларни янгидан тушуниш ва таъкидлаш зарурати пайдо бўлади. Бу жиҳатдан замонавий мактаб таълимининг мақсад ва вазифалари нималардан иборат? Ҳозирги мактабда тарихни ўқитишнинг иккита тизими – чизиқли ва концентрик – методистлар ва ўқитувчилар ўртасида қаттиқ тортишувларга сабаб бўлмоқда. Эҳтимол, бошқа учинчи йўл борми? Ёки тўртинчиси-концентрик ва чизиқли тузилмаларнинг афзалликларини бирлаштирадими? Бугунги кунда юртимиз тарихини миллий манфаатларга мувофиқ ўргатиш зарурлиги масаласи жуда кескин. Бугунги кунда тарих фанининг асосий вазифаларидан бири ўз мамлакатини учун масъулиятни ҳис қиладиган фаол фуқарони тарбиялашдир. Тарихни ўқитишнинг мавжуд тизими ўқувчиларга тарихий жараённи яхлит идрок этишга имкон бермайди, миллий ўзига хосликни мустаҳкамлашга ва жамиятни мустаҳкамлашга қаратилган эмас деган фикр мавжуд. Мактабда тарихни ўқитишнинг асосий мақсади ўтмишни билиш ва жаҳон маданиятининг энг муҳим ютуқларини бошқариш қобилиятига асосланган ўқувчи шахсини ривожлантиришдир.

Шахсий ривожланиш, биринчи навбатда, ижодий фикрлашни, ўтмишни, ҳозирги кунни танқидий таҳлил қилиш, тарихий манбаларни мустақил ўрганиш асосида ўз кўлосаларини чиқариш қобилиятини шакллантиришни ўз ичига олади. Тарих ўқувчини ахлоқий танлов муаммолари олдида қўйиши, тарихий воқеаларни ахлоқий баҳолашнинг нураккаблиги ва ноаниқлигини ҳалол кўрсатиши керак.

Тарих дарслари ўқувчига фактларни пассив ёдлашни ва уларни баҳолашни эмас, балки тарихий маълумотлар

массасида мустақил равишда ҳаракат қилиш, тарихий ҳодисалар ўртасидаги сабаб-оқибат муносабатларини топиш, тарихий жараёнда муҳим нарсаларни ажратишни ўргатиши керак. Тарихийликни тарбиялаш керак, ўтмиш воқеаларини ҳар бир алоҳида тарихий лаҳза учун ўзига хос бўлган ўзаро боғлиқликда тушуниш ва баҳолаш, дунё ва жамиятнинг яхлитлигида доимий ўзгарувчанлигини, ижтимоий ҳодисаларнинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва йўқ бўлиб кетиши жараёнини англаш қобилиятини билдиради.

Тарих дарсларининг муҳим мақсади ҳаётга кирадиган шахснинг ижтимоийлашувини, яъни унинг шахс сифатида ўзини ўзи белгилашини, жамиятдаги ўрнини, тарихий илдизларини тушунишини ривожлантиришдир. Мактабда тарихни ўқитиш ўқувчининг қадрият йўналишларини шакллантиришга, у томонидан ахлоқий муаммоларни ҳал қилишга ёрдам бериши керак.

Бу борада тарихий таълимнинг мақсади биринчи навбатда умуминсоний қадриятларга, инсонпарварлик тарбиясига эътибор қаратишдир. Тарихнинг асосий вазифаси ижтимоий ижодкорликка қодир, ўз позицияларини ҳимоя қилишда принципаал, демократик ўзини ўзи бошқаришда иштирок эта оладиган, ўз тақдири ва инсоният цивилизацияси учун жавобгарликни ҳис қиладиган фуқарони тарбиялашдир. Ҳақиқий ватанпарварликни турли халқлар тарихи, уларнинг маданияти билан танишмасдан, турли маданиятларнинг ўзаро таъсири ва ўзаро бойишининг доимий моҳиятини ва уларнинг бир-бири билан чамбарчас боғлиқлигини тушунмасдан тасаввур қилиб бўлмайди. Ўқувчи ўз халқи жаҳон цивилизациясининг бир қисми эканлигини тушуниши керак. Оммабоп фикрга кўра, тарихни ўрганиш ўқувчиларга ўтмиш ҳақидаги зарур билимларни ва ўтмиш воқеаларини ўрганишда зарур кўникмалар тўпламини

бериши керак. Аммо бизнинг болаларимиз ҳар доим ҳам ўтмиш ҳақидаги билимларнинг ҳақиқий қийматини тушунишмайди.

Тарих асослари - мактабда тарих фанининг асосидир. Мактабда тарих асосларини ўрганиш учун, биринчи навбатда, ўқувчи нима учун ўтмишни ўрганиши кераклиги (ва ўтмиш ҳақида билмаслиги) аниқ тасаввурга эга бўлиш керак. Ва бу ерда калит умуман ўтмиш тушунчаси эмас, балки ҳозирги тушунчасидир. Ўтмишни илмий тадқиқ қилиш бизга ҳозирги кунни яхшироқ тушуниш ва келажакни озгина бўлса ҳам башорат қилиш имконини беради.

Бугунги кунда жамиятни демократлаштириш шароитида таълимнинг турли мактаблари ва йўналишлари шаклланди. Ва шу билан бирга, алоҳида фанларни ўқитиш усуллари етарли даражада ривожланмаган. Тарихни ўқитиш усулини танлашни белгиловчи омиллар тарих фанини ўқитишда қўлланиладиган усулларни танлашни белгилайдиган бир неча омил мавжуд. Мисол учун, агар синфда 25 га яқин ўқувчи шовқин бўлса, ўқитувчи бу синфни осонгина бошқариши мумкин, аммо 40 га яқин ўқувчи бўлса катта синфни бошқариш мураккаб бўлиши мумкин.

Тарихни ўқитишда фаоллик усули долзарбдир. Бу сўзларни ўқитувчининг ўзи ҳам, унинг шогирдлари ҳам дастур ва қўшимча тарихий материалларни қайта ишлаш ва тушуниш бўйича доимий иш сифатида тушуниш керак. Айниқса, ҳозирги сиёсий ва иқтисодий вазиятни ҳисобга олган ҳолда. Ўқитувчи замонавий илм-фанни ёритишда кўриниб турганидек, болаларни тарих олами билан таништириши ва шу билан бирга замонавий цивилизация пойдеворини ташкил этувчи тарих бугунги кун учун тирик эканлигини кўрсатиши керак. Дастур, дарслик, бадиий адабиёт, оммавий ахборот воситалари, электрон

қўлланмалар, интернет ресурслари ўқувчиларга тарих бўйича маълум билимларни ўзлаштиришга ва уларда инсон ва жамият учун энг муҳим саволларга жавоб топиш истагини уйғотишга йўналтирилган бўлиши керак. Ушбу жараёнда асосий эътибор гуманитар қидирувга қаратилган бўлиб, унда тарих билимлари устун рол ўйнайди.

Ўқитиш жараёнида ягона дунё шароитида жаҳон тарихини тизимли ёритишни яратиш мақсадга мувофиқдир; талабаларда инсоният тарихининг дастлабки босқичларидан то ҳозирги кунгача бўлган бирлиги, универсаллиги ҳақидаги тушунчаларни уйғотиш, бу ёш авлодда замонавий тарихий тафаккурни шакллантириш учун ниҳоятда муҳимдир. Фактларни унутиш мумкин ва тарихни фикрлаш, ижодий ва аналитик идрок этиш тури шахснинг шакллантирувчи хусусияти бўлиб қолади.

Янги ахборот технологияларидан фойдаланиш мавзу мазмунини сезиларли даражада чуқурлаштириши, қидирув ишларини тезлаштириши, ноанъанавий ўқитиш усулларида фойдаланиш ўқувчиларнинг тарихий материални ишлаб чиқишда амалий кўникмаларини шакллантиришга, ушбу фанга чуқурроқ қизиқиш уйғотиши мумкин. Лекин эҳтиёт бўлинг! Ўзингизнинг тестингиздан сўнг турли хил манбалардан фойдаланиш яхшироқдир. Баъзида ўқувчиларнинг ўзлари интернет-ресурслар саҳифаларида хатоларни топадилар. Мактабда тарихий таълим кўпинча мавзу ва ҳодисаларнинг парчаланишидан азият чекади. Агар бутун мавзунинг материали оддийгина бир нечта дарсларда ҳикоя, маъруза орқали узатилса, бу ўқувчини чалкаштириб юборади, унинг бошида кўплаб субтопикаларнинг тартибсизлиги шаклланади. Аммо битта визуал занжирга ўрнатилган, ўқувчи томонидан аниқ тушунилган, асосий тугунли кичик саволлар ва субтопикалар таъкидланган бир хил воқеалар ва фактлар янги, юқори сифатли натижага олиб келади. Тарихий

воқеага яхлит қараш, ягона занжир: “сабаб – ҳодисалар – оқибатлар”, тугун муаммолари ва ҳодисаларни тақсимлаш асосий нарса. Тарих дарсларида ривожлантирувчи таълим тамойилларига асосланган методологиядан фойдаланиш фойдалироқ. Ушбу технология мактаб ўқувчиларининг назарий тафаккурини шакллантиришга қаратилган. Назарий фикрлаш ҳодисаларнинг келиб чиқиш шартларини кузатиш қобилиятини англатади; нима учун бу ҳодисалар у ёки бу шаклга эга бўлишини аниқлаш; ушбу ҳодисанинг (фактнинг) келиб чиқиш жараёнини такрорлаш, содда қилиб айтганда, буни қуйидаги формула билан ифодалаш мумкин: сабаб - ҳаракат - натижа - оқибат - ҳодиса. Бундай тарихий фикрлашнинг ўзига хос хусусияти диалогик бўлиб, назарий тушунчаларни фақат муҳокама пайтида ўрганиш мумкин. Синфдаги мулоқот, биринчидан, дўстона муҳит, агар гапириш кўрқинчли бўлмаса, салбий баҳо олмасангиз; иккинчидан, бу ўз фикрини билдирадиган одамнинг фаоллигини рағбатлантиради; учинчидан, бу ўз позициясини ҳимоя қилади; тўртинчидан, бу кўшма ижодий қидирув, ҳамма биргаликда ўқув вазифасини ҳал қилганда.

Шундай қилиб, тарихни ўқитиш муаммоларини ҳал қилиш ва тарих дарслари ва дарсларида ўқувчиларнинг билим фаоллигини фаоллаштириш учун тарихни ўқитиш ва кириш ҳуқуқини амалга ошириш муаммоларини самарали ечимларидан бири сифатида фаол қидирув усулидан фойдаланиш тавсия этилади.

1. Ўқувчиларнинг ҳаётий тажрибасини шакллантириш имкониятлари.

2. Ижодкорлик ва мустақилликни рағбатлантириш, ўзини англаш, ўзини намоён қилиш зарурати.

3. Ўқувчиларнинг ўзини ўзи тарбиялаш тамойилини амалга ошириш.

4. Тарихни баҳолаш ҳозирги вазиятга мос келади.

Барчамиз биламизки, жуда кўп ҳаракат қилмасдан ажойиб натижаларга эришишга имкон берадиган мутлақо янги техникалар мавжуд эмас. Аммо, агар ўқитувчи ва ўқувчининг биргаликда яратилиши бўлмаса, ҳеч қандай усул самарали бўлмайди. Биз, тарих ўқитувчилари, ўқувчиларимизга мавзу мазмунида ўсмирларга тарихни ўзлари учун ўрганаётганликларини, бу нафақат қизиқарли, балки фойдали бўлиши мумкинлигини тушунишга имкон берадиган жараёнлар, ҳодисалар, фактларни излаш ва топишга ўргатишимиз керак.

Миллий ўзига хослик ва анъанавий қадриятларни йўқ қилиш, ёшларнинг муҳим қисмида миллий сепаратистик ва экстремистик дунёқарашни шакллантириш учун фойдаланадиган рақибларимизнинг тизимли ва мақсадли ахборот-психологик таъсирининг объекти бўлиб қолмоқда.

Халқнинг тарихий онги миллий ўзига хосликнинг энг муҳим элементларидан биридир. Натижада қуйидаги асосий гуруҳларга бўлиниши мумкин бўлган аниқ муаммолар мажмуаси аниқланди:

- тарихни ўқитишни ташкил этиш билан боғлиқ муаммолар;

- тарихий маълумотларни текшириш, танлаш ва тарқатиш билан боғлиқ муаммолар;

- дарсликлар мазмуни билан боғлиқ муаммолар

Тарих ўқитувчиларига тарих фан эмас, балки алоҳида мустақил тадқиқотчиларнинг муайян воқеалар ва ижтимоий жараёнлар ҳақидаги фикрлари тўплами эканлиги қатъий ўргатилади. Ижтимоий-иқтисодий жараёнларнинг объектив табиати, тарихий воқеалар ва фактларнинг табиий табиати шу тариқа текисланади, гўё ҳамма нарсани ҳал қиладиган аниқ тарихий шахсларнинг иродаси, ҳукмлари ва шахсий тажрибалари билан бир текисликка қўйилади.

Шунга асосланиб, ўқитувчилар ўқувчиларни объектив фактларга асосланган тарихий билимлар тизими билан эмас, балки маълум бир воқеа ҳақидаги фикрлар тўплами билан таништиришга таклиф қилинади.

Тарих дарсларида танқидий фикрлашни ривожлантириш ўқувчилар катта қизиқиш билан, одатда 5-8-синфларни ташкил этадиган кластерлардан фойдаланиш орқали самарали бўлади. Масалан: Кластер

Танқидий фикрлашни ривожлантириш усули 1956 йилда Чикаго университети профессори Бенжамин Блум "таълим мақсадлари таксономияси" китобини нашр этди. У ўнлаб йиллар давомида педагогикада муваффақиятли қўлланилган когнитив фаолиятнинг олти даражасини ўқувчиларда юқори даражадаги фикрлаш қобилиятларини ривожлантиришни рағбатлантирадиган машғулотларни режалаштиришда қўлланма сифатида аниқлади. Михаил Владимирович Кларин когнитив ва аффектив мақсадларни қамраб оладиган таксономиянинг энг ривожланган ва кенг қўлланиладиган соҳаларининг асосий тоифаларини беради. Мазмуни бир хил бўлган дарслар синф ўқувчиларининг когнитив имкониятларини ҳисобга олган ҳолда уларни ўтказиш методологиясида сезиларли даражада фарқ қилиши мумкин. Масалан, "инглизча тўсиқлар нима"? энг қуйидагиларни ўрганишингиз мумкин: а) тасвирий тавсиф орқали, воқеаларни персонификация қилиш ва драматизация қилиш техникасидан фойдаланган ҳолда; б) дарслик, график визуализация, ҳужжат парчалари асосида мавзусидаги дарсда" бўлиши мумкин:

- а) ўқитувчининг ҳикояси ва кейинги суҳбат;
- б) дарслик матни, илмий адабиётлардан парчалар билан мустақил ишлаш;
- в) ҳужжатларни таҳлил қилиш ва бадиий адабиётдан парчалар.

Ўқувчиларнинг кўникмалари қанчалик яхшиланса,

улар топшириқларни бажариш шакллари, воситалари, усуллари ва вақтини танлашда мустақиллик шунчалик кенг бўлади. Афзал фаолиятни ёрқин танлаш ўқувчиларнинг мойиллиги ва севимли машғулотларини, уларнинг қизиқишларини очиб беради, таълим кўникмаларини эгаллаш даражасини кўрсатади.

Информацион ёки тушунтириш функцияси дарснинг таълим мазмунига тааллуқлидир: дарсда таркибни тақдим этишнинг қандай усуллари бўлади, қайси ўқитиш воситалари тақдим этилади. Таркибни ишлаб чиқишда ўқитувчи материални (асосий ёки қўшимча), қандай шаклда, қандай ҳажмда беришни белгилайди; янги таркибни очиш техникасини ишлаб чиқади; дарс учун дарсликларни танлайди. Дарсда ўқитувчи нафақат дарслик материални айтиб беради, балки мавзунинг асосий масалаларини баён қилади, ўқувчилар учун нима қийинлигини батафсил тушунтиради. Ўқитувчи дастур материалдан нимани таъкидлаш кераклигини, нимани батафсилроқ ёки қисқача баён қилиш кераклигини белгилайди. Дарсликнинг аниқ фактларига асосланиб, у янги тушунчаларни очиб беради ва конкретлаштиради, дарслик материални ранг-баранг ва мажозий маънода тақдим этади. Ўқитувчи кўпинча материални дарсликка қараганда ёрқинроқ, қизиқарли ва аниқроқ бериши керак. Ўқувчилар билимини баҳолаш мезонлари қандай?

- 1) объективлик, агар баҳолаш мактаб ўқувчиларининг билим, кўникма ва муносабатига мос келадиган бўлса;
- 2) ўқувчиларнинг билим, кўникма ва қобилиятлари ҳисобга олинса, тарихий мазмун, тасвир ва ҳиссиётнинг чуқурлиги, илмий ва мазмунли очилиши, нутқ маданияти;
- 3) баҳолашда шаффофлик ва равшанлик, ўқувчи унинг оқилоналигига келтирилганда, муваффақият учун ахлоқий оҳанг сақланади, ишдаги камчиликларни бартараф этиш йўллари кўрсатилади.

Ўқитувчи ҳар бир дарсдан сўнг тузатиш функциясини бажаради, омад ва хатоларини очиб беради, кейинги ишидаги ўзгаришларни режалаштиради. Хулоса ёки дарс режасида ўқитувчи қисқача эслатмалар беради: "дарснинг назарий қисмини мустаҳкамлаш", "кераксиз фактларни олиб ташлаш", "сўров учун жадвални киритади". Ушбу шарҳлар келгуси ўқув йилида дарсга тайёргарлик кўришда ҳисобга олинади. Ушбу функцияни амалга ошириш ўқувчиларнинг билимларини текшириш босқичларини ва назорат вақтини белгилашга, режалаштирилган фазилатлар шаклланганлигини аниқлашга имкон беради. Структуравий таҳлил орқали у ўқитувчи томонидан дарс мазмунини мантиқий қайта ишлашни, асосий тарихий фактларни танлашни, фактларни таҳлил қилишдан келиб чиқадиган назарий таклифлар ва назарий хулосалар ва умумлашмаларни тушунди. Ушбу хулосалар ва умумлашмалар дарсликда шакллантирилиши ёки фактлар ва уларнинг алоқаларида шакллантирилмаган ва яширилмаган бўлиши мумкин. Функционал таҳлилбу дарснинг назарий позициялари, хулосалари ва асосий тарихий фактларини таркибий таҳлил қилишда таъкидланган таълим, таълим ва ривожланиш имкониятларини аниқлаштиради.

Асосий тарихий фактлар нима? Булар жамият ҳаётида сезиларли из қолдирган ва жамият ривожига сезиларли таъсир кўрсатган фактлардир. Улар дарснинг асосий фактик мазмунини ташкил этади, тарихий жараённинг ривожланишида ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган воқеалар расмини қайта яратади. Асосий хулосалар ва умумлашмалар асосий фактларни таҳлил қилишдан келиб чиқади. Асосий фактларнинг мазмуни ва алоқалари ўқувчиларнинг дунёқараш ғоялари ва тушунчаларини шакллантириш учун зарур бўлган муҳим назарий маълумотларни ўз ичига олиши мумкин. Назарий

позициялар уларнинг аҳамиятига кўра бир хил эмас. Улар асосий ва иккиламчи, асосийга бўйсунуши мумкин. Асосий фактлар орасида жуда кўп назарий таркибга эга бўлмаганлар мавжуд. Аммо улар ўзларининг тасвирлари, ёрқинлиги ва ҳиссиётлари учун қимматлидир. Уларни ўрганиш мактаб ўқувчиларида ҳиссий эмпатияни келтириб чиқаради, тарихга қизиқиш уйғотади ва креатив ва ижодий тасаввурни ривожлантиришга ҳисса қўшади. Асосий фактлардан ташқари, дарсда ўрта ўқув материаллари - иккиламчи тарихий фактлар, картографик, хронологик ва эмпирик даражада ўрганилган бошқа маълумотлар мавжуд. Улар кўпинча ўқувчиларни тарбиялаш, ақлий фаолиятни фаоллаштириш учун зарур бўлган қизиқишни ривожлантириш учун муҳимдир.

Тарихий материални эмпирик билиш ўқувчилар томонидан тарихий ҳодисанинг “жонли тафактури” асосида билимларни тайёр шаклда ўзлаштиришни назарда тутаяди. Бундай билиш объектнинг ташқи хусусиятларини идрок этишни ва тасаввурларнинг шаклланишини таъминлайди. Кейин назарий билимлар бошланади. Дарснинг асосий фактига асосланиб, ўқитувчи концепциянинг муҳим хусусиятларини таъкидлаб, тизимлаштиради ва умумлаштиради. Демак, билиш жараёни фактлардан назарий хулосаларга ўтади.

Билиш жараёни назариядан назарияга ўтганда, билишнинг назарий даражаси янада мураккаблашади. Бундай ҳолда, назарий билимларнинг ўзи билиш воситаси сифатида ишлайди.

Дарс мақсадларини аниқлаш. Қоида тариқасида, тажрибали ўқитувчи маълум бир ўқув курси билан олдиндан танишиш ва тематик режалаштиришни тайёрлаш пайтида бўлимлар ва мавзуларни ўрганишнинг узоқ муддатли мақсадларини белгилайди. Дарслик ва дастурни таркибий ва функционал таҳлил қилиш жараёнида ўқитувчи иш

натижалари тўғрисида китобнинг четларига ёзувлар киритади ва қоралама бўйича хулосалар, баҳолашлар, тушунчаларнинг таърифларини ёзади. Структуравий таҳлил тугагандан сўнг, дарснинг ўқув, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадлари шакллантирилади. Умумий илмий тушунчадаги мақсад фаолият натижасини ақлий кутишни англатади.

Мақсадларни белгилашда биз умумэътироф этилган кадриятлар ғоясидан (инсон кадр-қиммати, ҳуқуқ ва имкониятлар тенглиги, ёрқинлик, бурч ва бошқалар) келиб чиқамиз.), белгиланган тарихни ўқитиш мақсадлари. Мақсадлар ҳар бир дарс учун глобал, узоқ вақтга мўлжалланган, ўрта масофага ва қисқа, аниқроқ бўлиши мумкин.

Таълим мақсадлари: энг муҳим билимлар қандай шакллантирилмоқда, ўқувчи дарс мазмунидан нимани ўрганиши керак; билимларни такрорлаш, мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш ҳам қайд этилган. Тарбиявий: дарснинг инсоннинг ахлоқий, эстетик фазилатларини тарбиялашга қўшган ҳиссаси қандай (Меҳрибонлик, ҳалоллик, мақсадлилиқ, очиқлик, меҳнатсеварлик); таълим ўқув материалининг мазмунини ўрганиш жараёнида ҳам, ўқув фаолияти давомида ҳам, ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги мулоқотда ҳам амалга оширилади. Ривожланаётган: материал билан ишлаш асосида қандай кўникмалар ишлаб чиқилади.

Шундай қилиб, “Қадимги Рим” мавзусини ўрганаётганда, таълим мақсади инсоният тараққиётидаги тараққиётни (“тараққиёт” тушунчасини киритмасдан, иқтисодий ва маданиятнинг юксалишини) кўрсатишдир. Таълим мақсади ўқувчиларда оддий одамлар тақдирига ҳамдардлиқ, шафқатсизликка салбий муносабатни уйғотишдир. Ривожланаётган мақсад воқеаларнинг умумий расмини тафсилотлар асосида қайта тиклашга

ўргатишдир. Ҳозирги босқичда таълимдаги вазият ўқув фанларини бирлаштириш, тарихий таълим мазмунини мақсадли танлаш, янги ўқитиш технологиялари ва янги диагностика усулларини экспериментал синовдан ўтказиш имконини берадиган ташкилий ўзгаришларни ўз ичига педагогик жараённинг турли жиҳатлари ва унинг натижалари тўғрисида объектив маълумотлар.

Ўқитиш усули тушунчаси жуда мураккаб. Бироқ, ушбу концепцияга берилган турли хил таърифларга қарамай, умумий нарсани таъкидлаш мумкин. “Усул – энг умумий маънода-бу мақсадга эришиш усули, маълум бир тарзда тартибли фаолият”. Кўриниб турибдики, ўқув жараёнида бу усул ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг муайян таълим мақсадларига эришиш учун ўзаро боғлиқ фаолиятининг тартибли усули сифатида ишлайди. Шунуқтаи назардан, ҳар бир ўқитиш усули ўқитувчининг ўқув ишларини (тақдимот, янги материални тушунтириш) ва ўқувчиларнинг фаол ўқув ва когнитив фаолиятини ташкил этишни ўз ичига олади. Бугунги кунда ўқитувчининг ўзи янги материални тушунтирмайди, фақат унинг мавзусини белгилайди, кириш суҳбатини ўтказиши, ўқувчиларга бўлажак ўқув фаолияти (ўқув ишлари) учун кўрсатма беради ва кейин уларни дарсликдаги материални, тадқиқот давомида, бошқа адабий ёки илмий манбалардан тушунишга ва ўзлаштиришга таклиф қилади. Буларнинг барчаси ўқитиш усулларини ўқитувчини ўқитиш усуллари ва ўрганилаётган материални ўзлаштиришга қаратилган турли дидактик вазибаларни ҳал қилиш учун ўқувчиларнинг ўқув ва когнитив фаолиятини ташкил этиш деб тушуниш керак деган хулосага келишимизга имкон беради.

“Ўқитиш техникаси” атамаси дидактикада ҳам кенг қўлланилади.

Қабул қилиш ўқитиш усулининг ажралмас қисмидир. Шахсий техникалар турли усулларнинг бир қисми бўлиши

мумкин. Ўқув жараёнида усул ва методлар турли хил комбинацияларда қўлланилади, баъзи ҳолларда ўқувчилар фаолиятининг бир хил усули мустақил усул, бошқаларида эса ўқитиш техникаси сифатида ишлайди (вақти-вақти билан бир хил суҳбат, тушунтириш қўлланилганда).

Техника ва усуллар тўплами турли хил таълим технологияларини ташкил қилади.

Тарих дарсига қандай тайёргарлик кўриш керак?

Тарих дарсига қўйиладиган талаблар қуйидагилардан иборат: тарихий таркибнинг фойдалилиги, дарснинг педагогик концепцияси, унинг вазибаларга мувофиқлиги; илмий билимлар; тарихий фактларнинг ишончлилиги; турли хил билим манбаларидан фойдаланиш; асосий билимларни шакллантириш учун асосий нарсани танлаш, асосий муаммолар; таълимни рағбатлантириш ва фарқлаш; талабаларнинг мустақил ақлий фаолиятининг юқори даражаси, уларнинг когнитив фаолияти; барча ўқувчиларнинг ишини қамраб олиш; тарихга қизиқишни кучайтириш; дарс турини, уни амалга ошириш воситалари ва усулларини тўғри танлаш; тарбиявий иш усулларининг ўқувчиларнинг педагогик режаси, мазмуни ва когнитив имкониятларига мувофиқлиги; ўқитувчи ва ўқувчилар фаолиятининг бирлиги.

Дарсларга тайёргарлик ўқув йили бошланишидан олдин барча синфлар учун давлат стандарти ва дастурларини ўрганиш билан бошланади. Фақат бу ҳолатда ўқитувчи индивидуал дарсларни эмас, балки мавзу бўйича дарслар тизимини ва умуман курсни беради. Ушбу ҳужжатлар асосида ўқитувчи фактлар ва тушунчалар тизимини аниқлайди, уларни ўрганиш ўқувчилар билим, кўникма ва малакаларни эгаллаши билан чуқурлашади ва такомиллашади ва уларни шахс сифатида ривожлантиради. Кейин у ушбу тизим мактаб дарсликларида қандай акс эттирилганлигини, уларнинг тузилиши ва мазмуни,

тарихий материаллар, услубий аппаратлар тақдимотининг моҳиятини кузатади. Дарсликларни таҳлил қилиш ўзаро боғлиқ дарсларни, уларнинг ўрганилаётган курсдаги ўрнини аниқлашга имкон беради. Шундан сўнг сиз тематик дарсларни режалаштиришни амалга оширишингиз мумкин - тарихий ва мантиқий алоқаларни, дарсларнинг шакллари ва турларини ҳисобга олган ҳолда уларни бирлаштириш тизими. Ўқитувчи мазмунини ўқитувчининг ўзи очиб берадиган мавзуларни ва ўқувчилар томонидан мустақил ўрганиш учун мавжуд бўлган мавзуларни белгилайди.

Фақат маълум бир синф ўқувчиларининг когнитив имкониятларини аниқлагандан сўнг, ўқитувчи тематик режалаштириш асосида дарс режаларини тузади. Ўқитишни материал тақдимоти билан тенглаштириб бўлмайди. Ўқитиш ўқитувчи фаолиятининг дарсга тайёргарликдан бошлаб унинг натижаларини таҳлил қилишгача бўлган барча босқичларининг бирлигини назарда тутаяди. Буни жадвалда қуйидагича акс эттириш мумкин:

Дарсга тайёргарлик

Ўқитувчи фаолияти

Сифатни таҳлил қилиш (режаси)

ва мактабдаги ўқувчилар ва тарбиявий ишларнинг самарадорлиги

Дарс тайёрлаш вазифалари. Ҳар бир босқичда бир қатор функциялар амалга оширилади. Биринчи босқич-дарсга тайёргарлик. Бу ерда иккита функция мавжуд — гностик ва конструктив. Гностик функция дарс тайёрлашнинг қуйидаги босқичларини амалга оширишни таъминлайди: 1) ўқув материалининг мазмунини тушуниш; 2) бўлим ва мавзунини, умуман курсни ўрганиш мақсадларига мувофиқ дидактик мақсадни шакллантириш; дарс турини аниқлаш; 4) дарснинг тузилишини аниқлаш. Шундай қилиб, ўқитувчи таркибни танлаб, дарс турини, ўқувчиларнинг ўқув ва когнитив фаолияти мантиғига мос келадиган

тузилмани ўйлайди.

Худди шу босқичда қайси кўникмалар ва қандай шаклланиш кераклиги аниқланади; қайси ҳис-туйғуларни уйғотиш керак. Билим манбаларини танлаб, ўқитувчи уларни бирлаштириш йўллариини ўйлайди. Билим манбаларига дарслик матни, ўқитувчининг ҳикояси ёки маърузаси, ҳужжат, ўқув расми, ўқув телевизион филмининг ёзуви ва бошқалар киради.

Янги дарсга тайёргарлик олдинги дарснинг уй вазифасини таҳлил қилишни ўз ичига олади.

Саволлар ва топшириқлар билимларни тушуниш, чуқурлаштириш ва тизимлаштириш учун мўлжалланган. Улар муаммоли элементларни ўз ичига олиши мумкин. Саволни шакллантириш талабаларни асосий нарсани тақдим этишга, фактларни таққослаш ва таҳлил қилишга, тарихий ҳодисаларни баҳолашга йўналтириши керак. Олдинги материалга оид саволлар сўров материаллари ёки янги мавзу мазмуни билан боғлиқ бўлиши керак. Қурилиш функцияси қуйидагиларни назарда тутаяди: 1) маълум бир синф ўқувчилари таркибининг хусусиятларини таҳлил қилиш; 2) ўқувчилар фаолиятининг учта даражасини - кўпайтириш, ўзгартириш, ижодий ва изланишни ўз ичига олган доминант табиатини аниқлаш. Ўқувчи фақат ўқитувчи дарсда берган ҳамма нарсани такрорлайди (фикрни такрорлайди; ўқитувчи учун стол чизади; ўқитувчи ҳозиргина кўрсатган объектни кўрсатади). Кейинчалик мураккаб - бу билишнинг трансформацион даражаси.

Энг қийин-ижодий-қидирув даражаси (ўқувчи ҳужжатларни таҳлил қилади ва мустақил хулосалар чиқаради; дарсликни манбалар асосида таҳлил қилади; тарихий воқеалар ривожига муқобил вазиятлар орқали ўйлайди).

Дарсда ўқитувчининг ишлаш усуллари ўқувчиларнинг

танланган фаоллик даражасига боғлиқ бўлади. Нотўғри тайёрланган синфда сиз сўровномани қисқартиришингиз ва янги нарсаларни тушунтириш учун кўпроқ вақт ажратишингиз керак бўлади, кучли синфда сиз мантикий вазифалар сонини кўпайтиришингиз керак бўлади ва ҳоказо. Материални тақдим этиш суръати синф ўқувчиларининг фаоллиги ва тайёрлигига боғлиқ. Шунини ёдда тутиш керакки, дарсда материалнинг тақдимоти оғзаки нутқ тезлигидан секинроқ.

Биринчи босқичда ўқитувчи ҳар бир синф учун дарснинг ўз версиясини тайёрлайди. У янгиликни қандай тушунтириши ва ўқувчилар бу вақтда нима қилишлари ҳақида ўйлайди; сўров режалаштирилганми, агар шундай бўлса, дарснинг қандай ва қайси қисмида; когнитив вазифалар синф ўқувчиларининг ўрганиш даражасига қараб тузилади ёки танланади; синф ўқувчиларининг билим даражаси қандай бўлади. такрорлаш; уйда нима ва қандай сўраш керак. Ўқитувчи кимдан сўрашни олдиндан режалаштиради (кўпроқ ўқувчилар, чунки кимдир дарсда бўлмаслиги мумкин, кимдир уй вазифасини тайёрламайди), олдинги билимларни ҳисобга олган ҳолда қандай саволлар бериш керак, суҳбат қандай бўлади. Шундай қилиб, дастлабки иккита функциядаги энг муҳим нарсалар дарснинг услубий қайта ишланган мазмунини ўқитиш ва ўқитишнинг етарли усуллари ва воситалари билан ўзаро боғлиқлигидир.

Дарсга тайёргарликнинг иккинчи босқичи - ўқитувчи ва ўқувчиларнинг дарсдаги фаолиятини аниқлаш-учинчи ва тўртинчи функцияларни ўз ичига олади. Ташкилий функция аввалгилари билан чамбарчас боғлиқ. Уни амалга оширишда ўқитувчи ўйлайди: дарсни қандай бошлаш керак; ўқувчилар дарсда нима қилишади; уларни янги нарсаларни идрок этишга қандай йўналтириш керак; барча ўқувчиларни қандай иш турларига жалб қилиш

керак; қандай тадбирлар ўқувчиларнинг қизиқишини уйғотади; қандай когнитив вазифалар бериш керак; қақда қандай вазиятда шахсий фикр баёнотлари бўлади; муаммоли саволни қандай кўтариш керак; уй вазифасини қандай ташкил қилиш ва дарс билимларини ўзлаштиришни қандай ҳисобга олиш керак; талабалар қандай кўникмаларни ўргатишади ва қайси бири тақомиллашишда давом этмоқда. Педагогик вазифаларни нотўғри аниқлаш дарсда хатоларга олиб келади.

Мақсадларни аниқлаш усуллари Ю.К. Бабанский: навазунинг ўқув материалининг (тематик режалаштириш пайтида) ва дарснинг (ҳар бир дарсга тайёргарлик пайтида дарсни режалаштириш пайтида) аниқ мазмунидан келиб чиқадиган аниқ мақсадларни режалаштириш керак. Режалаштиришда мақсадларга ҳар томонлама ёндашиш, ўқувчиларни органик бирлик ва ўзаро алоқаларда ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш мақсадларини кўриб чиқиш керак. Мақсадни режалаштириш дарс мавзусининг асосий, асосий мазмунини (асосий фактлар ва энг муҳим назарий позициялар), мавзу ичидаги, курслараро ва фанлараро муносабатларни таҳлил қилишга асосланган бўлиши керак. Ўқув материални таҳлил қилиш жараёнида ушбу дарс умумий тарихий мақсадларни амалга оширишга қандай ҳисса қўшиши ҳақида савол ҳал қилинади. Дарснинг самарадорлиги ўқитувчининг берилган натижани баҳорат қилиш, уни дарсда амалга оширишга эришиш қобилиятига, ўқувчиларнинг фикр-мулоҳазаларига (ўқитиш ва ўқитишнинг бирлиги) боғлиқ. Энг юқори даражада ўқитувчи ўқувчиларнинг юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликларини ҳисобга олган ҳолда синфда ўқиш натижасини лойиҳалаштириш ва эришиш имкониятига эга. Юқори даражада ўқитувчи ўқувчиларни илгарди сурилган гипотезага мувофиқ турли хил ижодий ишларга жалб қилади. Ушбу икки даражада ўқитувчи

маълум бир натижага эришиш сабабларини аниқлай олади, синфда оқилона иш режимини ташкил қилади. Ўртача даражада ўқитувчи сўров давомида ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини аниқлаш билан чекланади. Энг паст даражада у кутилган натижага эришиш йўллари ҳақида ўйламасдан, вақтга асосланган режалаштиришга амал қилади. Сўнгги икки босқичда ўқитувчи фақат ўқувчиларнинг билимлари тўғрисида маълумот тўплайди ва синфдаги ўқувчиларнинг интизомига эришиш учун барча саъй-ҳаракатларни йўналтиради.

Дарсларнинг эвристик шакллари.

Интеграциялашган дарслар, танловлар, викторина.

Ўқитувчилар ўрта мактабда маъруза ўқишга иштиёқ билан қарашади. Бироқ, методик фан классиклари таъкидлаганидек, мактаб маърузаси тақдимот шакли эмас, балки тарих дарсининг бир тури, уни ўтказишнинг махсус усули. Шунинг учун мактаб маърузаси махсус ўтказиш усулини талаб қилади, чунки диктант остида маърузаларни тинглаш жуда самарасиз. Маъруза китобни ўқиш ва эслатма олишда бўлгани каби тахминан бир хил иш билан бирга бўлиши керак. Маърузанинг мақсади тинглаш, таҳлил қилиш, асосий нарсани таъкидлаш, эслатма олиш қобилиятини ривожлантиришдир. Шунинг учун мактаб ўқувчиларига аввал тарих дарслигини ёзиб олишга ўргатишни бошлаш мақсадга мувофиқдир.

Янги мавзуни тушунтиришдан олдин ўқитувчи ўқувчиларнинг ёзувларига аниқлик ва изчиллик келтирадиган қисқа режани белгилайди. Материалнинг бир қисмини айтиб, ўқитувчи ўқувчилар билан биргаликда ҳикоянинг асосий ғоясини билиб олади, ёзувнинг тахминий матнини тузади. Материални тақдим этишда ёзиб олиш тезлигини кузатиш керак. Секин ёзувчиларни вақти-вақти билан кузатиб бориш керак, улардан эслатмаларини ўқишни сўраш керак; агар керак бўлса, матнни тўғрилайди ва ёзувлар пайтида одатда қандай қисқартмалар киритилишини айтиш керак.

Мактаб маърузалари мазмуни ва дидактик вазифаларига қараб қуйидагилар бўлиши мумкин: 1) ўқувчиларни курс мавзулари ва бўлимларининг асосий нуаммолари билан бирламчи таништиришга кириш; 2) тематик, назарий материаллар ва асосий фактларни ўз ичига олган; 3) ўқувчининг асосий масалалар хотирасини тиклаш учун такрорланадиган-умумлаштирувчи турли тарих курслари. Баъзан маърузанинг мазмуни ўқувчиларга

маъруза давомида янги тарихий фактлар, тушунчалар, исмларни кўшишлари керак бўлган жадвални тўлдиришга имкон беради.

Дарсларнинг эвристик шакллари

Дарслар-мунозаралар, ўқувчиларнинг юқори даражасида ўқитувчи дарс-мунозараларни тайёрлайди ва ўтказиши. Бу қолоқ мамлакат эди; бошқалар амирлик ривожланган мамлакат деб айтишади. Сиз қандай нуқтаи назарга эгасиз? Жавобингизни асосланг? "

Баҳсдан олдин ўқувчилар уни ўтказиш қоидалари билан танишишлари керак. Мана асосийлари: ўзингиз хоҳлаган асосий нарсани ўйлаб кўринг исботлаш; энг яхши далил-аниқ фактлар; мантиқий ва изчил гапиринг; фақат ўзингиз яхши тушунганингизни айтинг; рақибингизни ҳурмат қилинг ва унинг фикрларини бузманг; сиздан олдин айтилганларни такрорламанг; овозингизни кўтарманг.

Ўқувчилар муҳокамага уйда олдиндан тайёргарлик кўришади. Улар назарий позицияни қандай рад этиш ёки маълум бир позицияни ҳимоя қилиш ҳақида ўйлашади. Шевченко мини-спектакллар, кичик спектакллар сифатида мунозаралар ўтказишни таклиф қилади. Муайян позицияни ҳимоя қилиб, ўқувчилар овозини, юз ифодаларини, ҳолатини ўзгартирадидлар, улар ижро этган одамнинг қиёфасини яратадидлар.

Оғзаки жавоблар ва ёзма ишлар учун баҳо бериш керак эди. Дарсда ўқитувчининг роли мунозарани ташкил қилиш, унинг йўналишини бошқариш, ўқувчиларга ўз фикрларини билдирмасдан гапириш ва хулоса чиқариш имкониятини бериш билан қисқартирилди.

Муҳокамага тайёргарлик жараёнида ўнинчи синф ўқувчилари манбаларни, тарихчиларнинг асарларини ўрганишди, керакли иқтибосларни танладидлар. Шунингдек, улар олдиндан таклиф қилган саволларга жавоб тайёрладидлар: 1. Феврал инқилоби муқаррарми? 2.

Биринчи Жаҳон уруши инқилобни яқинлаштирдими? 3. Феврал инқилоби: оммавий ҳаракатми ёки муҳолифатнинг фитнаси? 4. Нима учун болшевиклар февралдан кейин Советларда ва халқ вакиллигининг бошқа органларида озчиликни топдидлар? 6. Феврал инқилоби Туркистонга нима берди ва нима бермади?

Муқобил вазиятлар. Дарс - мунозараларда муқобил вазиятларни — тарихда мавжуд бўлган тарихий ривожланиш вариантларини танлаш-моделлаштириш ва муҳокама қилиш мумкин. Муқобил вазиятларни таҳлил қилишда ўқувчилар эслатмадан фойдаланадилар: таклиф қилинган усулларнинг (ечимларнинг) ҳар бирининг нозиятини шакллантириш. Таклиф этилган усулларнинг ҳар бирининг тарихий шартлилигини аниқланг (муаммони қай қилиш вариантлари). Уларга муносабатингизни аниқланг. Танланган йўлнинг афзалликлари ва камчиликларини тушунтиринг. Рад этилган ривожланиш йўлининг афзалликлари ва камчиликларини кўрсатинг. Танловни баҳоланг.

Гуруҳлар баҳсли томонларнинг далилларини баҳолайдилар ва масалалар муҳокама қилинади:?

Интеграциялашган дарслар, танловлар

Тарих ва география, ижтимоий фанлар, адабиёт мавзуларини ўзаро боғлиқ ҳолда ўрганадиган фанлараро дарслар кўпинча интеграциялашган деб номланади. Латипов тарих ўқитувчиси эстафетани адабиёт ўқитувчисига топширганда ва ўқувчиларнинг чиқишлари бир-бирининг хабарларини тўлдирганда бундай дарс вақтида ҳикоя қилади.

Ўқитувчиларни излаш таълимни ташкил этишнинг янги шакллари жорий этишга, хусусан, концентрланган таълим технологиясини қўллашга ҳаракат қилмоқда. Бу нақаддин белгилаш билан бирлаштирилган мавзу бўйича намуналар тўплами.

Янги материални ўрганиш ички ўзаро таъсир ва билимларни ошириш жараёнида содир бўлади. Ижодкор ўқитувчилар дастлаб мавзуга шўнғиш деб номланган янги материални ўрганиш бўйича мустақил иши, амалий дарс, билимларни текшириш ва назорат қилиш дарси бўлиши мумкин.

Мавзудаги муҳим нарса биринчи ўринга чиқади, у каттиқ ассимиляция объектига айланади. Бу материални босқичма-босқич ўзлаштиришни, уни босқичма-босқич чуқурлаштиришни таъминлайди, билимларни текширишда кечиктирилган сўров киритилади.

Тизимли машғулотлар бир қатор босқичларни амалга оширишни ва улар бўйича ўқитишнинг муайян шакллари ва усуллари қўллашни ўз ичига олади. Ушбу хулосага ижодий ишлайдиган ўқитувчилар мустақил равишда эришдилар. Умумлаштирилган шаклда ушбу босқичларни қуйидагича ифодалаш мумкин: олдинги мавзунини такрорлаш ва янги мавзуга кириш (ўқитувчининг кириш муаммоли маърузаси; бутун янги мавзу мазмуни бўйича маърузаларни кўриб чиқиш; филм дарси). Билимларни ўзлаштириш (картография бўйича лаборатория ва амалий машғулотлар, диаграммалар, қиёсий жадваллар тузиш, ҳужжатларни ўрганиш; комбинацияланган дарс; дарс-танлов; фанлараро алоқалар асосида материални умумлаштириш билан ўқув экскурсиялари). Билимларни чуқурлаштириш, улар билан ишлаш учун шароит яратиш (муаммоларни ҳал қилиш дарслари, ўқув семинарлари). Мавзунини якуний кўриб чиқиш ва умумлаштириш (маслаҳат, интервью, такрорий умумлаштирувчи дарс, конференция, экскурсия, тест).

Дарслар-ўқувчиларнинг ўрта даражасидаги умумлашмалар ўрта мактаб ўқувчилари томонидан ўтказилиши мумкин. Ўрта мактаб ўқувчилари, қоида тариқасида, бундай гуруҳ суҳбатларига катта масъулият

билан олдиндан тайёргарлик кўришади. Дарс давомида уларга билимларни баҳолаш ишониб топширилиши мумкин. Якуний баҳо якуний синфлар, шунингдек блок мавзуларини ўрганишнинг жорий баҳолари асосида олинади.

Танловлар ва олимпиадалар.

Мусобақалардан фарқли ўлароқ, олимпиадалар икки ёки уч босқичда ўтказилади. Улар ўқувчиларнинг ўрта даражасида ҳам, ўрта мактабда ҳам ташкил этилган. Назифани бошқаларга қараганда сифат жиҳатидан янашироқ, тезроқ ва аниқроқ бажарган киши ғолиб эълонланади. Олимпиададаги жойлар тўпланган балларнинг қараб тақсимланади.

Қоида тариқасида, олимпиадаларни ўтказиш учун дарсдан ташқари вақт ишлатилади. Синфларнинг энг яхши ўқувчилари мактаб ичидаги олимпиадаларга йиғилишади. Боллусида танлов турли мактаб ва туман ўқувчилари ўртасида бўлиб ўтади.

Викторина

Юнон мактабларида нима ўргатилган? (Ўқиш, ёзиш, адабий, мусиқа, жисмоний тарбия, арифметика, расм чизиш.)

Палаэстра нима? (Болалар учун гимнастика мактаби.)

Қим Грецияда бир ўқитувчи деб аталган? (Болани нактабга ва мактабдан уйга олиб борган кекса қул ўзини яқин тутишига ишонч ҳосил қилди.)

Ўзув материали сифатида нима хизмат қилган? (Музли планшет, пергамент, папирус.)

Ўзув таъғининг номи нима эди?

Олимпия ўйинлари қачондан бери ўтказилади? Неча йилдан кейин улар қониқишади? Улар қайси юнон шаҳрида, қайси спорт турларида ўтказилган? (Афсонага кўра, улар 776 йилда Геркулес томонидан ташкил этилган. Улар тўрт йилдан сўнг шаҳарда бўлиб ўтди Олимпия ичида Пелопоннес.

Югуриш, кураш, диск улоқтириш, найза улоқтириш, арава миниш ва ҳоказо мусобақалар ташкил этилди) Олимпия ўйинларида ғолиблар нима билан тақдирланди? (Зайтун дарахти шохларининг гулчамбарлари, олтин пичоқ билан кесилган ва бир-бирига боғланган оқ жун ленталар. Шунингдек, улар апалма шохлари билан тақдирландилар.) Нега Олимпия ўйинларида ҳар доим кўплаб рассомлар ва ҳайкалтарошлар бўлган? (Ҳайкалтарошлар ва рассомлар учун энг муҳими, инсон танасининг гўзаллигини ҳаракатда кузатиш, кейин уни ўз асарларида етказиш эди.) Афина театри қанча томошабинни сиғдира оларди? (Ўн етти минг.) "Фожа" ва "комедия" сўзларининг келиб чиқишини тушунтиринг. ("Фожа" "юнонча" эчки қўшиғи" деган маънони англатади. Дионис шароб худоси шарафига бағишланган халқ байрамлари иштирокчилари, сатирлар-Диониснинг ҳамроҳлари тасвирланган, эчки терисини кийишган. Кейинчалик бу спектакллар театрлаштирилган томошаларга - фожиаларга айланди. Кузда, узум пишган ва шароб кўп бўлганида, Дионис худоси шарафига қўшиқ карнавал юришларидан кулгили театр томошалари-комедиялар пайдо бўлди.) Театр марказидаги жойнинг номи нима эди? (Оркестр.)

Актёрлар кийимларини алмаштирган платформанинг номи нима эди? (Скене.) Машхур қадимги юнон драматурги - комедиялар муаллифини номланг.

У қанча комедия ёзганини биласизми? Улардан энг машхурлари қайсилар? Аристофан (милоддан аввалги 445-385 йиллар). У 120 комедия ёзган. "Аҳарнияликлар", "булутлар", "отлиқлар", "қурбақалар" бизга етиб келди.) Рол ижрочисининг ўсишини ошириш учун кийилган жуда қалин тагликли сандалларнинг номи нима эди? (Котурний.) Қадимги юнон ибодатхоналари қандай материалдан қурилган? (Дастлаб ёғочдан, кейин тош ва мрамрдан қилинган.) Портиконима? (Устунлар томонидан

қўллаб-қувватланадиган очиқ галерея.) Эркак ва аёл фигуралари кўринишидаги устунлар қандай номланади? (Атлантияликлар ва Карятидлар.) Парфенонга ўрнатилган наъбуда Ушбу ҳайкалларнинг қайси бири "дунёнинг етти мўжизаси"дан бири эди? (Зевс ҳайкали.) Кимни "тарих отаси" деб аташади? (Тарихчи Геродот (милоддан аввалги 5 аср) музей нима, у ҳақида нималарни биласиз? (Музей-музей, Мусалар ибодатхонаси. Искандариянинг қадимий фанлар Академияси улкан кутубхонага эга бўлиб, милоддан аввалги 308 йилда Қирол Птоломей и буйруғи билан Фалеролини Деметриус томонидан ташкил этилган.)

Хронологик кўникмаларни ривожлантириш учун вазифалар ва ўйинлар

Хронологияни ўзлаштириш бўйича вазифалар жуда бешкача бўлиши мумкин, масалан: воқеа санасини кўрсатиш ёки воқеани сана бўйича аниқлаш; уларнинг рўйхатидан керакли санани танлаш; воқеани ўзаро боғлаш ва саналар; воқеаларнинг давомийлигини, хронологик кетма-кетлигини аниқлаш; муайян жараёнлар билан боғлиқ бўлган саналар рўйхатидан танлаш; хронологик қаторларни, жадвалларни тузиш; воқеалар ривожланишидаги даврларни, босқичларни аниқлаш; воқеаларни даврга боғлаш; асосий воқеаларни аниқлаш; даврийлаштириш мезонларини асослаш.

Бир қатор хронологик саналарда икки хил уланиш бўлиши мумкин. Булар ўша асрга ёки асрнинг бир қисмига тегишли саналар; жамиятнинг бир хил соҳаси ёки ривожланиш жараёни билан боғлиқ саналар. Ушбу жараёнларни тушуниш ва энг муҳим саналарни эслаб қолиш учун ўқувчилар хронологик қаторларни тузадилар: 1240-Киевни мўғул-татарлар томонидан қўлга олиш.

1380-Куликово жанги.

Такрорий саналар ва воқеалар курснинг асосий навауларни атрофида тўпланиши керак, масалан, мўғул-

татарларга қарши кураш.

Шундай қилиб, такрорланганда хронологик материалларни гуруҳлаш мамлакатлар бўйича, жамоат ҳаётининг томонлари (маданият тарихидан фактлар), муаммоларга (хронологик комплекслар) бўлиши мумкин.

Ўқувчилар хронологияни ўрганиш учун тест топшириқларини бажонидил бажарадилар. Улар рўйхатдан тўғри санани топадилар; воқеалар рўйхатига саналарни қўйинг; воқеаларни хронологик тартибда ташкил қилинг; қайси энг муҳим воқеа сана билан боғлиқлигини аниқланг.

Ўйинлар.

Тарихий саналарни билиш бўйича ўйинлар ва танловлар ўтказилади: саналар бўйича эстафета пойгаси шаклида (ҳар бир жамоа аъзоси тақдимотчи томонидан номланган тадбир санасини ёзади); " вақт ленталари "(саналарни хронология ва маълум бир принцип бўйича таснифлаш: ҳарбий тадбирлар, ижтимоий тадбирлар ҳаракат); "саналар орқали" ўйини (ўша йили турли мамлакатларда содир бўлган воқеаларни номлаш учун). Ўйинда " ким илгари?", жамоаларнинг чиплари ўйин майдони бўйлаб ўтказилади: воқеани номлаш керак, унинг санаси ҳужайрада ёзилган. Агар жавоб нотўғри бўлса, чип асл ҳолатига ўтказилади.

ТАРИХ ВА ИЖТИМОЙ ФАҲЛАР ДАРСЛАРИДА ЎҚУВ ФАОЛИЯТИНИНГ ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРИ.

*Айтинг-чи, унутаман.
Менга кўрсатинг, эслай оламан.
Буни қилишга ижозат беринг
ва бу абадий меники бўлади.
Хитой мақоли*

Интерактив таълим: ўқувчининг нафақат билимларни эгаллаши, балки ўқувчиларнинг билим фаоллигини ривожлантириш;

билим, гоаялар, фаолият усуллари алмашинуви;
мулоқот қобилиятлари ва қобилиятларини ривожлантириш;

инқодий ташаббусни ривожлантириш;
фаолиятни ўзгартириш, асабий тарангликни бартараф
этиш, диққатни ўзгартириш қобилияти;

ўқувчи танлаш ҳуқуқига эга бўлган шароитларни
сратиш, ўзини муваффақиятли ҳис қилиш имконияти;
жамоада ишлаш кўникмаларини шакллантириш,
бағрикенгликни тарбиялашдир. Бугунги кунда ҳар бир
ўқитувчи мактаб ўқувчиларига нафақат тайёр билимларни
кўнайтириш қобилиятини, балки билимларни мустақил
излаш техникаси ва усулларини ўргатиш муҳимлигини
тушунади, ўқувчиларда интеллектуал, коммуникатив,
бақолаш кўникмаларини шакллантириш зарурлигини
тушунади. Аммо, афсуски, кўпчилигимиз асосий
компетенцияларни шакллантиришга ҳисса қўшадиган
техника ва усулларни топишда қийинчиликларга дуч
келмоқдамиз.

Қуйида тавсифланган техника ва усуллар хорижий
ва маҳаллий методистлар, ҳамкасблар томонидан ҳам,
ўзларининг иш тажрибалари давомида ҳам ишлаб

чиқилган. Барча педагогик техниканинг асосий мақсади ўқувчиларни фикрлашга, таҳлил қилишга, ўз нуқтаи назарини ифода этишга ва ҳимоя қилишга, мустақил равишда билим олишга, тадқиқот кўникмаларига эга бўлишга, онгли танлов қилишга ва ўз ишларининг натижаларини тақдим этишга ўргатишдир.

Д. Максвеллнинг сўзларига кўра: "билимни онга етказишнинг иложи борича кўпроқ турли шаклларда тақдим этиш усулидан яхшироқ усули йўқ."

Мен сизни турли синфларда, дарснинг турли босқичларида қўлланилиши мумкин бўлган баъзи усул ва усуллар билан таништирмоқчиман.

Дарс бошида ўқитувчи жумбоқ (хайратланарли тарихий факт) таклиф қилади, унинг ечими (тушуниш калити) ўқитувчи ва ўқувчиларнинг биргаликдаги кучлари томонидан янги мавзу устида ишлаш жараёнида очиб берилади.

"ЭПИГРАФ"

Дарс бошида ўқувчилардан доскага ёзилган эпиграфни тушуниш ва уни дарснинг номаълум мавзуси билан қандай боғлаш мумкинлигини аниқлаш сўралади. Ўқувчилар дарс мавзусини мустақил равишда шакллантирадilar.

"ҒОЯЛАР, ТУШУНЧАЛАР, ИСМЛАР САВАТИ ..."

Дарснинг дастлабки босқичида, уларнинг тажрибаси ва билимлари янгиланаётган пайтда ўқувчиларнинг индивидуал ва гуруҳли ишларини ташкил этиш техникаси. Бу сизга ўқувчилар биладиган ёки муҳокама қилинаётган дарс мавзуси ҳақида ўйлайдиган ҳамма нарсани билиб олишга имкон беради. Доскада сиз сават белгисини чизишингиз мумкин, унда барча ўқувчилар ўрганилаётган мавзу ҳақида биладиган ҳамма нарса шартли равишда тўпланади. Ахборот алмашиш қуйидаги тартибда амалга оширилади: Ўқувчилар маълум бир муаммо ҳақида нималарни билишлари ҳақида тўғридан-тўғри савол

берилади.

Биринчидан, ҳар бир ўқувчи маълум бир муаммо ҳақида билган ҳамма нарсани эслаб қолади ва дафтарга ёзади давомийлиги 1-2 дақиқа.

Кейин маълумотлар жуфт ёки гуруҳ бўлиб алмашилади. Ўқувчилар маълум билимларни бир-бирлари билан бўлишадилар (гуруҳ иши). Муҳокама вақти 3 дақиқадан ошмайди. Ушбу мунозарани ташкил қилиш керак, масалан, ўқувчилар мавжуд ғоялар қаерга тўғри келганлигини, улар ҳақида келишмовчиликлар бўлганлигини аниқлашлари керак.

Бундан ташқари, доирадаги ҳар бир гуруҳ илгари айтилганларни такрорламасдан, бир нечта маълумот ёки фактни чақиради (ғоялар рўйхати тузилади). Барча маълумотлар ўқитувчи томонидан папка шаклида қисқача "ғоялар савати" га (шарҳларсиз) ёзилади, ҳатто улар нотўғри бўлса ҳам. "Ғоялар савати" да сиз дарс мавзусига оид фактлар, фикрлар, исмлар, муаммолар, тушунчаларни "ташлашингиз" мумкин. Бундан ташқари, дарс давомида боланинг онгида тарқалган бу фактлар ёки фикрлар, муаммолар ёки тушунчалар мантиқий занжирларда боғланиши мумкин.

Барча хатолар янада тузатилади, чунки янги маълумотлар ўзлаштирилади.

"КЛАСТЕР ЯРАТИШ"

Ушбу техниканинг маъноси маълум бир муаммо бўйича мавжуд билимларни тизимлаштиришга уринишдир. Бу сават билан боғлиқ..."техника, чунки "сават" таркиби кўпинча тизимлаштиришга бўйсунди.

Кластер-бу тушунчанинг семантик майдонларини кўрсатадиган материалнинг график ташкилоти. "Кластер" сўзи таржимада "Кластер, тўплам, юлдуз туркуми" деган маънони англатади. Кластер тузиш ўқувчиларга ҳар қандай мавзу ҳақида фикр юритиш имконини беради.

Ўқувчи варақнинг ўртасига асосий тушунчани ёзади ва ундан бу сўзни бошқалар билан боғлайдиган турли йўналишдаги ўқ-нурларни тортади, улардан ўз навбатида нурлар тобора узоқлашади.

Кластердан дарснинг турли босқичларида фойдаланиш мумкин.

Қийинчилик босқичида-ақлий фаолиятни рағбатлантириш. Тушуниш босқичида-ўқув материални тузиш учун. Кўзгу босқичида-нима бўлаётганини сарҳисоб қилишда ўрганишди. Кластер, шунингдек, синфда ҳам, уйда ҳам индивидуал ва гуруҳ ишларини ташкил қилиш учун ишлатилиши мумкин.

“Муҳаррир соати”

А. гуруҳлар ўрганилган материал бўйича тарихий матн олади, унда баъзи сўзлар қолдирилади. Йўқолган сўзларни, исмларни, саналарни киритиш керак... Дарсда ушбу топшириқдан фойдаланиб, сиз нафақат ўқувчиларнинг билимларини гуруҳда ҳам, якка тартибда ҳам синаб кўришингиз, балки ўқувчиларни ягона Давлат имтиҳонидан шунга ўхшаш вазифаларни бажаришга тайёрлашингиз мумкин.

В. вазифа турли ҳодисалар билан боғлиқ аралаш маълумотларнинг битта матнда берилиши билан мураккаблашиши мумкин. Муайян тарихий воқеаларни тўлиқ акс эттирадиган мантиқий матнни олиш учун ушбу матнни иккита мақолага бўлиш, етишмаётган маълумотларни қўшиш керак.

С. гуруҳларда ишлайдиган ўқувчилар матндаги тарихий ноаниқликларни топишлари ва матндаги барча хатоларни тузатишлари керак.

“Ўргимчак”

Материални ўрганиш давомида ўқитувчи ўқувчиларни янги тушунча, атамага олиб келади. Ўқувчилар у ҳақида фақат тарқоқ билимга ёки юзаки фикрга эга. Калит

сўз тахтада ёзилган. Масалан: "интеграция". Ушбу сўз атрофида ўқувчиларга номланган бу ҳақда фикрлар ёзилган. Материални ўрганиш жараёнида "ўргимчак" янги билимлар билан тўлдирилади, баёнотлар, хатолар тузатилади, натижада ўқитади ўқувчилар ўз таърифларини шакллантирадилар.

“Архивчи”

Янги материални ўрганиб чиққандан сўнг, гуруҳларга бўлинган ўқувчилар ҳикоядаги турли қаҳрамонларнинг позицияларидан муқобил хулосалар ёзишлари керак. Масалан: "фуқаролар урушига" оқ", "қизил", "яшил" ҳаракатлар иштирокчилари, шунингдек, ижодий зиёлилар вакиллари нигоҳи билан қараш. "Ушбу услуб нафақат олинган билимларни синаб кўришга имкон беради, балки ўтган даврлар, одамлар, тақдирлар ҳақидаги хаёлий идрокни ривожлантиришга ва бағрикенглик тарбиясига хисса қўшади.

“Миннатдор авлодлардан...”

Катта мавзуни ўргангандан сўнг, масалан: "Бухоро аниқлиги даврида маданият "мавзусини ўрганаётганда, тарихнинг боришига ижобий таъсир кўрсатган ва бугунги кунда ўз аҳамиятини сақлаб қолган энг муҳим воқеалар, кешфиётлар қайд этилади.

“Олтита фикрлаш шапкаси”

Ушбу қизиқарли ва самарали техника инглиз психологи Эдвард де Боно томонидан ишлаб чиқилган. Ундан ҳар қандай тарихий материални ўрганишда, шунингдек, интимий фанлар дарсларида фойдаланиш мумкин. Тарихий материални ҳар томонлама таҳлил қилиш, уни баҳолаш, умумлаштириш ўқувчилар учун жозибали шаклда амалга оширилади. Ўқитувчи қўллайдиган олтита шляпаннинг рангларига кўра синф олтита гуруҳга бўлинган. Вазифалар ҳар бир рангга мос келади:

"Оқ шапка" — ушбу гуруҳда ишлайдиган ўқувчилар

асосий тарихий, янги маълумотларни объектив равишда рўйхатлашлари керак (баъзида сиз улардан асосий фактларни таъкидлашни сўрашингиз мумкин-масалан, 10 дан ошмаслиги керак).

“Қизил шапка” — ўқувчилар ўзларининг ҳис-туйғуларини, ҳиссиётларини, ўрганилган манба ҳақидаги баҳоларини мустақил равишда танлаган ҳар қандай шаклда ифода этишлари керак.

“Қора шапка” - гуруҳ ўрганилаётган тарихий воқеаларнинг салбий оқибатларини, тенденцияларини таъкидлайди, муаммолар доирасини белгилайди.

“Сариқ шапка” — ўқувчилар барча ижобий нарсаларни умумлаштирадilar.

“Яшил шляпа” — ҳар қандай ижодий шаклдаги гуруҳ тадқиқот натижаларини тақдим этиши керак.

“Мовий шапка” — ушбу гуруҳда умумий хулосалар, рефлексив фикрларни шакллантиришлари керак (тарихий воқеалардан сабоқ олиш мумкин).

“Тоза тахта”

Дарс олдидан ўқитувчи доскага янги, ҳали ўрганилмаган мавзу бўйича саволлар ёзади. Улар матн шаклида ҳам, тўлиқ тўлдирилмаган рақамлар, жадваллар, диаграммаларда ҳам бўлиши мумкин. Мавзунини ўрганиш давомида дарслик, ҳужжатлар, маълумот маълумотлари билан гуруҳларда мустақил ишлайдиган ўқувчилар саволларга жавоб беришади ва агар жавоблар тўлиқ ва тўғри бўлса, ўқитувчи доскадан саволни ўчириб ташлайди ва гуруҳларнинг жавобларини хулоса қилиш учун ёзиб олади. Дарс охирига қадар тоза доска бўлиши керак. Агар ўқувчилар бирон бир саволга жавоб бера олмасалар ёки жавоб тўлиқ бўлмаса, ўқитувчи ўқувчиларга ёрдам бериши керак.

“Таржимон”

Илмий тилнинг мураккаблиги туфайли кўплаб

таърифлар ўқувчилар томонидан ўзлаштирилмайди. Ва кўпинча таърифларни уларнинг маъносини тушунмасдан ўрганадилар. Ўқувчи таклиф қилинган таърифларни “илмий” тилдан тушунарли тилга таржима қилиши керак. Ушбу таржима доскада ёки махсус тайёрланган картада амалга оширилиши мумкин. Ўрганилган атамаларни такрорлаш ва бирлаштириш учун камида 5-7 та таърифни таржима қилиш таклиф этилади.

“Гирдоб”

Ушбу модел гуруҳ фаолиятини назарда тутаяди. Ҳар бир ўқув гуруҳи ўз вазифасини бажариш учун ўз варағини ва ўз рангидаги фломастерни олади. Ҳар бир гуруҳ учун ушбу мавзу ёки бутун курс бўйича муаммо шакллантирилади. Ҳар бир гуруҳ ўқувчилари ўз муаммоларини муҳокама қиладилар ва асосли фикрларни, аниқ мисолларни ёзадилар. Янги варақни олгандан сўнг, гуруҳ олдинги гуруҳлар томонидан қилинган ёзувларни баҳолайди ва матнни пиктограмма билан белгилайди: “+” (рози), “-” (рози эмас), “?” (тушунмадим). Кейин гуруҳ аъзолари ўзларининг ғоялари, фикрлари, мулоҳазаларини кўшадилар ва бошқа гуруҳларга ўзларининг ранглари ёзувлари билан варақ ўтказадилар.

Чойшаблар айлана бўйлаб айланиб, ўз гуруҳларига кайтгандан сўнг, ҳар бир гуруҳ у ерда нима ёзилишини умумлаштиради. Спектакл маълум бир режага мувофиқ қурилган. Биринчидан, биз энг қимматли қўшимчаларни киритган гуруҳга миннатдорчилик билдиришимиз керак, кейин бошқа гуруҳларнинг тушунмовчилигига сабаб бўлган қондаларни аниқлашимиз ва тушунтиришни сўрашимиз керак. Ва, энг муҳими, бошқа гуруҳларнинг қўшимчаларини ҳисобга олган ҳолда муаммо бўйича умумлаштирувчи хулосалар чиқарилади. Бундай ўқув стратегияси “давра суҳбати” деб номланади. Ҳар бир гуруҳ варақларга ўз рангидаги ёзувларни киритади ва бу

Ўқитувчига ҳар бир гуруҳнинг ҳиссасини ҳисобга олишга имкон беради.

“Тақдирлаш учун тақдимот”

Гуруҳда ишлайдиган ўқувчилар тарихий шахс, Ватан ҳимоячиси, маданият ва илмий арбобни тақдирлаш учун тақдимот тайёрлашлари керак. Тақдимотда жиддий далиллар, тақдирланган шахснинг Ватан олдидаги хизматлари ҳақида далиллар бўлиши керак.

“Билим алмашиш”

Синф гуруҳларга бўлинади, ундан олдин ўқитувчи дарс мавзуси доирасида эквивалент муаммоларни қўяди. Кейин ҳар бир гуруҳ ўз саволини манбалардан мустақил равишда ўрганади ва синфга нутқ тайёрлайди. Натижада билим алмашилади. Гуруҳлар навбат билан чиқишади ва ўз ишларининг натижаларини тақдим этадилар. Бошқа гуруҳлар вакилларининг нутқи давомида ўқувчилар пассив тингловчилар эмас, балки ўқитувчи томонидан илгари тайёрланган вазифаларнинг турли хил версияларини бажарадилар: жадвалларни тўлдириш; ишчи варақдан фойдаланиш; “кластерни очиш” ва бошқалар.

Иш жараёнида ўқувчилар маълумотни олиш ва тизимлаштириш, тарихий жараёнлар ва ҳодисаларни таҳлил қилиш, оммавий тақдимот, ўртоқлари фаолиятини баҳолаш каби кўникмаларни эгаллайдилар.

“Адвокат”

Ўқитувчи таниқли тарихчи, ёзувчи номидан маълум бир тарихий шахсни айбловчи вазифасини бажаради. Ўқувчиларнинг вазифаси айбловларни юмшатувчи, муайян ҳаракатларни асословчи далилларни тақдим этишдир. Гувоҳларнинг гувоҳлиги сифатида ҳимоя бошқа тарихчиларнинг фикрларидан фойдаланиши, баъзи асарлардан парчаларни мисол қилиб келтириши мумкин, лекин шу билан бирга ўз фикрини асосли тарзда ифода этишни унутманг. Ушбу услуб тарихий ҳужжатлар

билан ишлаш маҳоратини ривожлантиришга, маълум бир тарихий характернинг фаолиятини баҳолашга, ўз позициясини шакллантириш ва ҳимоя қилишга ёрдам беради.

Ушбу услуб мактаб ўқувчиларининг дунёқарашини кенгайтиради, уларни замонавий ижтимоий муаммоларни ҳал қилишга ўргатади (бу муаммоларни аниқлаш, вазият ва ҳодисаларни таҳлил қилиш), материалларни қидириш учун зарур ҳаракатларни бажариш, уларнинг фикрларини шакллантириш, ҳаракатларини индивидуал ва гуруҳда баҳолаш - акс эттириш, масъулиятни тақсимлаш, католарни, муваффақиятларни аниқлаш.

Поплар формуласи

Ушбу услуб Жанубий Африкадан ҳуқуқ профессори Девид Маккоид-Мейсон томонидан ишлаб чиқилган. У маълум бир позицияни эгаллашингиз, фикрингизни аниқ ва аниқ шаклда тақдим этишингиз керак бўлган нунозарали масалаларни муҳокама қилишда ишлатилади.

Ўтказиш тартиби.

ПОПС формуласидан фойдаланиш қоидаларини тушунтиринг. П-позиция (сизнинг нуқтаи назарингиз қандай): “мен бунга ишонаман...”;

О-асослаш (нимага асосланиб, сизнинг позициянгизни қўллаб-қувватловчи далил): “... чунки...”;

П-мисол (сизнинг далилингизни кўрсатадиган фактлар): “... мисол учун...”;

С-натижа (хулоса, нима қилиш керак, сизнинг позициянгизни қабул қилишга чақирик): “... шунинг учун ...”;

Нутқ бир нечта жумлалардан иборат бўлиши ва 1-2 дақиқа давом этиши мумкин.

Эслатмалар билан ўқиш самарадорлигини кузатишнинг мумкин бўлган шаклларида бири бу наркировка жадвалини тузишдир. Унда учта устун бор: 3 -

биламан; Й - мен янги нарсаларни ўргандим; Х - мен кўпроқ ўрганишни хоҳлайман-ЗУЧ.

Ҳар бирустунда ўқиш пайтида олинган маълумотларни тарқатиш керак. Махсусталаб: сиз ўзингиз ишлаган дарслик ёки бошқа матнни келтирмасдан, маълумот, тушунча ёки фактларни фақат ўз сўзларингиз билан ёзишингиз керак. "Белгилаш жадвали" техникаси ўқитувчига ҳар бир ўқувчининг ишини дарслик матни билан кузатиб бориш ва дарсдаги иш учун белги қўйиш имконини беради. Агар вақт имкон берса, жадвал тўғридан-тўғри дарсда тўлдирилади, агар бўлмаса, уни уйда тўлдиришни таклиф қилишингиз мумкин ва ушбу дарсда ҳар бир устунга битта ёки иккита тезис ёки позицияни ёзинг. "Юпқа" ва "қалин" саволлар

"Юпқа" ва "қалин" саволлар жадвалидан дарснинг исталган босқичида фойдаланиш мумкин. Айниқса, бу усул танқидий фикрлаш технологиясидан фойдаланишга жуда мос келади. Ўқувчиларга мавзуга оид саволларни "ингичка" ва "қалин" саволлар шаклида шакллантириш таклиф этилади. Кейин ўқитувчи доскага бир қатор саволларни ёзади ва ўқувчилардан (алоҳида ёки гуруҳ бўлиб) ўз тахминларини баҳслашиб, уларга жавоб беришга ҳаракат қилишни сўрайди. Жадвал билан ишлаш жараёнида чап устунга оддий моносиллабик жавобни талаб қиладиган "нозик" саволлар ёзилади. Ўнг устунда батафсил, батафсил жавобни талаб қиладиган "қалин" саволлар ёзилган; ёки ўзлари ҳали жавоб бера олмайдиган, лекин уларга жавоб топмоқчи бўлган саволлар.

Ушбу саволларга жавоблар эшитилгандан сўнг, ўқитувчилар ўқувчилар матнни ўқиш ёки тинглаш, уларнинг тахминларининг тасдиғини топиш ва саволларга жавоб топишга таклиф қилинади.

Интерфаол усуллар ва усуллардан фойдаланиш ўз ўзидан мақсад эмас.

Натижа муҳимдир. Ўқитувчи ўз муваффақиятини ўқувчиларининг муваффақияти билан баҳолаши керак. Турли хил усул ва усуллар ўқиш мотивациясини ва ўқувчиларнинг мактабга қизиқишини оширади, ижодий ҳамкорлик муҳитини шакллантиради, ўқувчиларни ўз ўзини ҳурмат қилиш ва фарқларни ҳурмат қилишга ўргатади, уларга ижодий туйғусини беради ва энг муҳими, қувонч келтиради.

Ва нутқим охирида мен "таълим учун донолик" ни келтирмоқчиман:

Ҳақиқий дарс-бу ўқитувчи ва ўқувчининг ҳақиқатни биргаликда излаши, фикрлаш маданияти лабораторияси.

"Жокей ва от" қабулхонаси.

Тавсиф: синф икки гуруҳга бўлинган: "жокейлар" ва "отлар". Биринчиси саволлар билан карталарни олади, иккинчиси – тўғри жавоблар билан. Ҳар бир Жокей ўзининг отини топиши керак. Техника ҳатто янги материални ўрганиш дарсларида ҳам қўлланилади. Унинг энг ёқимсиз хусусияти-бутун ўқувчилар жамоаси бир вақтнинг ўзида синф атрофида юриш зарурати, бу хулқ-атвор маданиятини маълум даражада шакллантиришни талаб қилади.

Мисол. 5-синфдаги тарих дарсида "қадимги Юнонистон дини" мавзусини ўрганишда бир жамоага ("жокейлар") қадимги юнон худоларининг исмлари ёзилган карталар, иккинчисига бу худолар нимага ҳомийлик қилишини кўрсатадиган карталар берилади.

"Босқичма-босқич" техникаси. Тавсиф: илгари олинган билимларни фаоллаштириш учун ишлатилади. Доскага чиқаётган ўқувчилар ҳар қадамда атама, тушунча, ҳодиса ва ҳоказоларни чақиришади. илгари ўрганилган материалдан. Ҳа-қабул йўқ

Тавсиф: фаол ҳолатда ўқувчиларга қўяди. Қуйидаги универсал ўқув фаолиятини шакллантиради:

турли хил фактларни битта расмга улаш қобилияти;

мавжуд маълумотларни тизимлаштириш қобилияти;
бир-бирингизни тинглаш ва эшитиш қобилияти.

Ўқитувчи бирор нарсани (рақам, мавзу, адабий қаҳрамон, тарихий шахс ва бошқаларни) ташкил қилади.). Ўқувчилар ўқитувчи фақат “ҳа”, “йўқ”, “ҳа ва йўқ” сўзлари билан жавоб бериши мумкин бўлган саволларни бериш орқали жавоб топишга ҳаракат қилишади.

“Хатони ушлаш” техникаси

Тавсиф: ўқувчилар эътиборини фаоллаштирадиган универсал техника. Шакллари:

ахборотни таҳлил қилиш қобилияти;
ностандарт вазиятда билимларни қўллаш қобилияти;
олинган маълумотларни танқидий баҳолаш қобилияти.

Ўқитувчи ўқувчиларга номаълум миқдордаги хатоларни ўз ичига олган маълумотларни таклиф қилади. Ўқувчилар гуруҳ сифатида ёки якка тартибда хато излайдилар, баҳслашадилар. Муайян фикрга келиб, гуруҳ маърузачини танлайди. Маърузачи натижаларни ўқитувчига узатади ёки вазифани ва қарорининг натижасини бутун синф олдида эълон қилади. Мунозара давом этмаслиги учун, унинг вақтини олдиндан аниқланг.

Мисол. Ўқувчилар муаллифларга ҳавола билан бир қатор иқтибосларни олишади. Қайси ҳолатда иқтибос ушбу муаллифга тегишли бўлмаслигини аниқланг. Уларнинг фикрларини исботланг. Ёки улар “мўғул-татарлар” мавзусида хатолар билан матн олишади.

“Кластер” қабулхонаси

Ҳаракатлар алгоритмининг тавсифи: 1. Матнни ўқинг ва ундаги катта ва кичик семантик бирликларни ажратиб кўрсатинг. 2. Семантик блокларнинг сўзларини муҳокама қилиб, аниқлагандан сўнг, қабул қилинган номларни тўртбурчаклар рамкаларга ёзинг. 3. Ҳар бир рамка атрофида айланаларда (“новдалар” да) семантик

блокларга мос келадиган маълумотларни қисқача киритинг. 4. Алоҳида блоклар ва кластернинг “шоҳлари” ўртасида алоқа ўрнатишга ҳаракат қилинг ва уларни ўқлар билан боғланг. 5. Муҳокамадан сўнг кластерларга янги “филиаллар” қўшинг

“Донолик дарахти” техникаси.

Тавсиф: ўқувчилар ўрганилаётган материалга саволлар беришни ўрганадилар. Дарсда болаларга топшириқ берилади: матнни тушунтириш ёки у билан ишлаш жараёнида учта қоғозга уч хил саволни ёзинг. Материални ўргангандан сўнг, саволлар берилади. Энг қизиқлари баҳоланади, “олма” ёки “барглар” шаклида ҳошияланади ва “донолик дарахти”га бириктирилади. (қизил-5, сариқ-4, яшил – 3). Кейинги дарсларда ўқувчилар мева ёки баргни “юлиб”, жавоб беришади.

“Тадқиқот арқон” қабулхонаси

Тавсиф: болаларда А4 варағи бор, унда арқон схематик тарзда тасвирланган, мавзу юқори қисмида ёзилган, настки қисми “чўнтаклар” га бўлинган, масалан, асосий тушунчалар, саналар, исмлар; барча муҳим нарсаларни қўядиган стюардесса ролидаги болалар. уларнинг чўнтаклари, дарс давомида болалар чўнтакларини тўлдирадидилар, кейин ўқитувчи фартукларни йиғади ва ким энг яхши стюардесса эканлигини баҳолайди.

Жисмоний тарбия дақиқаси “ҳа/йўқ”

Тавсиф: ўқитувчининг “ҳа” ёки “йўқ” баёнотларига “жавоб бериш”, стол ёнида турган йигитлар маълум ҳаракатларни бажарадилар (масалан, “ҳа” “жавоби сўзларини юқорига кўтаришни ўз ичига олади ва” йўқ ” жавоби).

Мисол: “қадимги юнонлар дини” мавзусидаги тарих даврида оғзаки викторина Юнонлар худодар Олимп тоғининг тепасида жойлашган олтин саройларда яшаган

деб ишонишган. (Ҳа)

Зевс ўлганлар дунёсининг олий худоси ва Раббийси эди. (Йўқ)

Олимлар Гомерни "Илиада" ва "Одиссея" шеърларининг муаллифи деб ҳисоблашади. (Ҳа)

Ҳера, Афина, Афродита олтин зайтунни ўзаро баҳам кўрмадилар. (Йўқ.)

Юнон худолари Олимпия деб номланган, чунки улар спортчилар каби кучли ва тезкор эдилар. (Йўқ)

Момақалди роқ Зевс барча юнон худолари устидан ҳукмронлик қилади. (Ҳа)

"Исм, сана, тадбир" қабули

Тавсиф: вазифа мантиқий фикрлашни ва тарихий ҳодисалар ўртасидаги мантиқий алоқаларни кўриш қобилиятини ривожлантиради, диққатни ривожлантиришга ёрдам беради ва фактик материаллар билан ишлашга ёрдам беради; тарихни билишнинг хронологик асослари мустаҳкамланган.

Ўқитиш усулларини танлаш ва бирлаштиришда куйидаги мезонларга амал қилиш керак:

1. Усулларнинг ўқитиш тамойилларига мувофиқлиги.
2. Тренингнинг мақсад ва вазифаларига мувофиқлиги.
3. Ушбу мавзу мазмунига мувофиқлиги.

4. Мактаб ўқувчиларининг таълим имкониятларига мувофиқлиги: ёш (жисмоний, ақлий); тайёргарлик даражаси (таълим, тарбия ва ривожланиш); синф жамоасининг хусусиятлари.

5. Мавжуд шароитларга ва ўқитиш учун ажратилган вақтга риоя қилиш.

6. Ўқитувчиларнинг имкониятларини мослаштириш. Бу имкониятлар уларнинг олдинги тажрибаси, назарий ва амалий тайёргарлик даражаси, ўқитувчининг шахсий фазилатлари ва бошқалар билан белгиланади.

Jigsaw ("арра")

Ўзлажактарихфани ўқитувчилариники касбий фаолиятга тайёрлашда жамоавий ўқитиш муҳим ўрин эгаллайди. Жумладан калқаро даражадаги ўқитувчини тайёрлашда жамоавий ўқитиш технологиясидан фойдаланиш ўқувчиларни креатив фикрлаш, ижодкорликка чорлайди. Жамоавий таълимни ташкил этишга қаратилган бу ёндашув 1978 йилда Проф. Эллиот Аронсон томонидан ишлаб чиқилган (инглиз тилидан сўзма – сўз таржима қилинган очик арра, машина арра). Педагогик амалиётда бу ёндашув "арра" деб қисқартирилади. Талабалар гуруҳларга бўлинган ўқув материаллари устида ишлаш учун 6 кишидан иборат гуруҳларга бўлинади. Гуруҳнинг ҳар бир аъзоси ўз қисми учун материал топади. Кейин бир кун саволни ўрганадиган, аммо турли гуруҳларда бўлган талабалар ушбу масала бўйича мутахассис сифатида назарияга алоқадор бўлади. Бу экспертлар учрашуви деб номланади. Кейин улар ўз гуруҳларига қайтиб, ўрганган барча янги нарсаларни гуруҳнинг бошқа аъзоларига ўргатишади. Улар, ўз навбатида, вазифанинг ўз қисми сифатида ҳисобот беришади (битта арра тишлари каби). Барча фрагментларнинг материални ўзлаштиришнинг янги усули жамоадошларингизни диққат билан тинглаш ва дефтарларга эслатма ёзишади, ўқитувчи томонидан кўринишча ҳаракат талаб этилмайди. Тингловчилар ўз вазифаларини виждонан бажараётган ўртоқларидан жуда нафбатдор, чунки бу уларнинг якуний баҳосига таъсир қилиши мумкин. Бутун мавзу бўйича индивидуал ва бутун жамоа бўйича ҳисоботлар тақдим этилади. Ўқитувчи нунозарани, балларни кузатиб боради, якуний натижани талқин қилади. Бу мутлақо табиий мунозара бўлиши керак, ўқитувчи томонидан фақат ўта оғир ҳолатларда, ўқувчиларнинг ўзлари буни қилишлари мумкин бўлмаган ҳолатларда рағбатлантирилиши керак.

1986 йилда Р. Славин ушбу усулнинг модификациясини ишлаб. Талабаларнинг 4-5 кишилик гуруҳларда ишлашини таъминлади

1 гуруҳ: Илк ўрта асрларда тарихий география

2-гуруҳ: ривожланган ўрта асрларда тарихий география

3-гуруҳ: Сўнги ўрта асрларда тарихий география

4-гуруҳ: Хонликлар даври тарихий географияси

5- гуруҳ: Мустақил Ўзбекитсон тарихий географияси бўйича жамоавий ишлашади. Иш жараёнида гуруҳлар жамоавий муҳокама жараёнида бир-бири билан мулоқот қилишади, тафсилотларни аниқлаштирадilar, ўз вариантларини таклиф қиладилар, бир-бирларига саволлар беришади. Асосий тамойиллар: бутун жамоа учун мукофотлар, индивидуал ёндашув, тенг имкониятлар бериледи. Ўқитувчи, шунингдек, талабалар гуруҳлари томонидан нафақат ўқув топширигининг муваффақиятини, балки уларнинг бир-бири билан мулоқот қилиш усулларини ва бир-бирларига зарур ёрдам кўрсатишларини ҳам кузатиб боради.

Ҳар бир талаба ҳам гуруҳ иши, ҳам жамоавий иш натижаларидан фойдаланади, лекин кейинги навбатда, натижаларни умумлаштиришда, уларни муҳокама қилишда ва умумий қарор қабул қилишда ёки кейинги, янги вазифа / лойиҳа / муаммо устида ишлаётганда, талабалар ўз саъй-ҳаракатлари билан олинган ва қайта ишланган билимлардан фойдаланадилар. Ушбу усулдан фойдаланганда талабаларнинг бир-бирига ижобий боғлиқлиги мавжуд, улар масъулият ва жамоавий ишни ўрганадилар. Якуний босқичда ўқитувчи жамоанинг исталган аъзосидан ушбу мавзу бўйича исталган саволга жавоб беришни сўраши мумкин. Бундан ташқари, саволлар нафақат ўқитувчи томонидан, балки бошқа гуруҳлар аъзолари томонидан ҳам сўралади. Бир

гуруҳ иштирокчилари дўстларининг жавобини ўзлари хоҳлаганча тўлдириш ҳуқуқига эга. . Гуруҳнинг ҳар бир аъзоси умумий ишнинг алоҳида қисмини олиш ўрнига, бутун жамоа бир хил материал устида ишлайди. Гуруҳнинг ҳар бир аъзоси ўз мавзусини олади, пухта ишлаб чиқади. Барча талабалар индивидуал назорат билан баҳоланади. Талабаларнинг натижалари умумлаштирилади. Энг юқори баллга эришган жамоа тақдирланади.

Қуйидаги кўникмалар ривожлантириш учун ушбу стратегиядан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир:

* матнни бошқа одамлар билан биргаликда таҳлил қилиш;

* гуруҳда тадқиқот ишларини олиб бориш;

* маълумотни бошқа шахсга ўтказиш мумкин;

* гуруҳ манфаатларини ҳисобга олган ҳолда мавзунинг ўрганишда йўналишни мустақил равишда аниқлаш

St1 учта асосий принципга асосланади:

а)" мукофотлар " (жамоавий мукофотлар) - жамоалар / гуруҳлар ҳамма учун битта балл, фарқлаш нишони, мақтов ва уларнинг биргаликдаги фаолиятини баҳолашнинг бошқа турлари шаклида оладилар. Гуруҳлар бир-бири билан рақобатлашмайди, чунки барча жамоаларда ҳар хил бал ва унга эришиш учун вақт бор;

б) ҳар бир талабанинг индивидуал масъулияти бутун гуруҳнинг муваффақияти ёки муваффақиятсизлиги ҳар бир аъзонинг муваффақиятлари ёки муваффақиятсизликларига боғлиқлигини англатади. Бу барча жамоа аъзоларини бир-бирининг тараққиётини кузатишга ва бутун жамоани материални ўзлаштириш ва тушунишда дўстига ёрдамга келишга ундайди, шунда ҳамма ўзини бу муаммо бўйича мутахассис каби ҳис қилади;

с) ҳар бир талабанинг муваффақиятга эришиши учун тенг имкониятлар ҳар бир талаба ўз гуруҳига аввалги натижаларини яхшилаш орқали тўплаган балларини

олиб келишини англатади. Шундай қилиб, таққослаш гуруҳларнинг бошқа талабалари натижалари билан эмас, балки ўзларининг илгари эришилган натижалари билан амалга оширилади. Бу илғор, ўрта ва орқада қолган талабаларга ўз жамоалари учун балл олиш учун тенг имкониятларни беради, чунки аввалги сўров, тест, имтиҳон натижаларини яхшилаш (ва уларни такомиллаштириш) учун қўлидан келганича ҳаракат қилиб, ўртача ва заиф ўқувчилар ўз жамоаларига тенг миқдордаги балларни олиб келишлари мумкин.

Learning Together (ҳамкорликда ўрганиш) технологияси

Ушбу технология 1987 йилда Minnesota университетидан ишлаб чиқилган (Девид Jonson, Рожер Jonson). Аудитория 3-5 кишидан иборат бир ҳил (тайёргарлик даражасига кўра) гуруҳларга бўлинади. Ҳар бир гуруҳ битта вазифани олади, бу катта мавзунинг пастки вазифаси.

Асосий тамойиллар: жамоавий мукофотлар, индивидуал ёндашув, тенг имкониятлар билан ишлаш лозим. Гуруҳ ҳар бирининг ютуқларига қараб мукофот олади. Ушбу усулни ишлаб чиқувчиларнинг фикрига кўра, ўқитувчи томонидан гуруҳларни тўлдириш (ҳар бир аъзонинг индивидуал ва психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда) ва ҳар бир аниқ гуруҳ учун вазифаларни ишлаб чиқиш масаласига катта эътибор берилиши керак.

Жамоавий таълим усулидан фойдаланган ҳолда ўқув фаолиятини ташкил этишда индивидуал мустақил иш, жамоавий мустақил ишнинг бошланғич, элементар заррачасига айланади. Ва унинг натижаси, бир томондан, гуруҳ ва жамоавий иш натижасига таъсир қилади, бошқа томондан, гуруҳнинг бошқа аъзолари, бутун жамоанинг иш натижаларини ўзлаштиради, чунки ҳар бир талаба иккала гуруҳ натижаларидан фойдаланади. Мустақил иш

ва жамоавий иш натижаларни умумлаштиришда, уларни муҳокама қилишда ва умумий қарор қабул қилишда ёки кейинги, янги лойиҳа /вазифа /муаммо устида ишлаётганда, талабалар ўзлари бўлган жамоа / гуруҳнинг саъй-ҳаракатлари билан олинган ва қайта ишланган билимлардан фойдаланади.

Шуни таъкидлаш керакки, гуруҳларни шакллантириш ва уларга тегишли вазифани бериш етарли эмас. Талабаларнинг мустақил ўқув фаолиятини рағбатлантириш муаммоси лойиҳани ташкил этиш усули, шартлари ва усуллари муҳимдир.

Бир қарашда, ҳамкорликда ўрганиш усули методологияда гуруҳли ўрганишнинг таниқли шаклига асослангандек туюлиши мумкин. Шунга қарамай, кичик гуруҳларда ишлашнинг бошқа шаклларида ҳамкорликда ўрганиш методологиясига кўра кичик гуруҳларда ишлаш ўртасида учта фарқ мавжуд:

1. Гуруҳ аъзоларининг ўзаро боғлиқлиги, гуруҳнинг ҳар бир аъзосининг муваффақиятлари ва ўртоқларининг муваффақиятлари учун шахсий жавобгарлиги.

2. Таълимнинг ижтимоий жиҳатларига алоҳида эътибор берилади: гуруҳ аъзолари ўртасидаги мулоқот усуллари. Бу жиҳат махсус ўқитилади, у гуруҳ ва бутун жамоа даражасида муҳокама қилинади.

3. Гуруҳишининг умумий баҳоси (тавсифловчирежа, ҳар доим ҳам балларда эмас) гуруҳдаги талабаларнинг мулоқот шаклини академик кўрсаткичлар билан бирга баҳолашдан иборат. Биргаликда ишлагандан сўнг, талабалар бир-бирларига қандай ёрдам беришганини муҳокама қилиш учун махсус вақт берилади. Улар ўзларининг хатти-ҳаракатларини, нимага эришилганлигини муҳокама қиладилар ва ҳамкорликни яхшилаш йўлларини белгилайдилар.

Ушбу жиҳатларнинг ҳар бири гуруҳнинг самарали

ишлаши учун зарурдир. Асосийси, талабалар фаолияти шундай тузилган бўлиши керакки, улар ҳар кимнинг хатти-ҳаракатлари ва ўз ҳаракатлари учун шахсий жавобгарлик билан фаол қўшма фаолиятга жалб қилинсин.

Биргаликда таълим иштирокчиларининг ўзаро боғлиқлигининг уч тури мавжуд:

1. Талабалар томонидан амалга ошириладиган ва улар фақат биргаликдаги саъй-ҳаракатлар орқали эриша оладиган ягона мақсадга боғлиқлик.

2. Ахборот манбаларига боғлиқлик, гуруҳнинг ҳар бир талабаси умумий маълумотларнинг фақат бир қисмига ёки умумий вазифани ҳал қилиш учун зарур бўлган маълумот манбасига эга бўлганда; ҳар бир киши умумий вазифани ҳал қилишга ҳисса қўшиши керак.

3. Рағбатлантириш шаклига боғлиқлик. Ҳар бир талаба ўз иши учун бир хил баҳо олади. Ёки ҳамма бир хил тарзда рағбатлантирилади, ёки улар ҳеч қандай тарзда рағбатлантирилмайди.

Қуйида турли жиҳатларда ўзаро боғлиқликни тузишнинг таклиф қилинган усулларига мисоллар келтирилган:

мақсадлар:

* бутун гуруҳдан битта натижа (битта иншо, чизма, вазифа ва бошқалар шаклида.);

* гуруҳдан тақдим этилган ҳар бир иш бўйича гуруҳнинг ҳар бир аъзосининг имзоси;

* ҳар бир мавзу бўйича гуруҳнинг ҳар бир аъзосининг муваффақиятлари жадвали (қўшимча амалиётни талаб қиладиган тавсифловчи шаклда);

1-Шанхай

2-БМТ

3-Юнисеф

4-Юнеско гуруҳнинг ҳар бир аъзоси ўз иш варағини, ҳар қандай ишни тўлдирари, лекин ўқитувчи таҳлил қилиш

учун ўзи танлаган гуруҳдан биттасини олади, хатоларни тузатади, баҳолайди.

АХБОРОТ МАНБАЛАРИ:

гуруҳнинг ҳар бир аъзоси материалнинг фақат ўз қисмига эга, у алоҳида, мустақил равишда бажариши керак бўлган вазифалар; яъни халқаро ташкилотнинг мақсади нима?

-Қандай натижалараг эришди?

- Ҳар бир талаба ечимини таклиф қилиши керак бўлган ёзма топшириқ;

- ролларни тақсимлаш;

-Кимдир халқаро ташкилот раҳбари, кимдир давлат раҳбари ролида ўз фикрини намоен этади.

Рағбатлантириш:

-баллар рейтинги;

- Ўқитувчининг мақтови;

-Гуруҳни рағбатлантириш:

а) ўқиш учун қўшимча вақт ажратиш;

б) бўш вақтни таъминлаш;

Гуруҳ олдида қўйилган мақсад, вазифа гуруҳнинг ҳар бир талабаси томонидан ўқув материалларига эга бўлишни ўз ичига олади. Бундай масъулиятни таъминлашнинг мумкин бўлган усуллари орасида қуйидагилар мавжуд:

-гуруҳдаги талабалардан бирини танлаш ва ундан вазифани, режани ва бошқаларни ҳал қилишнинг умумий гоёси ҳақида айтиб беришини сўраш лозим.;

- ўқув материални, талабалар ўртасида тарқатиш;

- гуруҳ олган баҳо гуруҳнинг ҳар бир талабаси айтилган, қилинган ва ҳоказоларга бирор нарса қўша олса, уни яхшилаш мумкин.;

- ҳар бир гуруҳдан битта талабани танлаш ва уларга кичик назорат, тестни таклиф қилиш.

“Халқаро ассамблея” технологияси

“Халқаро ассамблея” - бу қулай муҳитда кичик гуруҳларда мунозараларни ташкил қилиш технологияси.

Мақсад: кўрсатилган муаммоларни (мавзу, бўлим, интизом масалалари) муҳокама қилишда барча иштирокчиларни жалб қилган ҳолда мунозарани ташкил этиш.

Кутилаётган натижалар: муаммонинг яхлит кўриниши ва муҳокаманинг ҳар бир иштирокчисининг компетенциясини шакллантириш даражасини баҳолаш.

Усуналар ва материаллар: қоғоз варақлари, маркерлар (турли хил рангларда), стакан, чой, қаҳва, қўнғироқ, овозли ҳамроҳлик учун ускуналар.

Ўтказиш методикаси

1) мунозара учун ўқув фанининг мавзуси ёки бўлими аниқланади, улар иштирокчиларга мустақил ўқиш учун таклиф этилади. Танланган мавзу жадваллар сонига кўра бўлимларга бўлинади ва уларга тайинланади. Шундай қилиб, ҳар бир столда иштирокчилар маълум бир кичик мавзунини муҳокама қилишлари керак.

Мисол учун : **Жадидчиларнинг таълим соҳасидаги ислохотлари.**

2) роллар аниқланади (модератор)

жадваллар, кузатувчилар, мунозара иштирокчилари(ассамблеяга ташриф буюрувчилар); етарли миқдордаги иштирокчилар роллари, журналистлар ва бошқалар.

3) ассамблеянинг моддий майдони ташкил этилган: у тайёрланмоқда

зал; стол ва стуллар кафедаги каби жойлаштирилган мусиқий ҳамроҳлик танланади, иштирокчилар ёзиш учун фойдаланадиган катта варақлар қўйилади, уларнинг фикрлари ва асосий ғояларини ёзилади, улар учун ҳар бир иштирокчи учун столга маркерлар қўйилади; аммо, мунозарани ташкил этишнинг ташқи шакли бу ўз-ўзидан

мақсад бўлмаслиги керак. Ассамблея номини танлаш, стол соғламалари, визуал материални жойлаштириш лозим.

Муҳокама мавзусини тасвирлаш ва очиш, керакли контекстни яратиш, бериш

фикр ва муҳокама қилиш лозим

4) иштирокчилар столларда ўтиришади, иштирокчиларнинг вазифаси битта жадвал - белгиланган мавзунини белгиланган вақт давомида муҳокама қилиш ва уларнинг мулоҳазалари ва муҳокамалари натижаларини қоғозга ёзиб қўйилади. Муҳокама учун ажратилган вақтдан кейин иштирокчилар ўрнидан турадилар ва улар таклиф қилинган бошқа столларга ҳаракат қилишади таклиф этилган мавзуларни муҳокама қилишни давом эттириш, муаммога янги нуқтаи назар очиш керак.

Бунда кимдир жадидчиларнинг мақсадларига эришишда нима ҳалақит қилганлигини, кимдир жадидчиларнинг бирлашишига ҳалақит қилган ҳолатларни айтади.

5) муҳокаманинг якуний босқичидан сўнг, барча эълон қилинган фикрлар муҳокама қилинади, натижалар умумлаштирилади ва вакил ҳар бир жадвал якуний ҳисобот қилади. Унинг вазифаси акс эттиришдир ушбу жадвалда мавзунинг барча турларини муҳокама қилиш натижалари айтилади.

Финалнинг мақсади тақдимотлар-бу мавжуд фикрларнинг кўп қирралилиги ва хилма-хиллигини ва уларни синтез қилиш ва умумий ривожланиш имкониятларини кўрсатиш зарурати бор.

6) барча тақдимотлар эшитилади; модераторлар ишлаб чиқилган мезонларга асосланиб мунозаранинг энг яхши иштирокчиларини аниқлайдилар.

(экспертлар), шундан сўнг тақдимотчилар ғолибларни тақдирлашади.

7) иштирокчиларнинг ўйинни ташкил этиш мазмуни

ва тартиби тўғрисидаги фикрлари кафедран чиқаётганда ташкилотчилар таклиф қиладиган "шикоят ва таклифлар китоби" да қайд этилган.

Такдимотчига кўрсатмалар

- Иштирокчиларни кутиб олади
- Асосий мавзунини эълон қилади
- Мавзулар менюсини таклиф қилади
- Стол эгасига кўрсатмалар беради

Модераторга кўрсатмалар (жадвал мезбони)

Стол мезбонининг вазифаси меҳмонларга (иштирокчиларга) мунозарани ташкил қилишда ёрдам бериш ва мавзунини ўзи кўриб чиқмасликдир.

Модератор стол ишини ташкил қилади, асосий ғояларни киритади олдинги суҳбатлардан янги ғояларни қазиб олишни рағбатлантиради, ташкил қилади,

натижаларни тақдим этиш, ҳар бир гуруҳдаги энг яхши иштирокчини аниқлайди. Баъзи иштирокчилар кетганда у столда қолади ва бошқа столлардан янги меҳмонларни " ўз жойига таклиф қилади. Асосий ғоялар, олдинги суҳбатлардан тушунчалар ҳақида қисқача маълумот беради.

Олинган фикрлар янги яратишни рағбатлантиради, схемалар, ечимлар ва бошқалар. Сўнгги турдан кейин у натижаларни умумлаштиради ва ташкил қилади ва тақдим этилади.

Модератор ишининг тамойиллари

- Муҳокама қоидаларига риоя этилишини назорат қилиш
- Барчага гапириш имкониятини бериш
- Барча нуқтаи назарларни тенг ҳисобга олишни таъминлаш
- Фикрлар ва тахминларни умумлаштириш ва умумлаштириш
- Қарор қабул қилиш тартибини тақдим этиш

- Муҳокама қилинган барча қоидалар тушуниланлигига ишонч ҳосил қилиш

- Нуқтаи назарларни мувофиқлаштириш, умумлаштирувчи, бирлаштирувчи фикрлар излаш

- Ечим топиш жараёнида изчилликни таъминлаш

- Қабул қилинган қарорни ёзиб олиш, барчанинг тушунчасини текшириш ва

Модераторнинг энг яхши иштирокчини баҳолашнинг тахминий мезонлари қуйидагилар бўлиши мумкин (3-4 ни танлаш):

- Оригиналлик

- Фикрларнинг чуқурлиги, кенглиги

-Ифода шакли

- Амалийлик

-Етарлилик

-Танқидийлик

Ифода шакли нутқнинг саводхонлиги ва нутқнинг мавжудлиги.

Амалийлик-муҳокама қилинаётган материални амалий қўллаш имконияти; билдирилган фикрнинг ҳақиқати.

Танқидийлик - бу ўз фаолиятини танқидий баҳолаш қобилияти.

Перспективлик-бу аниқлаш, таъкидлаш ва шакллантириш қобилияти муҳокама қилинаётган мавзу бўйича истиқболлар.

-Ҳаммани тингланг, биргаликда тингланг, тушунча ва суҳбатни чуқурлаштириш.

Натижаларни баҳолаш усули

Уларга кўрсатилган мавзунинг масалалари ҳақида маълумот берилди, фаол иштирок этади ва унинг муҳокамаси умумий қараш ва фикрни ривожлантириш.

"Ахборот қидириш"

Ўқитувчи маъруза қилади. Гуруҳларга маълумотни

тўлдириш вазифасини беради. Бунинг учун саволлар ишлаб чиқилмоқда, уларнинг жавобларини дарсликларда, тарқатма материалларда топиш мумкин.

Маълумотни таҳлил қилиш ва саволларга жавоб топиш керак бўлган вақт аниқланади. Кейинги маърузада талабалар олдинги маърузага қўшимчалар киритадилар.

Тўғридан-тўғри гуруҳ иши иштирокчиларидан олинган маълумотлар асосида жамоавий қарорлар қабул қилиш ёки маълумот узатиш усули

Учрашувнинг мақсади-фикр алмашиш, режалар, ниятлар, мотивлар, ҳаётий ва касбий тажрибани мувофиқлаштириш

Алгоритм (Team Assisted Individualization - TAI)

Талабалар индивидуал топшириқ оладилар ва кейин ўз жамоа доирасида ўқийдилар. Турли жамоалар турли вазифалар устида ишлашлари мумкин.

Жамоа аъзолари бир-бирларига вазифаларини бажаришда ёрдам беришади, доскада ҳар бир жамоа аъзосининг ютуқлари ва ютуқларини қайд этишади.

Ўқитувчи талабаларни турли хил назорат шакллари (назорат хужжатлари, интервьюлар, ижодий лойиҳалар ва бошқалар) ёрдамида бажарилган ишлар тўғрисида ҳисобот беришга таклиф қилади.). Ушбу шакллар индивидуал равишда, гуруҳдан ташқарида ўтказилади ва талабаларнинг ўзлари томонидан баҳоланади (гуруҳда махсус тайинланган "мутахассислар").

Ўқитувчи гуруҳларнинг энг ажойиб муваффақиятларини таъкидлаб, мавзулар сонини, ҳар бир жамоа томонидан бажарилган вазифаларни ва уларни амалга ошириш муваффақиятини қайд этади.

"Америка мозаикаси" усули

Талабаларни беш кишидан иборат кичик гуруҳларга тақсимлаш: 30 кишилик талабалар гуруҳида олтита кичик гуруҳ бўлади. Ҳар бир кичик гуруҳдаги ҳар бир талабага

бирдан бешгача тартиб рақами берилади.

Кичик гуруҳдаги ҳар бир талаба матннинг ўз қисмини олади, улар устида 15-20 дақиқа ишлайди.

Тартиб рақами 1 бўлган кичик гуруҳларнинг барча талабалари янги кичик гуруҳга, иккинчи рақамлар ўзларига, учинчиси ўзларига ва ҳоказоларга йиғилишади. (олти кишидан иборат бешта янги кичик гуруҳ чиқади).

Янги кичик гуруҳларда талабалар жуфтларга бўлинади (уч жуфт олинади) ва матн мазмунини муҳокама қилади. Агар керак бўлса, талабалар мутахассис ўқитувчидан ёрдам сўрашлари мумкин. Ушбу босқич 10-15 дақиқа давом этади. Кейинги 15 дақиқа давомида янги кичик гуруҳларда янги жуфтликларга бўлиниб, талабалар матннинг ўрганилган қисмини биринчи кичик гуруҳдаги ҳамкасбларига ўргатиш усулини ўйлашади.

Талабалар дастлабки кичик гуруҳларга қайтиб, ҳамкасбларига материални ўргатишади. Кичик ёзма тест ёки фронтал сўров ўтказилади.

СЛИЛ

21-аср инсонларни маданиятлараро ва миллатлараро маконларда социализация қилиш зарурати билан боғлиқ бўлиб, бу ерда хориж тилларини билиш шахсий билим ва имкониятларни кенгайтиришнинг асосий воситаларидан биридир. Интеграциялашган тил ўрганиш ўқувчиларнинг мустақиллиги, когнитив фаоллиги ва қизиқишларини ривожлантиришга ижобий таъсир кўрсатади. Тил ўрганиш коммуникатив компетенцияларни ривожлантириш учун турли хил педагогик технологиялардан, шу жумладан хорижий технологиялардан фаол фойдаланишни ўз ичига олади: маданиятлараро, ижтимоий-маданий ва маърифий-когнитив. Умумий таълим муассасасида СЛИЛ технологиясини жорий этишнинг бир қисми сифатида амалда дуч келиши мумкин бўлган хатарлар орасида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин:- чет тилини

биладиган ўқитувчилар сони етарли эмас.

- талабалар чет тилини билишнинг турли даражаларига эга;

- слил технологиясини жорий қилувчи ўқитувчилар учун дидактик, ўқув ва услубий ёрдам, малака ошириш курсларининг етишмаслиги. СЛИЛ методологиясидан фойдаланишда юзага келадиган юқоридаги барча қийинчиликларга қарамай, бу кенг қўламли таълим вазифаларини ҳал қилишга имкон беради. Ушбу тадқиқотнинг янгилиги чет тилининг асосий фанларига жалб қилиш орқали мактаб ўқувчилари ўртасида танқидий, ўзига хос фикрлашни шакллантиришга ҳисса қўшиши мумкин бўлган тарих ва ижтимоий фанларни ўқитишда фаол, ностандарт СЛИЛНИНГ техникаси ва усулларини тақдим этишга уринишдан иборат. Ушбу услубий ёндашув муаллифи Девидмарш (1994). Marsh ўз мақоласида " мавзу - тилни интеграциялашган ўрганиш (СЛИЛ) қўшимча тил, яъни асосий тил эмас, балки лингвистик бўлмаган мавзунини ўқитиш воситаси сифатида ишлатиладиган ҳар қандай икки мавзуга йўналтирилган таълимни англатади." СЛИЛ усули ўқув жараёнида инновацион усулларни қўллашга, тарих ва ижтимоий фанларни ўрганиш мотивациясини оширишга, талабаларнинг тил кўникмаларини тарбиялашга ёрдам беради. Менинг ишимнинг мақсади-тарих ва ижтимоий фанлар дарсларида СЛИЛ технологияси техникасини қўллаш. Ушбу мақсадга эришиш учун мен қуйидаги вазифаларни аниқладим.

1. Технологиянинг мазмунини таҳлил қилиш.
2. Ўқув жараёнини ташкил этиш техникаси ва усулларини ишлаб чиқиш.
3. Ушбу технологиядан фойдаланиш самарадорлигини кўрсатиш.

Ҳар бир ўқитувчи ўзига берадиган асосий савол, " дарсларни қандай қилиб қизиқарли ва фойдали қилиш

керак?". Ўз тажрибамдан биламанки, талабалар учун тарихдан баъзи мавзулар бўйича ўқитувчининг монотон ҳикоясини идрок этиш кўпинча қийин. Менимча, дарсларга тайёргарлик кўриш босқичида ва уларни ўтказиш жараёнида ўқитувчи талабалар ўртасида дунёнинг яхлит манзарасини шакллантиришга алоҳида эътибор бериши, шунингдек, уларнинг маданиятлараро билимларини ривожлантириш имкониятини яратиши керак. Ўқитувчилик амалиётимда талабаларнинг турли тарихий манбалардан, шу жумладан хорижий манбалардан олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва тизимлаштириш қобилиятини шакллантириш учун шароит яратишга ҳаракат қиламан.

Таржимон ўйини

Бу ўйин шартлар билан ишлашда яхши. Турли таърифларни ўзлаштиришнинг қийинлиги илмий тилнинг мураккаблиги билан белгиланади. Кўпинча мактаб ўқувчилари таърифларни маъносини тушунмасдан шунчаки ёдлайдилар.

Ўйин давомида талабалар тарихий иборани илмий тилдан тушунарли тилга таржима қилишга таклиф қилинади.

Ўқитувчи барчани турли хил вариантларни ифода этишга таклиф қилади.

Энг қизиқарли, тушунарли ва ихчам ибораларни, масалан, офисдаги тарихий маълумотлар стендига жойлаштирилган махсус тарихий иборалар китобига ёзиб олиш мумкин.

"Тарихий ёрлик"ўйини. Ушбу ўйин умумлаштириш дарсида ўтказилди

Тахтада 16 катакка бўлинган квадрат чизилган, унда саналар қайд этилади. Талабалардан кўтарилган саналарни тиклаш сўралади хронологик тартиб. Санага ишора қилиб, воқеани номлаш керак савол: 1223 1480 1237 1547 1380

988 1147 1242 962 1480 1478 1556 1240 1581 1497 1552

“Мнемоника” ўйини

Муайян мавзу бўйича 30 та сўзни (фамилиялар, исмлар) тайёрлаш керак, шартлар) олдиндан ўқитувчи бу сўзларни мнемоника даражасига қараб саралаш керак мураккаблик: биринчи ўнталикда улар эслаб қолиш учун етарлича содда, иккинчисида бу қийинроқ, учинчисида эслаш энг қийин сўзлар ёки иборалар. Ўйин уч турда ўйнади. Ўқитувчи биринчи тур учун сўзларни ўқийди, талабалар диққат билан тинглашади, ҳеч нарса ёзмасдан. Ўқитувчи барча 10 сўзни санаб ўтганда, талабаларга вақт берилади (3 дақиқа) ёдлаган сўзларини ёзиб олиш. Вақт ўтиши билан ўқитувчи ғолибни аниқлайди-энг кўп элаган кши: “ёзиб олган кўлларингизни кўтаринг 10 сўз?” (ёки 9 сўз, 8 ва ҳоказо., энг узун муаллифи ким эканлиги аниқланмагунчарўйхат).2 ва 3 турлар худди шундай тарзда ўтказилади. Барча з раундларида ғалаба қозонган киши олади ҳисоб

“Тарихий Ҳайвонот Боғи”.

Проектордаги расмлар: қадимги дунё тарихида қандайдир тарзда машҳур бўлган ҳайвонларнинг тасвирлари кўрсатилган.

Илонлар (Геранинг буйруғи билан уларга Геркулесни ўлдириш буюрилган).

Буқа (Крит буқа, Минотавр, Европани ўғирлаш).

Арслон (Немеан шерини Геркулес мағлуб этди, у ҳайвонни таёқ билан ҳайратда қолдирди ва кейин уни кўллари билан бўғиб ўлдирди; Ҳиндистондаги муқаддас ҳайвон, кучни ифодалайди).

У бўри (эмизган Ромул ва Рим).

Мушук (мисрликларнинг муқаддас ҳайвони, мушук маъбудаси Бастет).

Сигир (Ҳиндистон ва Мисрдаги муқаддас ҳайвон).

Фил (Ганнибал филлари ва Ҳинд уруш филлари).

От (троян оти; Геркулес томонидан Аугеан отхоналарини тозалаш

“Санани ушланг”.

Парчага кўра, сиз санани, воқеани аниқлаб, бу ҳақда айтиб беришингиз керак. “Душман кемалари бўғознинг тор қисмига кириши билан эшкак эшувчилар бирданга эшкакларини уришди ва ҳимоячилар душман кемаларига югуришди...” (Милоддан аввалги 480 йил юнонлар ва форслар ўртасидаги Саламин жанги);

“Кучли шамол уларнинг бошпанасини қамал қилди ва жарликдан тушган ягона йўлни эгаллади. Қамалда бўлганлар узумзорлардан узун нарвонларни тўқишди ва тунда тик жарликдан тушишди...” (Милоддан аввалги 73 йил. Спартак отрядининг Рим отряди билан жанги);

“Кўмондон пиёдаларни душман томон эгилган ярим ой билан қурди. Душманнинг катта массаси кўрқинчли тарзда олдинга силжиб, кўшинлар жойлашган жойга чуқур кириб борди ... лекин ... унинг қанотларини очди.” (Милоддан аввалги 216 йил Канна жанги Ганнибал кўшинлари ва Рим легионлари ўртасида).

Инновацион фаолиятни амалга ошириш бўйича вазифалар. Тингловчилар билимини баҳолашда «Ассесмент» техникасидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари Ҳозирги кунда инновацион технологиялар, интерфаол услублар жуда кўп, биз шулардан ҳарбий қисм ва муассасаларда ўтказилган машғулотида шахсий таркибнинг эгаллаган билим, кўникма, малакалари даражасини аниқлаш, баҳолашда кўлланилиши мумкин бўлган интенсивинтерфаол методлардан бири «Ассесмент» техникаси ҳақида фикр юритамиз ва унинг методикасини келтирамиз. «Ассесмент (ингл. - assessment - баҳо) ўз-ўзини тақдимот қилиш, маълум бир синовдан ўтиш деб белгиланади.

Усулнинг моҳияти. Ушбу услуб ўтилган машғулоти ёки

бўлим бўйича барча мавзуларни тингловчилар томонидан ёдга олиш, ёки бирон-бир мавзу бўйича тренерўқитувчи томонидан берилган топшириқ, вазифаларга мустақил равишда ўз муносабатларини билдириш, шу орқали эгалланган билим, кўникма, малакаларини ўзлари текшириб, баҳолашларига имконият яратиш ва машғулот ўтувчи томонидан қисқа вақт ичида барча тингловчиларни ҳам илмий-назарий, ҳам амалий жиҳатдан билимлари, кўникмаларини баҳолай олишга йўналтирилган.

Усулнинг мақсади. Тингловчиларни машғулотда ўтилган мавзунини эглаганлиги ва мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириб олинганлик даражаларини аниқлаш, мустақил равишда ўзларининг билим даражаларини баҳолай олиш, шунингдек, ўз билимларини бир тизимга солишга ўргатиш. **Усулнинг қўлланилиши:** ўқув машғулотларининг барча турларида (дарс бошланиши ёки дарс охирида ёки ўқув предметининг бирон-бир бўлими тугалланганида) ўтилган мавзунини ўзлаштирилганлик даражасини баҳолаш, такрорлаш, мустақамлаш ёки оралиқ ва якуний назорат ўтказиш учун, шунингдек, янги мавзунини бошлашдан олдин тингловчиларнинг билимлари текшириб олиш, кўникма, малакаларини аниқлаб олиш учун мўлжалланган. Ушбу усулни машғулот жараёнида ёки машғулотнинг бир қисмида якка тартибда ташкил этиш мумкин. Машғулот учун керакли воситалар: тарқатма материаллар (имкон бўлса, бўлмаса тингловчилар ўз дафтарларига жадвални чизиб олишлари, берилган вазифа ва топшириқларни машғулот ўтувчи томонидан эшитиб жавобларини жадвалнинг катакларига тўлатишлари шарт); жадвал учун топшириқлар; қалам (ёки ручка); тақдимот - слайдлар ва б. Изоҳ: режа бўйича белгиланган мавзу асосида ҳамда машғулот ўтувчи қўйган мақсади (текшириш, мустақамлаш, баҳолаш)га мос тайёрланган тарқатма материаллар тайёрланади.

Машғулотни ўтказиш тартиби: тингловчилар иш тартиби, белгиланган мақсад, унга қўйилган талаб қондалар билан таништирилади;

- тарқатма материаллар тарқатилади ёки машғулот ўтувчи томонидан айтиб 25 турилади, тингловчилар дафтарларига белгилаб олишади;

- тингловчилар якка тартибда ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича тарқатма материалдаги катакларда берилган вазифа, топшириқлар билан танишадилар (вазифа ва топшириқлар экранда слайд орқали кўрсатилиши, тингловчилар эса тарқатма материалга ёки дафтарлари фақат жавобларини ёзишлари мумкин ёки бўлмаса тарқатма материалнинг бир томонида топшириқлар берилиши орқа томонига эса жавоблар ёзилиши мумкин, машғулот ўтувчи шароит ва вазиятдан келиб чиқиб ўзи ва тингловчилар учун қулай ҳолатда иш тутади);

- тингловчилар тарқатма материалда мавзу бўйича берилган вазифа, топшириқларни (улар ўтилган мавзу, бўлим ёки ўқув предмети асосида тузилиши мумкин) ўзларининг билимлари асосида якка тартибда бажарадилар;

- машғулот ўтувчи тарқатма материалда мавзу бўйича берилган топшириқлар вазифаларни, имкони бўлса, экран орқали ёки ўзи оғзаки айтиши орқали тўғри жавобларни беради ҳамда ҳар бир катакда берилган жавобларни баҳо мезони билан таништиради:

- ҳар бир тингловчи тўғри жавоб билан ўзлари белгиланган жавобларнинг фарқларини аниқлайдилар, ўз-ўзларини текширадилар, баҳолайдилар шунингдек, билимларини яна бир бор мустақамлайдилар;

- машғулот ўтувчи тингловчилар томонидан бажарилган ишларни йиғиб олади ва уларнинг тўплаган баллари ёки баҳоларини гуруҳ журналига қайд этади, ўтказилган ишга якун ясайди. Изоҳ: жадвалдаги катаклар сонини нечта бўлиши машғулот ўтувчи томонидан қўйилган

мақсад, ўтилган мавзу ёки бўлим ҳақидаги маълумотларга боғлиқ. Жадвалда, албатта, ўтилган мавзу, бўлим бўйича маълумотлар ҳам илмий-назарий, ҳам амалий кўникмани текшириш, баҳолашга йўналтирилган тегишли вазифа ёки топшириқлар бўлиши керак. Қуйида ўқув предмети асосида бериладиган вазифа ва топшириқларга қўйиладиган талаблар билан таништирмақчимиз (мисол тариқасида энг оддий вариант сифатида):

«SCORE» интерфаол услуги «SCORE» ҳақида умумий маълумот. «SCORE» (БСНМС) интерфаол услуги тингловчиларда муаммоларни аниқлаш қобилияти, когнитив кўникма ва малакаларни ривожлантириш, бор манбалар ва имкониятлардан фойдаланиб муаммонинг ечимини топишни шакллантиришга йўналтирилган.

S (symptom) муаммонинг белгиси — муаммонинг муҳокамаси вақтида турли зиддиятларга, тушунмовчиликларга келтирувчи ёпиқ элементлари, йўналишлари, (масалан, иқтисодда, сиёсатда, таълим-тарбияда, кишилар ўртасидаги муносабатда учрайдиган тушунмовчиликлар, зиддиятлар) ҳали очилмаган ёпиқ қирраларини ўзгартириш билан боғлиқ бўлган технологиялар, ҳаракатларни аниқлашдир.

C (sause) - сабаби - муаммонинг келиб чиқишига сабаб бўладиган ёпиқ қирралар (масалан, зиддият ва тушунмовчиликка олиб келувчи эски қарашлар, анъанавий фикр ва мулоҳазалар)ни излаш, аниқлаш.

O(outcome) - натижаси - кутиладиган натижага эга бўлишда муаммога олиб келган ёпиқ қирралар ўрнини босувчи янги технологиялар, ҳаракатлар, мақсад, ҳолатларни белгилаш.

R (resources) - манбаи - муаммонинг очилмаган қирраларини ўзгартиришга, унинг янги мақсадлари, технология ва ҳаракатлар ҳамда кутиладиган натижага эришишга хизмат қиладиган воситаларини ёки муқобил

натижаларни ҳамда «қаерда?», «қачон?», «нима?», «қандай?», «нимага?», «ким?» саволлари асосида муаммонинг ечимининг керакли, асосий манбаларини топишдан иборат.

E (effect) - самараси - муаммонинг ечими асосида аниқ бир мақсад бўйича узоқ муддатга мўлжалланган мукамал натижа орқали юксак самарага эришиш, аниқ мақсадли амалий тавсиялар ишлаб чиқишдир. Муаммоли ҳолат ва вазиятни аниқлашга доир учун саволлар:

1. Муаммонинг қандай ёпиқ қирралари бор?
2. Муаммода ёпиқ қирраларнинг бўлиш сабаблари нимада?
3. Қандай манбалар аниқланган сабабларни йўқотишга ёрдам беради?
4. Ушбу муаммо бўйича мақсад ва натижа қандай бўлиши мумкин?
5. Қайси манбалар самарали натижага эришишга имкон беради?
6. Эришилган мақсад, натижа қанчалик узоқ муддат давомида самара бера олади?

ТАЪЛИМНИНГ СИНФДАН ТАШҚАРИ ИШ ШАКЛЛАРИ, УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ, ХУСУСИЯТЛАРИ ВА АҲАМИЯТИ.

Бугунги кунда умумий ўрта таълим мактаблари учун замонавийлик талаби мавжуд бу янги фикрлаш, ташаббускор, ижодкор, малакали инсонларни тарбиялашдир. Ўқув курсларининг доимий равишда ўзгариши ва мактабда тарихни ўрганиш соатларининг қисқариши келажакдаги фуқароларни ўқитиш ва тарбиялашнинг бошқа шаклларида фойдаланиш зарурлигини кўрсатмоқда. Таълим муаммосининг аҳамияти тарихий таълим воситаларини диверсификация қилишни, хусусан, тарих бўйича дарсдан ташқари ишлардан фойдаланишни талаб қилади. Шунини таъкидлаш керакки, ватанпарварлик тарбияси учун етарли маълумотлар мавжуд ва унинг ўқувчиларга таъсирининг самарадорлиги услубий методларга ва ўқитувчининг шахсиятига боғлиқ.

Синфдан ташқари ишларнинг муҳим жиҳатини В. А. Сухомлинский шундай деб ёзган эди: "ўқув жараёнининг мантиғи изоляция хавфи билан тўла, чунки мактабда бу ҳар қадамда таъкидланади: ўз кучингиз билан муваффақиятга эришинг, бошқасига таянманг ва-ақлий меҳнат натижалари баҳоланади. Мактаб ҳаёти жамоавий руҳга сингиб кетиши учун уни дарслар билан чекламаслик керак"¹. Синфдан ташқари ишлар ўқувчиларни умумий манфаатлар ва севимли машғулотлари билан боғлаган дўстона жамоаларга бирлаштиради. Бу изоляция, худбинлик, интизомсизлик каби салбий характер хусусиятларини енгишга ёрдам беради. Ёш тарихчилар гуруҳларида – тўгараклар ўқувчиларни дўстлик, мақсадга мувофиқлик, фанга бўлган чуқур ва фаол қизиқиш руҳида тарбиялайди.

Тарихни ўқитиш методикаси, таълимнинг турли хил

¹ Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения. М.: П. 1979. С. 57.

синфдан ташқари шаклларида фойдаланиш, уларнинг турлари ва хусусиятлари тадқиқот адабиётларида ўрганилган. Муаллифлар И. Я. Лернер, А. Ф. Родин, Ю.Е. Соколовский, А. А. Вагин, А. А. Рудин ва ҳоказо.

И. Я. Лернер ўз асарларида муаммоли таълим назариясини ишлаб чиқди, дидактик асосларни очиб берди ва ахборотни қабул қилувчи, ибратли-репродуктив, эвристик, тадқиқот, муаммоли тақдимот ва ҳар бир таълим қаракатини ўқувчиларнинг эҳтиёжлари ва мотивлари билан ўзаро боғлаш усулини қамраб оладиган ўқитиш усуллари тизимини ишлаб чиқди. Бундан ташқари, ўқитиш усуллари, ташкилий шакллари, ўқитиш воситалари ва усуллари ўртасидаги боғлиқликни очиб берди ва ижтимоий тажрибага мос келадиган таълим мазмунининг таркиби ва тузилишини асослаб берди, уларда билим, кўникма ва кўникмалардан ташқари, ижодий фаолият тажрибаси ва қиссий ва қадрият тажрибасини таъкидлади². А. Ф. Родин "тарих бўйича синфдан ташқари ишларнинг оммавий шакллари" қўлланмасида муаллиф тарих бўйича синфдан ташқари ишларнинг энг муҳим турларининг мазмуни ва усуллари очиб берди. Е. Соколовскийнинг "Тарих бўйича экскурсия ишлари" қўлланмасида экскурсияларни ташкил этишда илғор тарих ўқитувчиларининг тажрибаси экскурсия ишлари умумлаштирилган³. Бир қатор ўқитувчилар тарих бўйича синфдан ташқари ишлар кўрабдида қўлланиладиган турли усуллари кўриб чиқдилар, уларнинг ижобий педагогик тажрибаси ва ёрқин нисоллари замонавий ўқитувчиларга ҳозирги вақтда ушбу тадқиқотлардан амалда фойдаланишга имкон беради. Г. В. Балаян, Н. С. Кочетов, Т. А. Новикова, А. С. Сиденко ва бошқа

² Лернер И. Я. Проблемное обучение. М.: Знание, 1974; Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. М., 1981.

³ Родин А.Ф. Массовые формы внеклассной работы по истории в восьмилетней школе. М., 1961; Родин А.Ф., Соколовский Ю.Е. Экскурсионная работа по истории. — М., 1974.

муаллифларнинг асарларини қайд этиш керак.

Ўқитувчилар томонидан ўтказилган дарсдан ташқари машғулотлар бўйича назарий ишланмалар ва ҳисоботлар кўплаб интернет сайтлари ва форумларида жойлаштирилган, хориж ўқитувчиларининг алоҳида саҳифалари тадқиқот базасини кенгайтди⁴. Ушбу мақолаларда замонавий мактаб ўқувчиларини ўқитиш учун тарихий фанлардан дарсдан ташқари таълим шаклларини ўтказиш зарурлиги таъкидланган.

Ушбу мавзу бўйича ёзилган тадқиқот адабиётларининг катта миқдорига қарамай, у жамиятдаги ўзгаришлар ва мактаб ўқувчиларининг онги, замонавий таълим муассасаларида мактаб ўқув дастурларидаги ўзгаришлар туфайли ҳамон долзарб бўлиб қолмоқда. Мактаб ўқувчилари ўртасида дарсдан ташқари машғулотлар пайтида тарихни ўрганиш жараёнида бир қатор вазифаларни ҳал қилиш керак:

- мактабда тарих бўйича дарсдан ташқари ишларнинг асосий шакллари аниқлаш ва уларнинг ҳар бирининг хусусиятларини аниқлаш;

- синфдан ташқари ишларда ўқитувчилар томонидан қўлланиладиган энг кенг тарқалган усулларни кўрсатиш;

- мактаб ўқувчиларининг тарихий онгини ривожлантириш учун тарих бўйича дарсдан ташқари ишларнинг аҳамиятини кўрсатиш.

Синфдан ташқари ишларнинг шакллари ва уларнинг хусусиятлари.

Мактабда дарсдан ташқари машғулотлар турли шаклларда бўлиб ўтади, уларнинг ҳар бири маълум миқдордаги ўқувчилар учун мўлжалланган ва ўзига хос сифат хусусиятларига эга.

Педагогик амалиётда синфдан ташқари ишларни

⁴ Фестиваль педагогических идей «Открытый урок» // www.festival.1september.ru; Педсовет // www.pedsovet.org

ташкил этишнинг умумий тамойиллари ишлаб чиқилган⁵. Мактаб соатларидан ташқари ўқувчилар билан машғулотларнинг ўзига хос хусусиятларини белгиловчи энг умумий тамойил бу дарсларнинг шакллари ва йўналишларини ихтиёрий танлашдир. Мактабдаги ўқувчиларнинг қизиқишлари доирасини аниқлаш учун болалар мактабдан кейин нима қилишни хоҳлашлари қақида сўровномани тарқатишингиз мумкин. Ўқитувчилар болалар учун кўп иш қиладиган мактабда тадбирларни ташкил қилиш шароитида ташаббускорликка таяниши жуда муҳимдир. Агар бу тамойил тўғри бажарилган бўлса, унда ҳар қандай ҳолат мактаб ўқувчилари томонидан уларнинг ташаббуси билан пайдо бўлгандек қабул қилинади.

Синфдан ташқари тарбиявий ишларнинг муваффақиятига комплекс ёндашувни амалга ошириш таркибни, шакллари ташкил қилишни танлашда ҳар доим ўқувчиларнинг ёши ва индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш лозим. Барча турдаги тарбиявий ишлар самарадорлигининг муҳим шарти уларнинг бирлиги, улуқсизлиги ва ўзаро таъсирини таъминлашдир.

Синфдан ташқари иш шакллари куйидаги бўлиниши энг кенг тарқалган: оммавий, гуруҳ (доира) ва индивидуал.

Шакллардан бири оммавий иш бўлиб, бир вақтнинг ўзида кўплаб ўқувчиларни тингловчи сифатида жалб қилиш имконини беради. Оммавий шакллар-кечалар, олимпиадалар, викториналар, конференциялар, клублар, мактаб ўлкашунослик бурчаклари, музейлар, тарихий воқеалар иштирокчилари билан учрашувлар ва бошқалар. Синфдан ташқари ишларнинг гуруҳ шакллари – клублар, наминятлар, экскурсиялар, саёҳатлар, экспедициялар,

⁵ Губин А.А. Юрченко З.В. Внеурочная работа по общественным предметам. // Преподавание истории в школе. 1991. N 5 — с. 104

маърузалар ва бошқалар.

Тарих бўйича индивидуал иш тарихий адабиётларни ўқиш, архивнинг хужжатли материаллари, музейнинг моддий ёдгорликлари билан ишлаш, тезислар тайёрлаш, хотираларни ёзиб олиш ва ҳоказоларни ўз ичига олади. Синфдан ташқари иш шакллари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Гуруҳ иши оммавий ишдан келиб чиқади. Тўғарақдаги машғулотлар натижалари кўпинча оммавий кечалар, конференцияларга олиб борилади. Шахсий иш ҳам оммавий, ҳам гуруҳ шаклларининг зарурий элементидир⁶.

Тарих бўйича дарсдан ташқари ишларнинг оммавий шакллари.

Мактабда оммавий иш шакллари энг кўп тарқалган. Улар бирвақтнинг ўзида кўплаб ўқувчиларга мўлжалланган, улар ранг-баранглик, тантанаворлик, ёрқинлик ва болаларга катта ҳиссий таъсир қилиши билан ажралиб туради. Оммавий иш талабаларни фаоллаштириш учун катта имкониятларни ўз ичига олади. Тарихий мусобақа, заковот, олимпиада, мусобақа, ўйин ҳар кимнинг бевосита фаоллигини талаб қилади. Суҳбатлар, кечаларни ўтказишда мактаб ўқувчиларининг фақат бир қисми ташкилотчи ва ижрочи сифатида ишлайди. Спектаклларга қатнашиш, қизиқарли одамлар билан учрашиш каби тадбирларда барча иштирокчилар томошабинга айланишади.

Умумий ишда иштирок этишган ўқувчилар жамоавий бирдамликка эришадилар. Оммавий ишнинг анъанавий шакли-мактаб байрамлари. Улар тақвим саналарига, ёзувчилар, маданият арбобларининг юбилейларига бағишланади. Ўқув йили давомида 4-5 та байрам ўтказиш мумкин. Улар мамлакат ҳаёти билан танишиш туйғусини уйғотади. Танловлар, олимпиадалар болалар фаолиятини

⁶ С.С. Коваленко, Э.К. Шнекендорфа. Внеклассная работа по истории / М., 1962. С. 63.

рағбатлантиради, ташаббусни ривожлантиради. Танловлар муносабати билан одатда мактаб ўқувчиларининг ижодини акс эттирувчи кўргазмалар ташкил этилади: чизмалар, иншоалар, ҳунармандчилик. Мактаб олимпиадалари ўқувчиларни бўйича ташкил этилади. Уларда мактаб ўқувчилари қатнашадилар. Уларнинг мақсади барча болаларни энг иқтидорлиларни танлашга жалб қилишдир. Шарҳлар оммавий ишнинг энг кенг тарқалган рақобатбардош шаклидир. Уларнинг вазифаси энг яхши тажрибани умумлаштириш ва тарқатиш, касбга йўналтириш фаолиятини кучайтириш, тўғарақлар, клублар ташкил этиш ва умумий изланиш истагини ривожлантиришдир. Болалар билан тарих бўйича оммавий ишларнинг яна бир шакли-бу дарс соати. У белгиланган вақт ичида амалга оширилади ва таълим ва тарбия фаолиятининг ажралмас қисми ҳисобланади. Синфдан ташқари ишларнинг ҳар қандай шакли фойдали таркиб билан тўлдирилиши керак. Синфдан ташқари ишларнинг ўзига хос хусусияти шундаки, у катта, тажрибали талабалар ўз тажрибаларини ёшларга ўтказганда, ўзаро ўрганиш тамойилини тўлиқ амалга оширади. Бу жамоанинг таълим функцияларини амалга оширишнинг самарали усуллари билан биридир.

Тарих бўйича оммавий синфдан ташқари ишларнинг кенг тарқалган шакли қизиқарли одамлар билан учрашувлардир. Замонавий шароитда тарих бўйича дарсдан ташқари ишларнинг бу шакли камроқ қўлланилади, лекин алоҳида ўрин тутади. Муайян шахснинг қиёфаси, унинг ҳаракатлари мактаб ўқувчилари учун ҳар доим ишончлироқ. Учрашувлар иштирокчилари турли одамлар бўлиши мумкин: уруш ва меҳнат фахрийлари, муҳим воқеалар иштирокчилари ва гувоҳлари, депутат, сенатор, олимлар, ёзувчилар, рассомлар.

Ўқувчиларнинг қизиқарли одамлар билан учрашувлари мактабда, музейларда ўтказилиши мумкин.

Улар яхши тайёргарлик кўришлари керак: учрашувнинг мавзуси ва мақсади, уни ўтказиш жойи ва вақтини аниқлаш, таклиф этилган шахс билан муҳокама қилинган масалалар доирасини, унинг ҳикоясининг таълим йўналишини муҳокама қилиш, болалар ҳақида огоҳлантириш керак. қайси ёш ва таълим даражасига қараб учрашув ўтказилади.

Танловлар, олимпиадалар ва викториналар давомида тарих топшириқларини энг яхши бажариш мактаб ўқувчилари орасида кенг тарқалган. Улар ўқувчиларнинг қизиқишлари ва қобилиятларини аниқлаш ва ривожлантириш, уларнинг билим фаоллигини рағбатлантириш, мавзуга бўлган муҳаббатни ривожлантириш мақсадида ўтказилади, шунинг учун синфдан ташқари ишларнинг ушбу шакллари аниқ тарбиявий ва тузатиш аҳамиятига эга бўлади. Танловлар, олимпиадалар, викториналарнинг мазмуни мактаб тарихи ўқув дастури билан чекланиши ёки ундан ташқарига чиқиши мумкин, аммо у ўқувчилар учун очик бўлиши керак ва уларга тақдим этилган саволлар ва топшириқлар бажарилиши керак.

Тарих мусобақаларида алоҳида ўқувчилар ҳам, бутун синфлар ҳам иштирок этишлари мумкин. Болалар берилган саволларга жавоб беришади, ўз она юрти ҳақида маълумот тўплашади, ўз шахри, қишлоғи ҳақида иншолар ёзадилар, тарихий обидаларни тасвирлайдилар, эскизлар қиладилар ва ҳоказо. Вазифалар билан бир вақтда ўқитувчи тайёргарлик пайтида ишлатилиши мумкин бўлган манбаларни кўрсатади, маслаҳатлар ўтказилади.

Тарих викториналари ўйин шаклига яқинроқ (услугий адабиётларда улар кўпинча тарихий ўйинлар гуруҳи деб аталади), улар ўқувчиларни олдиндан тайёрламасдан ёки мавзу, адабий манбалар, саволлар хабари билан ўтказилиши мумкин. Дарсдан ташқари ишларнинг ушбу шакли энг қулай ва қизиқарли ҳисобланади. Ўлкашунослик

викториналари мактаб амалиётида кенг қўлланилади⁷. Викторинанинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. ёрқин тарихий мисоллар ёрдамида юртимиз ҳаётидан расмларни қайта яратиш;
2. заминининг буюклиги ва гўзаллигини кўрсатиш;
3. юртимиз тарихидаги шахсларнинг тарихий "образларини" намоёиш этиш.

Ўйин ўз жамоасининг шарафи учун жамоавий мусобақа характерига эга. Ижобий томони шундаки, ушбу викторина турли даврларнинг таниқли тарихий шахсларининг портретлари ўйиннинг асосий босқичларини аниқ ишлаб чиқиш билан тавсифланади. Турли ёшдаги мактаб ўқувчилари иштирок этади. Викторина натижаси ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг кўплаб ижобий фикрлари, мактаб интизоми сифатида тарихга бўлган қизиқишнинг ортиши ва мактаб ўқувчилари ўртасида ҳамжиҳатлик бўлди. Шундай қилиб, тарих бўйича дарсдан ташқари ишларнинг оммавий шакллари бир қатор характерли хусусиятлар туфайли энг кенг тарқалган:

1. улар умумий ёрқин иштирокчига айланади мактаб ўқувчиларининг энг катта аудиториясини қамраб олади;
2. оммавий ахборот воситаларининг хилма-хиллиги ва уларнинг ўзаро таъсири болаларнинг тарихий фактларга инебатан сезгирлигини оширади, уларни янада жонли ва тушунарли қилади;
3. улар ўзларида синфдан ташқари ишларнинг барча кўплаб шакллари тўплайдилар, бу тарихни ўқитишнинг одатий шаклида ўзлаштириб бўлмайдиган билимларни муостақкамлашнинг якуний мантиқий босқичидир.

Синфдан ташқари ишларнинг гуруҳ шакллари.

Тарихда синфдан ташқари ишларнинг яна бир кенг

⁷ Фестиваль педагогических идей «Открытый урок» // www.festival.1september.ru/articles/559463/.

тарқалган шакли-бу гуруҳ ёки доира. Унинг намоён бўлиши тарихий доиралар ва клублар, маърузалар, экскурсиялар, экспедициялардир. Тарихий доира синфдан ташқари ишларнинг тизимли шакллари англатади. У ўқувчиларнинг доимий таркиби билан узоқ вақт давомида чуқур ишлаш учун мўлжалланган. Тарих бўйича гуруҳ иши синфда олинган билимларни чуқур ўзлаштиришга ёрдам беради, фан ва ижодкорликка қизиқишни ривожлантиради, мактаб ўқувчиларининг тадқиқот кўникмаларини, амалий кўникмаларини шакллантиради. Тарихий тўғаракнинг муваффақиятли ишлаши учун бир қатор шартлар бажарилиши керак. Буларга ўқитувчининг етакчилик роли, кўнгиллилик ва қизиқишлар устида ишлаш, талабаларнинг мустақил фаолияти киради.

Тўғарак машғулоти белгиланган жадвал бўйича, камчиликларсиз, бепул хона излашга вақт сарфламасдан ўтказилиши жуда муҳимдир. Бир қатор мактабларда тўғарак аъзолари маълум бир соатда йиғилиб, олдиндан режалаштирилган жойларга тарқаладиган клуб куни деб аталади. Тўғарак иши, шунингдек, умумий манфаатлар ва маънавий эҳтиёжлар асосида яратилган қулай ҳиссий муҳитда учрашадиган турли синф ўқувчилари ўртасида яқинроқ мулоқот ва мулоқот қилиш имкониятини беради⁸.

Тўғараклар турли йўналишларда бўлиши мумкин: ҳарбий-ватанпарварлик, тарихий-биографик, тарихий-бадий, тарихий-ўлкашунослик ва бошқалар. Тарихий тўғаракнинг иш йўналишини танлаш ўқувчиларнинг имкониятлари билан белгиланади.

Тўғаракнинг номи бўлиши маъқул ("ёш тарихчи", "ёш ўлкашунос", "тарих мутахассислари клуби" ва бошқалар.), рамзлар, муайян маросимлар. Даврада турли хил ўқувчилар фаолияти, ўйин лаҳзалари ва анъаналарга риоя қилиш керак. Тарихий тўғарак ишининг натижалари намоёиш

⁸ Бабанский. Ю.К. Педагогика / М., 1983. С. 207

этилиши ва ўқув жараёнида фаол қўлланилиши керак.

Чуқур доимий ва тизимли ўлкашунослик ишлари кўпинча мактабларда ўлкашунослик музейларини яратишга олиб келади. Мактаб музейини ташкил этиш нафақат тўғарак аъзоларини, балки кенг ўқувчилар оммасини ва уларнинг ота-оналарини бирлаштирган ёш маҳаллий тарихчиларнинг ижтимоий фойдали ишларининг энг яхши шакллари билан биридир. Тарих ўқитувчиси ўқув ва тарбиявий мақсадларда мактаб ўқувчиларининг иштиёқидан фойдаланиши мумкин, улар томонидан ҳар доим ҳам амалга оширилмайди: тўпланган нарсалар, тасвирлар, ёзма ҳужжатлардан ўсмирларни билимга олиб бориш учун, чунки уларда мужассамланган бўлади. "Тарихга қизиқиш уйғотиш, тарихий ва маданий ёдгорликларнинг кадр-қимматини тушуниш, улуғвор ватандошларнинг ишлари билан фахрланиш мактаб ўлкашунослик музейининг асосий вазифаларидан биридир"⁹. Мактаб ўлкашунослик музейи ўқувчиларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашга ёрдам беради, ёшларни ижтимоий фойдали иш билан таништиради. Музейнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат: ўлкашуносликни қидириш ва йиғиш; тўпланган ҳужжатлар, буюмлар, материалларни ҳисобга олиш ва сақлаш; уларни илмий текшириш, тизимлаштириш ва услубий қайта ишлаш; материалларни лойиҳалаш ва намоёиш қилиш; мактабдаги ўқув ишларида музей материалларидан фойдаланиш.

Ҳарбий-тарихий музейлар мактаб музейлари орасида муҳим ўрин тутаяди. Ушбу музейлар мактаб ўқувчиларини ватанпарварлик, Ватанни ҳимоя қилишга тайёрлик билан тарбиялайди. Бундай музейлар кўплаб қидирув ва тадқиқот ишларини олиб бориш ва ҳақиқий тарихий

⁹ С.С. Коваленко, Э.К. Шнекендорфа. Внеклассная работа по истории / - М., 1962 С.110.

обидалар тўпламини ташкил қилиш имконини беради. Кўпинча мактабларда кўп тармоқли ёки мураккаб характердаги ўлкашунослик музейлари ташкил этилади. Ушбу музейлар ўлкашунослик объектларини, минтақа тарихини ҳар томонлама ўрганиш ва материаллар тўплашда кенг имкониятлар яратади. Мураккаб музейлар бир қатор ўқув фанларини ўқитиш учун ўқув ва моддий базадир.

Ю.Е. Соколовский экскурсияни табиий шароитда (корхона, тарихий жойлар ва бошқалар) воқелик объектлари ва ҳодисаларини ўрганиш бўйича ўқитувчилар ва талабаларнинг биргаликдаги фаолиятининг махсус шакли сифатида белгилайди.) ёки музейларда, мактаб ўқувчиларининг таълим ва тарбияси учун кўргазмалар¹⁰.

Экскурсия мавзуси ва мақсадини аниқлаш, ўқиш учун жой ва объектларни танлаш; маршрут ва режани ишлаб чиқиш; ташриф буюриладиган жойлар билан танишиш; ўқувчиларни тайёрлаш экскурсия учун гуруҳ ва индивидуал вазифаларни белгилаш; экскурсияни тўғридан-тўғри ўтказиш; билимларни мустаҳкамлаш ва тўпланган материални рўйхатдан ўтказиш лозим.

Шу билан бирга, синфдан ташқари ишларда гуруҳ шаклларида фойдаланиш мавзуга энг қизиққан ўқувчилар доирасини очиб беради ва тарихни янада чуқурроқ ўрганишга ёрдам беради.

Мактабда тарихни ўқитишнинг индивидуал шакли.

Бу ўқитувчининг индивидуал ўқувчи билан якка равишда, ишлашини ўз ичига олади. XV–XVI асрлардан бошлаб, таълимни кенгайтириш зарурати ортиб бораётганлиги сабабли, таълимнинг индивидуал шакли тобора гуруҳ билан алмаштирилди, бунда турли ёшдаги ва тайёргарлик даражасидаги ўқувчилар бир жойда ва битта

¹⁰ Родин А.Ф., Соколовский Ю.Л. Экскурсионная работа по истории. М., 1974. С. 16.

ўқитувчида тўпланиб, навбатма-навбат ҳар бири билан ишлайдилар ва уларга топшириқлар берадилар. Дарсдан ташқари ишларнинг индивидуал шакли энг қизиқарли бунда ўқитувчининг вазифаси ҳақиқатни етказиш эмас, балки ўқувчиларга уни мустақил равишда қандай топишни ўргатишдир. Ҳозирги вақтда ўқувчиларнинг ўз-ўзини тарбиялаш кўникмаларини шакллантириш, мустақил равишда билим олиш қобилиятларини ривожлантириш ва ҳаётнинг барча янги "муаммоларига" тезкор жавоб бериш зарурати мавжуд. Индивидуализация деганда ўқув жараёнида индивидуал ёндашувга асосланган педагогик жараёни амалий ташкил етиш тушунилади.

Сўнгги йилларда И. Е. Унт, А. А. Кирсанов, Г. Ф. Суворова, С. Д. Шевченко ва бошқа муаллифларнинг бир қатор педагогикасарлари ўқувжараёнини индивидуаллаштириш ва табақалаштириш муаммосига бағишланган.

Ушбу муаммонинг ривожланишига методистлар А. Н. Конев, В. Р. Беспалко, Е. А. Климов, М. Н. Скаткин ва бошқаларнинг асарлари катта ҳисса қўшди. Ўқитувчиларнинг ишларида ушбу муаммонинг мазмуни ва тузилиши аниқланади, Индивидуализация деганда ўқув жараёнида индивидуал ёндашувга асосланган педагогик жараёни амалий ташкил етиш тушунилади.

Сўнгги йилларда И. Е. Унт, А. А. Кирсанов, Г. Ф. Суворова, С. Д. Шевченко ва бошқа муаллифларнинг бир қатор педагогикасарлари ўқувжараёнини индивидуаллаштириш ва табақалаштириш муаммосига бағишланган.

Ушбу муаммонинг ривожланишига методистлар А. Н. Конев, В. Р. Беспалко, Е. А. Климов, М. Н. Скаткин ва бошқаларнинг асарлари катта ҳисса қўшди. Ўқитувчиларнинг ишларида ушбу муаммонинг мазмуни ва тузилиши аниқланади¹¹. И. М. Осмоловская:

¹¹ Чабанский Ю.Б. Оптимизация процесса обучения: Общедагогический аспект - М., 1979. - 256 с.

"индивидуаллаштириш-бу таълим жараёни гуруҳларнинг эмас, балки ҳар бир алоҳида ўқувчининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қурилган дифференциациянинг якуний вариантыдир."¹²

А.А.Кирсанов ўқув ишларини индивидуаллаштиришни "фаолият мақсадларига ва синф жамоасининг, индивидуал ўқувчилар ва талабалар гуруҳларининг ҳақиқий когнитив имкониятларига мос келадиган, ўқувчининг ўқув фаолиятини ўз салоҳияти даражасида, унинг ўқув қобилиятини ҳисобга олган ҳолда амалга оширишга имкон берадиган ўқув ва дидактик воситалар тизими" деб ҳисоблайди.¹³

Адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, индивидуаллаштириш ғояси педагогика фанининг ихтироси " эмас. XIX аср охирида педагогика томонидан тўғридан-тўғри психологиядан ва қисман социологиядан олинган.

Психологиянинг ушбу йўналиши Ғарб педагогикаси, социологияси ва психологиясига кучли таъсир кўрсатди. Ҳақиқий ўқув жараёнида билим ҳар бир ўқувчи томонидан индивидуал равишда олиниши шубҳасиздир. Бироқ, билимларни ўрганиш жараёни бир хил бўлиши мумкин, бу гуруҳ, синф болаларига тўғри келади. Ўқув жараёнида болаларнинг индивидуал ривожланишидаги умумийликларни аниқлаш мумкин. Умумий болаларнинг ривожланиш даражасини, фаолият ва хулқ-атвор мотивларининг ўхшашлигини тавсифлаши мумкин. Одатда, бир хил ёшдаги болалар бундай умумий даражага эга. Шу сабабли, ушбу ёшдаги ушбу гуруҳ болаларининг умумий психологик хусусиятларини билиш ҳар бир

¹² Осмоловская И.М. Организация дифференцированного обучения в современной общеобразовательной школе. - М.: Издательство "Институт практической психологии", 1998.

¹³ Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема. - Казань, 1982.

ўқувчига машғулотларда ўқув материални тушуниш имкониятини беради.

Мактаб ўқувчиларининг индивидуал хусусиятларини ўрганишнинг асосий усуллари тизимли кузатувлари, олдиндан режалаштирилган мавзу бўйича индивидуал ва гуруҳ суҳбатлари, қўшимча ўқув вазибалари ва ўқувчининг фикрлаш усуллари таҳлил қилиш, боланинг жамоадаги позицияси, дўстларга муносабати билан боғлиқ махсус вазибалар, унинг гуруҳдаги позицияси асосида амалга оширилади. Асосийси, болани ҳар томонлама ўрганиш ва мавжуд камчиликларни бартараф этишда унинг ижобий фазилатларига қараш лозим. Бу индивидуал ёндашувни тушуниш керак¹⁴.

Педагогика бўйича ўқув қўлланмаларида индивидуал ёндашув ўқитишнинг энг муҳим тамойилларидан бири сифатида қаралади. Е. С. Рабунский индивидуал ёндашувнинг умумий педагогик ва дидактик тамойиллардан бири сифатида аҳамиятини батафсил кўриб чиқади ва унинг асосланишини беради. Биринчидан, индивидуал ёндашув принципи, бошқа дидактик тамойиллардан фарқли ўлароқ, нафақат ижтимоий типик, балки ҳар бир ўқувчининг шахсиятидаги яқка ноёбликни ҳам тизимли кўриб чиқиш зарурлигини таъкидлайди. Иккинчидан, ҳар бир ўқувчи, истисносиз, индивидуал ёндашувга муҳтож. Кўриб чиқиладиган принципнинг бу хусусияти талаба шайндивидуал ёндашув фаол, шакллантирувчи, ривожланаётган принципдир, шу билан талабанинг индивидуаллигини ижодий ривожлантириш таҳмин қилинади¹⁵.

Таълимни индивидуаллаштириш ўқув жараёнини таъкидлаш этиш - ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини

¹⁴ Ҳарламов И.Ф. Педагогика: Учебн. пособие. - 3-е изд., перераб и доп. - М.: Юристъ, 1997.

¹⁵ Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников. М.: Педагогика. - 1975.

ҳисобга олишнинг ҳар қандай шакллари ва усуллари сифатида белгиланади:

1) минимал модификация ва гуруҳ машғулотларидан тўлиқ мустақил машғулотларга қадар;

2) шакллар, мақсадлар, ўқитиш усуллари ва ўқув материалларининг ўзгариши;

3) барча фанлар бўйича, фанларнинг бир қисмида, ўқув материалларининг алоҳида қисмларида индивидуал машғулотлардан фойдаланиш.

Шу муносабат билан ўқитишда индивидуал ёндашув принципи ўқитувчидан талаб қилади:

1) ўқувчиларнинг темперамент, характер хусусиятлари, қарашлари, диди, одатларининг индивидуал хусусиятларини доимий равишда ўрганган ва яхши билиш;

2) фикрлаш тарзи, мотивлари, қизиқишлари, муносабатлари, шахсга йўналтирилганлиги, ҳаётга, меҳнатга муносабати, қадрият йўналишлари, ҳаёт режалари каби муҳим шахсий фазилатларни шакллантиришнинг ҳақиқий даражасини ташхислай олиш;

3) ҳар бир талабани ўзи учун мумкин бўлган ва қийинчилик билан тобора мураккаблашиб борадиган, шахснинг прогрессив ривожланишини таъминлайдиган ўқув фаолиятига доимий равишда жалб қилиш;

4) мақсадга эришишга тўсқинлик қилиши мумкин бўлган сабабларни зудлик билан аниқлаш ва йўқ қилиш, агар бу сабабларни ўз вақтида аниқлаш ва бартараф этиш имкони бўлмаса, янги мавжуд шароит ва шароитларга қараб машғулот тактикасини тезда ўзгартириш;

5) у иложи борича шахсий фаолиятига таяниш;

6) шахсни ўз-ўзини тарбиялаш билан бирлаштирилган таълим, ўз-ўзини тарбиялашнинг мақсадлари, усуллари, шакллари танлашда ёрдам бериш;

ўқувчиларнинг мустақиллиги, ташаббуси ва ташаббускорлигини ривожлантиришди, муваффақиятга

олиб борадиган тадбирларни моҳирона ташкил этиш ва йўналтириш эмас¹⁶.

Замонавий мактаб ўқувчиларининг билим даражаси, уларнинг хилма-хил қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда, ўқитувчининг ўзи ҳар томонлама ривожланиши керак: нафақат ўз мутахассислиги соҳасида, балки сиёсат, санъат, умумий маданият соҳасида ҳам унинг ўқувчилари учун бўлиши керак. Индивидуаллаштиришнинг асосий мақсади-боланинг индивидуаллигини сақлаш ва янада ривожлантириш, ноёб, ноёб шахсни ифодаловчи шахсни тарбиялаш.

Шахсий ёндашувни амалга оширишда психологик ва ёшга боғлиқ хусусиятлар

Шахсий ёндашув қуйидагиларни таъминлайди:

-индивидуал ўқувчиларни ўқитишда қийинчиликларни бартараф этиш,

-ўқувчиларнинг барча кучли ва қобилиятларини ривожлантириш имконияти.

Ўқув ишларини индивидуаллаштиришда биринчи навбатда хусусиятларни диагностика қилиш муаммоларини кўриб чиқайлик. Бу мураккаб хусусиятни ўқувчининг ақлий ривожланиш даражасини ўз ичига олади¹⁷. Н. А. Менчинская ўз таърифида ушбу концепция билан ўрганиш ва олинган билим учун зарур шартларни қамраб олади. Ўрганиш қобилияти ёки ўрганиш қобилияти-бу ўқувчининг ақлий қобилиятларини тавсифловчи тушунча, яъни "қисқа вақт ичида юқори ассимиляция даражасига эришиш қобилияти"¹⁸. Ўрганиш қобилиятини аниқлаш

¹⁶ Григорян С.Т. Методические рекомендации по организации и проведению занятий в школе. - М., 1985.

¹⁷ Развитие идеи? научной? школы Н.А. Менчинской? в современной? психологическом учения. // Материалы Круглого стола, посвященного 110-летию со дня рождения Н.А.Менчинской?. /Под редакцией? Е.Д. Бокочевич, Г.А. Ван?зер. Электронный? сборник. - М., 2015

¹⁸ Зотов Ю.Б. Организация современного урока: Книга для учителей / Под ред. П.И. Пидкасистого. - М., 1984

мезонлари ассимиляция тезлиги, фикрлаш жараёнининг мослашувчанлиги ва фикрлашда ўзига хос ва мавҳум компонентларнинг алоқаси ҳисобланади. Ассимиляция тезлиги мураккаб ҳодиса бўлиб, унинг муҳим кўрсаткичи ёдлаш тезлиги эмас, балки умумлаштириш тезлиги. Амалиёт шуни кўрсатадики, кузатувчан ва тажрибали ўқитувчи ўқувчиларнинг типологик хусусиятларини, уларнинг ўзини ўзи қадрлашини "ҳаётий белгилар" билан аниқлай олади, гарчи у буни кўпинча интуитив, онгсиз равишда қилади. Шу муносабат билан ўқитувчи темперамент турини, ўқувчиларининг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиши керак, яъни у мукамал психолог фазилатларига эга бўлиши керак.

Шундай қилиб, интонациялар билан эҳтиросли нутққа эга, жуда ҳаракатчан ифодали юз ифодалари, унинг имо-ишоралари тезкор бўлиши лозим. Сангвиник одам баланд овозда, тез, аниқ гапиради, нутқни ифодали имо-ишоралар ва юз ифодалари билан бирга қилади, у қувноқ, бақувват, ишбилармон одатда столида бемалол ўтиради. У одамларнинг қизиқишини доимо сақлаб туриш керак. Агар улар зерикса, улар қалам, қалам ва бошқалар билан ўйнашни бошлайдилар.

Флегматикнинг нутқи тинч, бир хил, тўхташлар билан, аниқ ҳис-туйғуларсиз, имо-ишораларсиз, юз ифодаларсиз; флегматик тинч, оқилона, жим, секин. У ўз столида хотиржам, бемалол ўтиради, ўгирилмайди, ҳатто кўнғироқ чалинганда ҳам, у дарҳол эмас, балки истамай ўрнидан туради.

Меланхолик заиф тартибсиз нутққа эга, баъзида пичирлашга камаяди, уятчан, ҳаракатсиз, уятчан, бефарқ. Бош тез-тез туширилади, ияк тортилади. Ташқи томондан, бола хотиржам, уни флегматик деб хато қилиш мумкин. Бироқ, ота-оналар ва қариндошлар билан суҳбатлар унинг муваффақиятликлардан жуда хавотирда эканлигини

аниқлашга ёрдам беради: у тушкунликка тушади, йиғлайди, ёмон ухлайди ва ҳоказо¹⁹.

Ўзини паст баҳолайдиган мактаб ўқувчилари тўғридан-тўғри шерик ёки ўқитувчининг юзига қарамайдилар, уларнинг қарашлари пастдан юқорига ёки шерикдан узоқлашади, ҳаракатлар тартибсиздир. Доскада бундай болалар кўпинча оёқдан оёққа ўтишади.

Ўзига ишонган мактаб ўқувчилари тинч, кенг, ритмик ҳаракатларга эга: улар тўғридан-тўғри ўқитувчининг, шерикнинг юзига қарашади; улар доскада бир оёғидан иккинчисига ўтмайдилар.

Ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини аниқлашда баъзи қоидаларга риоя қилиш керак, масалан: юз ифодалари ва имо-ишораларнинг ташқи жисмоний оғоҳлантиришларга бўлган реакциясини ички руҳий ҳолатларнинг намоён бўлиши сифатида қабул қилманг, битта тафсилот асосида хулоса чиқарманг, одат бўйича шаклланган кўринишларни одат сифатида қабул қилманг. Мактаб ўқувчиларининг хатти-ҳаракатларини қайд этиш, таснифлаш ва таҳлил қилиш орқали ўқитувчи мустақил равишда ўқувчини у ёки бу кичик гуруҳга тайинлаши мумкин.

Ўқитишда индивидуал ёндашувни муваффақиятли амалга ошириш учун зарур шарт-бу, биринчи навбатда, ўқитувчининг педагогик тактикаси. Болага мурожаат қилишнинг хотиржам оҳанги, далда сўзи, муваффақиятли жавоб учун маъқуллаш, чиройли ёзилган сатр қўпол сўз, қичқириқдан кўра кўпроқ натижа беради. Заиф, ўқитувчи унинг муваффақияти билан қизиқишига, ҳар қандай, ҳатто энг кичик тараққиётни кўришига, у билан қувонишига амин бўлиши керак. Ушбу умумий қоидалар болага индивидуал ёндашишда, ўрганишни индивидуаллаштиришда аниққас

¹⁹ Дубровина И.В. Психология: учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений. - М., "Академия", 2006

муҳимдир.

Ўқувчига индивидуал ёндашувни амалга оширишнинг навбатдаги муҳим хусусияти ҳар бир, ҳар бир дарсда унинг ижодий индивидуаллигига эътибор беришкерак. Аввало, болаларнинг дарсларга, ўқув ишларига бўлган қизиқишини ва ўқишга масъулиятли муносабатини тарбиялаш керак.

Қизиқиш, психолог А. Г. Морозова ёзганидек, учта мажбурий нуқта билан тавсифланади:

- фаолиятга нисбатан ижобий ҳиссиёт;

- ушбу ҳиссиётнинг когнитив томонининг мавжудлиги, яъни биз билиш ва билиш қувончи деб атайдиган нарса;

- фаолиятнинг ўзидан келиб чиқадиган бевосита мотивнинг мавжудлиги, яъни фаолиятнинг ўзи ўқувчини жалб қилади ва жалб қилишга ундайди²⁰.

Қизиқишни уйғотиш учун жамоавий ёндашув зарур: синф олдида мақсад қўйиш, когнитив вазифа қўйиш, қидирув вазиятини яратиш, қидирувнинг аҳамиятини очиб бериш ва барчага тарбиявий ишларга аралашишга ёрдам бериш. Кузатишлар шуни кўрсатадики, барча ўқувчилар янги нарсаларга қизиқиш билдира бошлайдилар, фаол когнитив фаолият билан шуғулланадилар. Баъзи одамлар аллақачон билганларини ва нимани ўрганишлари кераклигини, ҳақиқат йўлларини излашда индивидуал ёрдамга муҳтож. Агар сиз ушбу болаларга дарҳол эътибор бермасангиз, улар дарс давомида пассив бўлиб қоладилар ва уларнинг онги бойитилмайди, гарчи улар умумий мактаб топшириқларини бажарадилар.

Мактаб ўқувчиларини ўқитишда индивидуал ёндашувни амалга ошириш бир марталик "воқеа" эмас, бу боланинг ривожланиши ва ўзгариши билан бирга

²⁰ Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости: (Полный жизненный цикл развития человека): Учеб. пособие для студентов высших спец. учебных заведений. - М., 2001.

давом этадиган динамик жараён дир. Шунинг учун ўқувчиларнинг ривожланиш истиқболлари ва улар билан ишлаш истиқболларини кўриш муҳимдир.

Мустақил иш-бу таълим фаолиятининг алоҳида тури: у ўқитувчи раҳбарлигида, лекин унинг бевосита аралашувисиз амалга оширилади, чунки айнан шу иш бугунги ўқувчиларнинг ўзлари бирор нарса қилиш эҳтиёжларини энг кўп қондиради. Мустақил иш учун, биринчи навбатда, қобилият, мотивация, ҳар бир болага хос бўлган ижодий кашфиёт қувончи бўлиши лозим. Мустақиллик феноменини аниқлаш мезонлари хилма-хилдир:

- зарур ёрдам ва иш натижаларини назорат қилувчи ўқитувчи қўлланмасининг мавжудлиги;

- кўрсатмаларнинг етишмаслиги, бу фўқувчининг ташаббусига тўсқинлик қилади;

- янги топшириқни киритиши; ишни бажариш учун ўз мотивацияси ва унинг мақсади ва маъносини англаш (ишни бажаришда нисбий ҳаракат ёрқинлиги, ўзингизни, кучингиз ва қобилиятингизни синаб кўриш истаги, масъулиятни англаш мотивация сифатида рол ўйнаши мумкин);

- мустақилликка тайёрлик ва қийинчиликларни енгиш;

- ўз фикрларингизни ҳаракат билан боғлаш;

- ташаббускорлик ва ижодкорликнинг намоён бўлиши.

Шахсий иш ўқувчининг мақсадга эришиш йўлини мустақил излаши бўлиши мумкин; унинг жаҳолатдан билимга ўтиши, билим, кўникмаларнинг зарур ҳажми ва даражасини шакллантириш; ўз-ўзини ташкил этиш ва ўз-ўзини тарбиялаш кўникмаларини эгаллаш лозим.

Бир қатор ўқитувчилар индивидуал иш таркибида уч босқични ўз ичига олади: тайёргарлик, ижро ва текшириш, бу вазифани таҳлил қилиш, уни амалга ошириш йўлларини

излаш, иш режасини тузиш, натижаларни амалга ошириш, текшириш ва баҳолашни ўз ичига олади.

Биринчи босқичда ўқитувчи ва ўқувчи маълум бир ҳаракатни бажариш зарурлигини кетма-кет кўрсатиш алгоритмига мувофиқ биргаликда ишлайди деб тахмин қилинади, масалан, мустақил ишларни такрорлаш; конструктив мустақил ишларни бажариш (нафақат билимларни, балки билимларнинг тузилишини такрорлаш, уларни қўллаш доирасини кенгайтириб, ўз хулосалари билан ва самарали фаолият даражасига эришиш); эвристик ишларни бажариш (ўқитувчи томонидан яратилган муаммоли вазиятларни ҳал қилиш, қидирув фаолиятида тажриба орттириш, ижодкорлик элементларини ўзлаштириш); ва ниҳоят, тадқиқот ўтказиш ва ўз мулоҳазаларини ифода этишда тажриба орттириш, таҳлил асосида баҳолаш қобилияти.

Иккинчи босқичда тўлиқ мустақиллик мумкин (муайян вазиятда муаммоларни кўриш ва шакллантириш, уларни ҳал қилиш учун фаразлар, амалга ошириш дастурини ишлаб чиқиш, амалга ошириш, натижа, акс эттириш). Ўқувчиларнинг мустақиллиги ва уларнинг фаоллик даражасининг босқичма – босқич ривожланиши ва ўсиши материални синфда ҳам, кейинчалик индивидуал вазифаларни бажаришда ҳам-манбаларни ўрганиш, иншолар ёзиш, шунингдек кутубхонада ишлашга тайёр бўлишнинг индивидуал усулини танлаш имкониятига олиб келади.

Мустақил ишни ташкил қилишда унинг турларининг мавжуд таснифидан фойдаланишингиз мумкин:

- вазифа шаклига кўра (тан олиш, кўпайтириш, ўзгартириш, танлаш ва ижодий учун);

- жавоблар дизайни бўйича (оғзаки ва ёзма, схематик ва амалий);

- ўқув жараёнидаги ўрни бўйича (янги билимларни

ўрганиш, уларни тушуниш, қўллаш, умумлаштириш ва тизимлаштириш, назорат қилиш босқичида);

- ижро этилган жойда (синфда, синфдан ташқари);

- ўқувчиларни қамраб олиш бўйича (бутун жамоа, гуруҳ ёки талабалар гуруҳлари, битта ўқувчи).

Китоб, харита, жадвал, бошқа манбалар, замонавий техник воситалар билан ишлашда ўқувчилар ўқитувчи томонидан яратилган савол ёки муаммоли вазиятни мустақил акс эттириш асосида турли хил вазифаларни бажаришлари ва жавоб беришлари мумкин. Ўқув материалинингмазмунини таҳлил қилиш асосида мустақил равишда умумлаштириш ва хулосалар чиқаришни таклиф қилиш мумкин; воқеаларнинг кейинги боришини башорат қилиш; шубҳаларни билдириш; ўз фикрларини оғзаки ёки ёзма равишда баҳам кўриш; жадвал тузиш; амалий вазифани бажариш.

Синфдан ташқари ишларда мустақил ишларини ташкил этиш унинг муваффақиятини таъминлайдиган муайян шартларни талаб қилади:

Мавзу бўйича дарсдан ташқари машғулотлар тизимида мустақил иш учун турли хил вариантларни режалаштириш.

Мустақил ишнинг шаклланган кўникмалари ва кўникмаларининг мавжудлиги (бошланғичдан мураккабгача).

Вазифаларнинг мақсадга мувофиқлиги (мустақилликни босқичма-босқич ошириш), уларнинг ўзгарувчанлиги ва хилма-хиллиги.

Иш ҳажми ва мураккаблигининг уни амалга ошириш суръати билан ўзаро боғлиқлиги.

Ўқувчининг мақсаддан хабардорлиги ва унга эришиш натижаси пайдо бўлиши.

Мақсадга эришиш учун фаолиятининг турли шакллари билан фойдаланиш:

фронтал иш (барча ўқувчилар бир хил вазифани

базарадилар);

жамоавий фаолият (ҳамма умумий вазифанинг бир қисмини базаради);

индивидуал иш (ҳар бир ўқувчи махсус вазифани базаради).

Моддий малаканинг самарадорлиги кўп жиҳатдан ўқувчиларнинг индивидуал фаоллигини фаоллаштиришга, тарих дарсларида ва дарсдан ташқари ишларда қўлланиладиган тадбирларни ташкил этишнинг турли шакллари ва уларнинг комбинацияларига боғлиқ; ўқитувчи томонидан янги билимларни тақдим этиш ва ўқувчиларнинг мустақил иши; репродуктив ва ижодий мустақил иш ва бошқалар.

Мустақил иш натижалари синфда муҳокама қилиниши ва баҳоланиши керак. Алоҳида ишлаб чиқилган маълумотлар жуфтликда, синф суҳбатида муҳокама қилиниши мумкин; илғор индивидуал ижодий вазифани кўриб чиқиш учун таклиф қилиш мумкин, кейинчалик гуруҳларда ёки бутун синф томонидан муҳокама қилинади; умумий гуруҳ вазифаси индивидуалларга бўлинади, натижалари гуруҳ ёки бутун синф томонидан муҳокама қилинади. Ўқитувчининг раҳбарлиги остида ўқувчиларнинг тизимли индивидуал иши муваффақиятсизлик, мумкин бўлган танқид кўрқувини камайтиришга ёрдам бериши керак; ўқувчиларда, уларнинг қобилиятларида ўзига бўлган ишончнинг пайдо бўлиши; ёрқин ўзини намоён қилиш ва мустақил фикрлаш одатларини шакллантириш; доимий равишда билим излаш қобилиятини ривожлантириш ва уларни амалда қўллаш ва кўллаш қобилияти; ўз-ўзини англашнинг бундай шаклининг пайдо бўлиши, бу интуитив вакилликдан таълим вазифаларини бажаришда уларнинг фаолиятини тушунишга, шунингдек уларнинг ижодий ечимларини излашга ўтишга олиб келади: мактаб

ўқувчиларида ижодий тасаввурни ривожлантириш ва фикрнинг аҳамиятсиз ривожланиши; фаолликни ошириш, ташаббускорлик. Ўқувчилар ижодий вазифаларни ҳал қилишда, ўқувчи шахсини ривожлантиришнинг юқори даражасига эришишда.

Идидуал ишда ўқитувчидан у ёки бу маълумотни қаердан топишни кўрсатишни талаб қилади, лекин ҳар бир ўқувчи уни мустақил равишда ўзлаштириши керак.

Тарих бўйича синфдан ташқари ишлар мураккаб ва хилма-хилдир, шунинг учун маълум бир тизимни талаб қилади. Кўриб чиқилган синфдан ташқари ишларнинг барча шаклларида тарих ўқитувчиси катта рол ўйнайди. Унинг моҳир раҳбарлиги ва қизиқувчанлиги бу ишни ўқувчилар учун мазмунли, қизиқарли ва самарали қилади.

Тарих бўйича дарсдан ташқари иш усуллари.

Ўқитувчилар болаларни қандай ўргатиш керак? Ушбу дидактик савол бизни ўқитиш усуллари тоифасига олиб келади. Ўқитиш усуллари белгиланган мақсадга эришишга, мўлжалланган таркибни амалга оширишга ва ўрганишни когнитив фаолият билан тўлдиришга ёрдам беради. Усулбу режалаштирилган мақсад ва якуний натижа ўртасидаги боғлиқлик. Унинг "мақсадлар – таркиб – усуллар – шакллар – ўрганиш воситалари" тизимидаги роли ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Методлар деганда ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг ўз мақсадларига эришишга қаратилган ўқув жараёнидаги ўзаро боғлиқ фаолият усуллари тушунилиши керак²¹. Педагогик адабиётларда метод тушунчаси баъзан фақат ўқитувчи фаолияти ёки ўқувчилар фаолияти билан боғлиқ. Биринчи ҳолда, ўқитиш усуллари ҳақида гапириш ўринли. Иккинчисида-ўқитиш усуллари ҳақида. Агар биз тарихни ўрганиш бўйича дарсдан ташқари ишларни назарда

²¹ Никулина Н.Ю. Методика преподавания истории в средней школе. Калининград, 2000

тутадиган ўқитувчилар ва ўқувчиларнинг биргаликдаги иши ҳақида гапирадиган бўлсак, унда, албатта, бу ерда ўқитиш усуллари намоён бўлади. Ўқитиш усули мураккаб, кўп ўлчовли, юқори сифатли таълимдир. У таълимнинг объектив шакллари, мақсадлари, мазмуни, тамойиллари ва шакллари акс эттиради. Усулнинг дидактиканинг бошқа тоифалари билан алоқаси диалектикаси ўзаро боғлиқдир.

Ўқитиш усуллари таркибида объектив ва субъектив қисмлар ажралиб туради. Усулнинг объектив қисми, ҳар хил ўқитувчилар томонидан қўлланилишидан қатъи назар, ҳар қандай усулда мавжуд бўлган доимий қоидалар билан шартланган. Биз ҳамма учун умумий бўлган дидактик қоидалар, тамойиллар ҳақида гапирамиз. Усулнинг субъектив қисми ўқитувчининг шахсияти, хусусиятлари, ўзига хос шароитлари билан белгиланади. Педагогикада объектив ва субъектив нисбати жуда кенг талқин этилади. Табиийки, тарих ўқитувчисининг индивидуал маҳорати усул орқали яққол намоён бўлади.

Педагогика фанида ўқитиш усуллари таснифлаш бўйича турли хил қарашлар мавжуд. Бу ерда мезон ўқувчилар томонидан билим олишнинг мантиқий усуллари, ушбу билимларни олиш манбалари, ўқувчиларнинг ўзлаштиришдаги фаоллик даражаси, билимлар ҳажмини амалга ошириш шаклидир. Ҳеч бир ўқитиш усули универсал эмас, лекин уларнинг синтези тарихни ўрганиш ишини янада самарали қилиш имконини беради. Тарих бўйича дарсдан ташқари ишларнинг бир неча асосий усуллари кўриб чиқамиз.

Тарихни ўқитишда муаммоли ўқитиш усулидан фойдаланиш.

Ўқитишнинг муаммоли усулидан фойдаланиш унинг илмий тушунчасига асосланади. Муаммоли таълим-бу ўқув жараёнида ўқувчиларни ривожлантириш тизими

бўлиб, у ўқитишда таълим муаммоларидан фойдаланишга ва мактаб ўқувчиларини ушбу муаммоларни ҳал қилишда фаол иштирок этишга жалб қилишга асосланган.

Таълим муаммоси вазифа, савол ёки вазифа сифатида тушунилади, унинг ечимини тайёр намунадан олиш мумкин эмас. Ушбу муаммоларни ҳал қилишда ўқувчидан мустақиллик ва ўзига хосликни кўрсатиш талаб қилинади²².

Инсоннинг ривожланиши нафақат унинг туғма қобилиятига, ижтимоий муҳитига, балки ўз позициясига, муносабатига ҳам боғлиқ. Ушбу фазилатларни тарбиялашда мактабга тарих дарсларида ҳам, дарсдан ташқари машғулотларда ҳам катта рол берилади. Ўтмиш ва ҳозирги кунни репродуктив идрок этиш эмас, балки факт, ҳодисани ўз кашфиёти ва уни қайта талқин қилиш орқали ўз фуқаролик позициясини ривожлантириш фақат муаммоли ўрганиш усулидан фойдаланган ҳолда бўлади.

Муаммоли таълим ўқувчиларнинг тўғараклари ва илмий клубларда ишлаш орқали энг самарали тарзда амалга оширилади.

Тарихчи-ўқитувчи Е. В. Кошкарёвнинг сўзларига кўра, илмий клуб жамият ўқувчилари ўқитувчининг "олтин фонди" нинг бир тури²³. Асосан, у ўқитувчи бир неча йил давомида доимий ўқувчилар жамоаси билан ишлаганда шаклланади. Илмий жамият болалари билан ишлаш ўқувчилар учун ажойиб натижалар ва ўқитувчидан қониқиш ҳиссини беради. Аммо чуқур қизиқиш фақат боланинг ҳақиқий мустақил ижодий иши жараёнида пайдо бўлади.

Синфдан ташқари иш тизими томонидан кўриб чиқиладиган муаммоли масалалар ўқув курсининг асосий мақсадлари билан қатъий боғлиқ бўлмаслиги мумкин. Улар ҳатто мактаб ўқув дастуридан ташқарига чиқиши

²² Лернер И. Я. Проблемное обучение. М., 1974. С. 24.

²³ Кошкарёва Е.В. Использование проблемного метода обучения в преподавании истории. Томск, 2004 // <http://ido.tsu.ru/ss/?unit=250>.

мумкин. Бу ҳолда ўқувчиларнинг фаолияти мавзу бўйича индивидуал иш орқали ёки ҳар бир иштирокчи умумий муаммо мавзусида бирон бир бўлим олганида гуруҳ иши орқали амалга оширилади.

Бу иш ўқувчилардан кўп вақт ва юқори профессионаллик, ўқитувчидан катта билим талаб қилади. Бу ерда ўқувчилар қуйидаги кўникма ва малакаларга эга бўлишлари керак:

1. муаммони шакллантириш, ишнинг мақсадини аниқлаш;
2. илмий, тарихий, биографик материаллар, танқидий мақолаларни танлаш бўйича мустақил ишларни олиб бориш;
3. муаммо бўйича турли нуқтаи назарларни аниқлаш, уларни таққослаш, таҳлил қилиш;
4. ўрганилган муаммога баҳо бера олиш.

Кўпинча турли синфларда бир хил муаммоли ёндашув бутунлай бошқача натижалар бериши мумкин. Бу, биринчи навбатда, ўқувчиларнинг муаммоли материални идрок этишга тайёрлигига боғлиқ. Бу ерда умумий билим даражаси, дарс учун кайфият ва ушбу синфда муаммоли таълимдан фойдаланиш тажрибаси ҳам муҳимдир.

Шуни ҳисобга олиш керакки, баъзилар учун энг мақбул бошқалар учун оптималдир. Ўқувчиларнинг мотивацияси юқори бўлган синфда, ҳақиқатни айтгандан сўнг, сиз муаммоларни бирин-кетин қўйишингиз мумкин: ўрта синфда сиз муаммоларни танлаб ҳал қилишингиз мумкин, ўқитувчи ўзи ниманидир тушунтириши мумкин, заиф мотивацияга эга синфда сиз материални ўқитувчининг ўзига тушунтира оласиз ва охирида муаммоли табиатнинг фронтал сўровини ўтказиш лозим. Янги материални тушунтиришда муаммоли таълимнинг икки шакли қўлланилади: муаммоли тақдимот ва қидирув суҳбати.

Муаммоли тақдимотда муаммо ўқитувчи томонидан

қўйилади ва ҳал қилинади. У нафақат материални тақдим этади, балки муаммони акс эттиради, мумкин бўлган ёндашувлар ва ечимларни кўриб чиқади. Ўқувчилар фикрлаш, таҳлил қилиш мантиғини ўрганадилар ва материални чуқурроқ ўрганадилар. Қидирув суҳбатининг маъноси ўқитувчи томонидан олдиндан тайёрланган саволлар тизими ёрдамида дарсда илгари сурилган муаммоларни ҳал қилишга жалб қилишдир. Қидирув суҳбатидан талабалар илгари сурилган муаммоларни ҳал қилишда фаол иштирок этиш учун зарур билимларга эга бўлган ҳолларда фойдаланиш мумкин.

Кўпинча, қидирув суҳбати дарсда ўрганилган барча янги материалларни қамраб олмайди, лекин унинг бир қисми, фақат тўғарак, илмий клуб жамият дарслари учун қўшимча, чуқурроқ мавзу шаклида муҳокама қилиш учун олиб борилади. Гарчи тадқиқотни бутунлай қидирув суҳбати шаклида ташкил қилиш мумкин бўлган мавзулар ҳам мавжуд.

Мисол тариқасида, синфдан ташқари машғулотларда ўқиш учун мўгуллар босқини ва муайян муаммони ҳал қилиш мавзусини кўриб чиқамиз, бу тасодифий ҳодисами? Даре муваффақиятли ўтиши учун ўқувчилар муайян масалалар бўйича дастлабки мустақил тайёргарликка, шунингдек ўқитувчи томонидан режа тузишга муҳтож.

Масалан, асосий саволлар қуйидагилар бўлиши мумкин:

1. Мўгул қабилаларининг келиб чиқиши, жойлашиши ва босиб олиниши тарихи;
2. Мўгулларнинг биринчи фатҳлари ва уларнинг натижалари, армияни ташкил этиш;
3. Мўгуллар билан биринчи учрашуви, унинг натижалари;
4. Мўгул армиясининг босқини;
5. Мўгул босқинининг таъсири ва оқибатлари.

Дарсни янада қизиқарли ва визуал қилиш учун иллюстратив қўлланмалар, хариталар, хужжатли манбалар бадий адабиётлардан парчалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Ўқитувчи ўқувчиларга вазифа бериши мумкин, масалан, мўғулар ҳақида билганларини эслаш, ўқувчилар томонидан тайёрланган илғор вазифалардан фатҳларнинг мақсадлари ва мўғулларнинг ғалабалари сабабларини аниқлаш, мўғул ҳарбийларининг ташкил этилишини таҳлил қилиш ишлар ва ҳоказо.

Сухбат давомида ўқувчилар ўқитувчи билан биргаликда кўчманчи турмуш тарзи мўғул қабилаларининг ўтроқ босиб олинган халқларга ўтказган жабру ситамлари тўғрисида хулоса чиқарадилар. Бундан ташқари, турли хил жанговар усуллардан фойдаланиш - сохта чекиниш, душманни авф этиш ваъдаси билан алдаш, душман ҳақида разведка, босиб олинган халқлардан олинган илғор ҳарбий техника мўғулларга номукамал жанговар техника сезиларли устунликни берди.

Ўқувчилар контур харитасида мўғулларнинг кейинги фатҳларини атлас ва дарслик ёрдамида мустақил равишда белгилайдилар. Тугатгандан сўнг, иш муҳокама пайтида текширилади ва ўқитувчи томонидан индивидуал тарихий фактлар билан тўлдирилади. Ўқитувчи ўз Ватанини ҳимоя қилиш учун қаҳрамонлик жасоратини доимо таъкидлаши керак.

Муҳокама давомида саволлар муҳим, масалан: бу воқеалар сизга қандай ҳис-туйғуларни келтириб чиқаради?

Мўғуллар босқини ҳақидаги видеони томоша қилиш пайтида мўғул босқинининг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий натижаларини мустақил равишда ёзадилар. Хулоса қилиб айтганда, сухбат давомида дарс бошида берилган муаммоли саволга жавоб беришади: мўғул босқинини қандай баҳолайсиз, бу табиийми ёки тасодифийми?

Юртимиз босқинчилик ва вайронагарчиликдан қочиши мумкинми?

Хулоса қилиб шуни айтмоқчиманки, муаммоли усулдан фойдаланишда муваффақият кўп жиҳатдан ўқитувчининг хоҳиши ва қизиқишига ва ўқувчиларнинг юқори ички мотивациясига боғлиқ.

ТАЪЛИМНИ ТАБАҚАЛАШТИРИШ ВА ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ТАРИХНИ ЎҚИТИШ УСУЛЛАРИ.

Табақалаштирилган таълим одатда ўқувчиларнинг турли гуруҳлари учун ўқув фаолиятини ташкил этиш шакли сифатида тушунилади.

Дифференциал таълимни индивидуал ёндашувсиз амалга ошириш мумкин эмас ҳар бир боланинг индивидуал хусусиятларини аниқлашга, хотира ва фикрлашни ривожлантиришга қаратилган муҳим психологик ва педагогик принципни билиш лозим²⁴. Ўқувчиларнинг психофизиологик хусусиятларини, шунингдек уларнинг ақлий қобилиятларининг турли даражаларини билиш, замонавий ўқитувчидан синфга асосланган тизимда самарали ўрганишни таъминлаш, барча ўқувчилар томонидан ўқув дастурини ўзлаштиришга қаратилган тенг бўлмаган ўқув шароитларини яратиш учун янги ёндашувни талаб қилади

Ҳар қандай дарс давомида ўқитишга табақалаштирилган ёндашув мумкин.

Тарих дарсларида ўқув материали синфнинг барча ўқувчилари томонидан тўлиқ ўзлаштириладиган муҳитни яратиш керак, шу билан бирга боланинг когнитив фаолияти турли қобилиятларга эга бўлган болалар бир хил материални эслаб қоладиган тарзда олиб борилиши лозим. Тарих дарсларида фойдаланадиган ўқув фаолиятини ташкил этиш шаклларида бири бу ўқувчиларнинг гуруҳларда ишлашидир, шу билан бирга ҳар бир ўқувчининг мустақил ишлаш қобилиятини ҳисобга олиш керак. Шунингдек, бундай гуруҳдаги ҳар бир ўқувчининг позицияси ўзгариши мумкин, бола материални ўқиши ёки таҳлил қилиши мумкин – бу услуб

²⁴ Акимова М.К., Козлова В.П. Индивидуальность учащихся и индивидуальный подход. – М., 1992.

тарихий ҳужжатлар билан ишлашда айниқса зарурдир. Ушбу ёндашув барча ўқувчилар битта ўқув вазифасини қал қилиш билан шуғулланганда, олдинги иш доирасида қабул қилинади. Шунингдек, ушбу дарсларда фронтал, гуруҳли ва индивидуал вазифаларни бирлаштириши мумкин. Бундай дарсда табақалаштирилган ёндашув амалга оширилади, шунинг учун умумий вазифа синфини қал қилишда ўқитувчи заифроқ ўқувчига худди шу вазифа соддалаштирилган шаклда бериши лозим²⁵. Дарс окридаги якуний натижа ўқитувчи учун бўлади – барча болалар томонидан ўқув дастурини ўзлаштириш, гарчи улар янги билимларга турли йўللар билан келишса ва ўқувчи учун – янги мураккаб маълумотларни ёдлаши лозим²⁶. Синфда дўстона ўзаро ёрдам муҳитини яратишга, дўстона муносабатларга ёрдам беради, заиф ўқувчилар пастлик мажмуасини ривожлантирмайди.

Бундай методлар ёрдамида тарих дарсларида табақалаштирилган ишларни амалга ошириш мумкин:

Шахсий карта.

Маслаҳат картаси.

Барча ўқувчилар томонидан бажарилган ишларни натижасиз вазифалар асосида ўзаро текшириш мумкин.

Шахсий картада маълум бир ўқувчи учун унинг имкониятларини ҳисобга олган ҳолда вазифалар мавжуд. Масалан, картада қуйидаги вазифа берилиши мумкин: санаб ўтилган тарихий шахслар орасидан ортиқчасини тоғинг, танловингизни тушунтириш. 1. Саркарда 2. Тупчибоши. 3. Мингбоши. 4. Девонбеги. Бу ерда девонбеги ортиқча сабаби қолган жавоблар ҳарбий ишлар билан боғлиқ ҳисобланади.

Маслаҳат картаси заиф ўқувчига янги материални янги услубда яратишда ўз вақтида ёрдам беради, бундай

²⁵ Капустин И.П. Педагогические технологии адаптивной школы. – М., «Академия», 2002.

²⁶ internet.kemsu.ru

картада ҳаракат алгоритми бўлиши мумкин, масалан, қайси саволларга жавоб бериб, маълум бир давлатнинг сиёсий тизими ҳақида тўғри оғзаки ҳикоя қилишингиз мумкин.

Ўзаро текшириш фақат ўқитувчининг рухсати билан ва қоида тариқасида, ўқувчилардан бири кучлироқ бўлган жуфтликда амалга оширилади. Усул кичик вақтли мустақил ишларни бажаришда зарур.

Шунингдек, тарих дарсларида махсус карталарда тақдим этиладиган вазифалар учун мумкин бўлган вариантлар мавжуд. Болалар вазифани ўзлари танлашлари мумкин. Бу ўқувчилар томонидан ўз имкониятларини муносиб баҳолашни шакллантиради. Болалар барча қарорларни дафтарларга ёзадилар ва ўқитувчига кўрсатадилар. Бу фикр-мулоҳазалар ўқитувчига кейинги дарс учун табақалаштирилган вазифаларни тайёрлаш имконияти берилади.

Қоида тариқасида, индивидуал равишда табақалаштирилган таълимнинг ушбу усулларидадан фойдаланиш ўқувчилар томонидан ўқув материални яхшироқ ўзлаштиришга, индивидуал кўникмаларни шакллантиришга, фикрлаш ва хотирани ривожлантиришга ёрдам беради.

Тарих дарсларида ўқув материали синфнинг барча ўқувчилари томонидан тўлиқ ўзлаштириладиган муҳитни яратиш керак, шу билан бирга боланинг когнитив фаолияти турли қобилиятларга эга бўлган болалар бир хил материални эслаб қоладиган тарзда қурилган.

Таълимнинг ҳозирги ҳолати таълимни инсонпарварлаштириш тенденцияси билан тавсифланади. Сўнгги пайтларда таълимнинг шахсга йўналтирилган парадигмасини амалга ошириш тенденцияси кузатилмоқда, боланинг қобилиятлари, мойиллиги ва қизиқишларини ҳар томонлама кўриб чиқиш, бошқача

қилиб айтганда, замонавий педагогика ҳар бир ўқувчининг индивидуал хусусиятларига тобора кўпроқ мурожаат қилмоқда. Шунинг учун замонавий мактабдаги энг муҳим муаммолардан бири бу ҳар бир ўқувчига индивидуал ва табақалаштирилган ёндашувдир.

Назарий даражада ўқитишда табақалаштирилган ва индивидуал ёндашувларнинг моҳиятини кўриб чиқиш лозим;

тарих дарсларида индивидуал ва табақалаштирилган ёндашувлардан фойдаланиш имкониятларини кўриб чиқиш керак.

Шахсий ва табақалаштирилган ёндашувларнинг моҳияти.

Ўқувжараёнида боланинг индивидуал қобилиятларини ҳисобга олиш талаби жуда узоқ анъанадир. Бунга эҳтиёж аннқ, чунки ўқувчилар бир-биридан сезиларли даражада фарқ қилади.

Ўқитувчи фаолиятининг ўқувчиларидан бири ва ўқув жараёнини самарали ташкил этиш шарти барча ўқувчилар томонидан билимларни тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлашдир.

Лотин тилидан таржима қилганда "дифференциация" бутунни турли қисмларга, шаклларга, босқичларга бўлинишни, табақаланишни англатади²⁷. Ҳозиргача "таълимни табақалаштириш" тушунчасининг моҳиятини очиб беришга умумий қабул қилинган ёндашув мавжуд эмас. Бироқ, кўпчилик мутахассислар дифференциацияни ўқувчиларнинг типологик индивидуал психологик хусусиятлари ва ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги алоҳида муносабатлар ҳисобга олинadиган таълимни ташкил этиш шакли сифатида тушунадилар. Н. М. Шахмаев: "ўқувчиларнинг типик индивидуал фарқларини ҳисобга олган ҳолда тавсифланadиган ўқув жараёни

²⁷ internet.kemsu.ru

одатда табақалаштирилган деб аталади ва бу жараён шароитида ўрганиш табақалаштирилган таълимдир." Шу билан бирга, типологик индивидуал психологик хусусиятлар ўқувчиларнинг бундай хусусиятлари сифатида тушунилади, улар асосида уларни гуруҳлаш мумкин.

Табақалаштирилган ёндашув нима?

– бу турли мактаблар, синфлар, гуруҳлар учун уларнинг контингентининг хусусиятларини ҳисобга олиш учун турли хил ўқув шароитларини яратишдир;

– бу бир хил гуруҳларда ўқитишни таъминлайдиган услубий, психологик, педагогик, ташкилий ва бошқарув тадбирлари мажмуасидир²⁸.

Таълимни табақалаштириш концепциясида таълимни табақалаштиришнинг асосий мақсадлари учта позициядан белгиланади. Психологик ва педагогик нуқтаи назардан, фарқлашнинг мақсади ҳар бир ўқувчининг ўқишга мойиллиги, қизиқишлари, эҳтиёжлари ва қобилиятларини аниқлаш ва ҳисобга олиш учун мақбул шароитларни яратишга асосланган таълимни индивидуаллаштиришдир.

Индивидуализация мақсадлари:

барча ўқув мақсадлари учун умумий, бир хилликни энг яхши амалга ошириш учун индивидуал фарқларни ҳисобга олиш;

шахсда индивидуалликни тарбиялаш. Мақсадга эришишнинг энг муҳим воситаси ўқувчиларга танлаш имкониятини беришдир.

Ижтимоий нуқтаи назардан, табақалаштиришнинг мақсади жамиятнинг ижодий, интеллектуал, касбий салоҳиятини шакллантиришга мақсадли таъсир бўлиб, жамият ривожланишининг ҳозирги босқичида жамиятнинг ҳар бир аъзосининг имкониятларидан тўлиқ ва оқилона фойдаланиш истаги билан юзага келади.

Дидактик нуқтаи назардан, табақалаштиришнинг

²⁸ Ўша манба

мақсади тубдан фарқли мотивацион асосга асосланган ўқувчиларни табақалаштирилган ўқитишнинг янги услубий тизимини яратиш орқали мактабнинг долзарб муаммоларини ҳал қилишдир. Психологик-педагогик, дидактик ва услубий адабиётларда ўқитиш мазмунини фарқлашнинг иккита асосий тури мавжуд:

даражаси;

Даражани фарқлаш-бу ўқувчилар турли даражадаги чуқурлик ва мураккабликдаги таълим мазмунини ўзлаштириш имконияти ва ҳуқуқига эга бўлган таълимни ташкил этиш. Даражани фарқлашнинг алоҳида ҳолатини ва алоҳида фанларни чуқур ўрганишдир. Ушбу турдаги фарқлаш таълим жамоаси турли кўрсаткичлар асосида гуруҳларга бўлинганди амалга оширилади: мавжуд билим, кўникма ва малакалар даражаси (академик кўрсаткичлар даражаси); интеллектуал ривожланиш даражаси; қизиқишлар, мойиллик ва қобилиятлар; ҳиссий ва иродавий фазилатлар (шу жумладан ўқитишга бўлган муносабат)²⁹.

Ҳар қандай ўқув тизимида у ёки бу даражага табақалаштирилган ёндашув мавжуд. Дифференциянинг назифаларидан бири бу боланинг индивидуаллигини, унинг салоҳиятини яратиш ва янада ривожлантиришдир; ҳар бир ўқувчи томонидан таълим дастурларини амалга оширишда турли хил воситалар билан ёрдам бериш, ўқувчилар етишмовчилигининг олдини олиш, когнитив қизиқишлар ва шахсий фазилатларни ривожлантириш. Дифференциал ёндашувни амалга ошириш учун, биринчи навбатда, ўқувчиларни типогруппаларга ажратиш керак. Мактаб амалиётида бир қатор ҳолларда ўқувчиларни яхши-ўртача ва кам ютуқларга оддий фарқлаш қўлланилади. Бу ўқитувчига маълум даражада

²⁹ Акимова М.К., Козлова В.П. Индивидуальность учащихся и индивидуальный подход. – М., 1992.

табақалаштирилган ёндашувни амалга оширишга ёрдам беради. Аммо бу фарқлаш мактаб ўқувчиларининг ўқишдаги қийинчиликларининг сабабларини ҳисобга олмайди ва ўқувчиларга қийинчиликларни енгишга ва ўқув материални ўзлаштиришда олдинга силжишга ёрдам бермайди.

Замонавий дунёда ахборот ҳажмининг жадал ўсиши, инсон фаолияти соҳасининг доимий кенгайиши ҳар бир инсон учун уни тўлиқ ўзлаштиришга имкон бермайди. Бу унинг маълум бир соҳада ихтисослашуви зарурлигига олиб келади ва шунинг учун уни тайёрлашнинг ихтисослашуви ҳозирда умумий таълим даражасида. Таълим мазмунини профил фарқлаш ушбу вазифани амалга оширишга қаратилган.

Замонавий педагогика, ўқув мазмуни профили фарқлаш мақсади³⁰барқарор манфаатлари соҳасида таълим йўналтирилган мутахассислиги белгиланган, мойиллик ва танланган йўналишда ўз ривожланишини максималлаштириш мақсадида талабалар қобилият".

Таълим мазмунининг профил фарқланиши ўқувчи шахсининг индивидуаллиги, ижодий қобилиятлари ва мойиллигини максимал даражада очиб бериш, уларни танланган соҳада узлуксиз таълимга, мўлжалланган касбий фаолиятга янада самарали ва мақсадли тайёрлаш имконияти билан боғлиқ.

Профилни фарқлаш ўқувчилар томонидан ўқитиш мазмуни, билим эҳтиёжлари, қобилиятлари, шунингдек билим ва кўникмалар ва касбий ниятлар асосида эришилган даражани ихтисослаштириш йўналишини онгли, ихтиёрий равишда танлашни таъминлайди. Бу ўқувчиларнинг алоҳида гуруҳларига нисбатан индивидуал ёндашувни амалга ошириш билан чамбарчас боғлиқ.

³⁰ Капустин Н.П. Педагогические технологии адаптивной школы. -- М., «Академия», 2002.

Шунинг учун ўқув мазмунини фарқлаш муаммосини ҳал қилиш шахсга йўналтирилган таълим моделини амалга оширишда муҳим рол ўйнайди.

Индивидуал ёндашув бу табақалаштирилган ёндашувни конкретлаштириш. Бу ҳар бир боланинг индивидуалхусусиятларини (юқори фаолиятхусусиятлари, темперамент, характер, фикрлаш жараёнларининг тезлиги, билим ва кўникмаларни шакллантириш даражаси, самарадорлик, ўрганиш қобилияти, мотивация, ҳиссий ривожланиш даражаси) ҳисобга оладиган қулай ўқув шароитларини яратишга қаратилган. ихтиёрий соҳа ва ҳоказо.) ва унинг ривожланиш бузилишларининг ушбу тоифаси бўлган болаларга хос бўлган ўзига хос хусусиятларидир.

Шахсий ёндашув ўқувчиларни ҳар томонлама ўрганишни ва аниқланган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда тегишли педагогик таъсир чораларини ишлаб чиқишни ўз ичига олади. Махсус (тузатиш) мактабида ўқувчиларни ўрганиш учун ўқитувчи синфнинг ҳар бир ўқувчисининг психологик текширувидан маълумотларни олиш ва уларни педагогик кузатувлар билан тўлдириш имкониятига эга. Натижада ўқувчиларнинг нутқ ҳолати, диққат ва хотираси, иш суръати ва умумий ишлаши, мантиқий фикрлашнинг ривожланиш даражаси, фазовий йўналиш, восита ва ҳиссий-иродавий соҳаларни акс эттирувчи педагогик хусусиятлари яратилади. Ушбу маълумотларга асосланиб, ўқитувчи ҳар бир ўқувчи билан ишлашда тезкор ва узоқмуддатли вазифаларни белгилайди ва синф билан фронтал иш шароитида фойдаланиш учун уларни ҳал қилиш учун педагогик чора—тадбирлар тизимини ишлаб чиқади ва баъзи ҳолларда - индивидуал кўшимча ишни амалга оширади.

Педагогикада индивидуализация турининг энг кўп қабул қилинган таърифи.

"Синф ичидаги таълимни индивидуаллаштириш-бу ўқитувчи оммавий мактабнинг оддий синфида дарсда фойдаланадиган индивидуал иш усуллари дир. Синф ичидаги индивидуализация асосида икки хил мезон мавжуд: 1) ўқувчининг ютуқлари даражасига йўналтириш ва 2) унинг фаолиятининг процессуал хусусиятларига йўналтириш."

Илмий муваффақиятларидан қатъи назар, нутқида нуқсони бўлган ўқувчилар учун индивидуал ёндашув зарур. Яхши ишлайдиган ўқувчиларнинг ривожланишини сунъий равишда кечиктириш мумкин эмас, уларга ўқишга бўлган қизиқишини сақлаб қолиш ва ривожлантириш учун уларга баъзан, дастур талабларидан ташқари қўшимча вазифалар берилиши керак.

Ўқув фаолиятини баҳолашда индивидуал ёндашув катта аҳамиятга эга, чунки нутқида нуқсони бўлган мактаб ўқувчилари нуқсони туфайли турли хил таълим имкониятларига эга. Уларнинг академик кўрсаткичларини баҳолаш умумий баҳолаш меъёрларига асосланиши мумкин эмас, у ўқувчиларнинг ривожланиш даражасини ҳисобга олиши, унинг таълим жараёнини рағбатлантириши ва таълим функциясини бажариши керак.

Шундай қилиб, ўқув жараёнида табақалаштирилган ва индивидуал ёндашувларни амалга ошириш ўқув жараёнини оптималлаштиришга ва ҳар бир ўқувчи ёки алоҳида гуруҳнинг имкониятларини максимал даражада очиб беришга ёрдам беради.

Шахсий ва табақалаштирилган ёндашувлардан тарих дарсларида фойдаланиш.

Ўқитувчи фаолиятининг ўқувчиларидан бири ва ўқув жараёнини самарали ташкил этиш шarti барча ўқувчилар томонидан билимларни тўлиқ ўзлаштирилишини таъминлашдир. Ушбу мақсадга эришиш учун биз ўқувчиларимизда табақалаштирилган ва индивидуал машғулотлар

элементларидан фойдаланамиз. Биринчи ҳолда, гуруҳ хусусиятлари ҳисобга олинади, иккинчисида - индивидуал хусусиятлар ва табақалаштирилган машғулотлар индивидуаллаштиришнинг шarti ва воситаси сифатида ишлайди. Айтишимиз мумкинки, индивидуаллаштириш-бу дифференциацияни конкретлаштириш. Дифференциал ёндашувни амалга ошириш учун синфни гуруҳларга бўлиш керак. Одатда мактабда учта гуруҳ мавжуд: а гуруҳи - чуқур, мустақкам билимга эга, баҳслаша оладиган, исботлай оладиган, умумлаштира оладиган кучли ўқувчилар; Б гуруҳи - асосий фактларни яхши биладиган, лекин ҳар доим ҳам жавобни асослай олмайдиган, умумлаштира олмайдиган, ижодий вазифаларни ҳал қилиш қийин бўлган ўртача ўқувчилар; С гуруҳи - заиф ўқувчилар минимал билим, кўникма ва кўникмаларга эга, уларни қўллаш, саволларга деярли жавоб бермаслик. С гуруҳида фактлар, тушунчалар, қоидаларни ўзлаштиришда қийналадиган, нисоллар келтириш қийин бўлган заифроқ ўқувчилар ҳам бор - улар махсус ёрдамга муҳтож. Ушбу бўлиниш шartли, чунки маълум бир билим даражасига эришилганда, гуруҳдан гуруҳга ўтиш мумкин.

Ушбу гуруҳларни аниқлаш учун биз ҳар бир ўқувчиларнинг бошида кириш диагностикаси ва йил давомида ўқувчиларнинг ўқув натижаларидан фойдаланамиз. Юқорида айтиб ўтганимиздек, гуруҳлар таркибини музлатиб бўлмайди, ўқувчилар маълум билим даражасига етганда бир даражадан иккинчисига ўтишлари мумкин. Мактабимиз ўқувчиларининг аксарияти сўнгги икки даражага тегишли.

Индивидуал ёндашув синф ўқитувчилари, психологлардан ҳар бир ўқувчининг шахсий хусусиятларини ўрганиш, йил давомида болаларни музлатиш, болаларнинг қобилиятлари ва қизиқишларини, уларнинг асабий фаолиятининг хусусиятларини, характер

турини таҳлил қилиш орқали амалга оширилади. Албатта, дарсларда хайрихоҳлик руҳига эришиш керак. Ахир, дўстлик ва иштиёқ муҳотида ўқитиладиган мавзу барчага маъқул.

Табақалаштирилган ва индивидуал ёндашув дарсинг барча босқичларида ва дарсдан ташқари вақтларда қўлланилади.

Мисол учун, ўқувчилардан бири тартибсиз ва бефарқ-у ҳар доим танаффусда дарслик, дафтар, ёзув материалларини тайёрлашни унутади. Дарс бошида уни чалғитиши керак, керакли ҳамма нарсани тайёрлашни кутиш керак, дарсдан бир неча дақиқа беҳуда кетди. Вақтни беҳуда сарфламаслик учун биз унинг иш жойининг танаффусда дарсга тайёрлигини текширишга ҳаракат қиламиз, уни эслатмасдан ўзи қилганда мақтаймиз. Яна бир мисол. Ўқувчи секинлик, меланхолик темперамент билан ажралиб туради. Саволга жавоб бераётганда у узоқ вақт ўйлайди, эслайди, фикрларини тўплайди, агар у нотўғри жавоб берса, дарҳол асабийлаша бошлайди. Дарс олдидан биз қизни доскада жавоб беришини огоҳлантирамиз, бу унга тезроқ ишлашга мослашишга ва саволларга жавоб беришда ўзини ишончли ҳис қилишга ёрдам беради. Янги материални идрок этишга тайёргарлик жараёнида ўқувчиларга мавзу ҳақида билганларини эслаб қолишга ёрдам берадиган, шунингдек уни ўрганиш мотивациясини оширадиган табақалаштирилган ёки индивидуал вазифалар бериш мумкин.

Мавзу ҳақида нималарни биласиз?

Мавзу ҳақида нимани билмоқчисиз?

Мавзу ҳақида нималарни билиб олдингиз?

Мавзунинг ўрганиш учун саволлар тузинг.

Карталардаги вазифаларни бажаринг. Масалан, "қадимги Ҳиндистон" мавзусини ўрганишга мурожаат қилиб, баъзи ўқувчиларга қуйидаги вазифаларни

таклиф қилиш ўринли бўлади: парчалардан мамлакат харитасини йиғиш. Бу қайси мамлакат? Ҳиндистон харитасини кўриб чиқинг. Ҳиндистонни олмос деб атаган қадимги Рим географи Страбонни фикрига қўшиласизми? Ҳиндистоннинг географик чегаралари қандай?

Янги материални ўрганиш. Ушбу босқичда ўқувчилар ёрдамнинг ҳажми, мураккаблиги ва ҳажми бўйича табақалаштирилган вазифаларни ҳам оладилар. Масалан, ўқитувчи асосий материални тақдим этади, сўнгра индивидуал ёки гуруҳ топшириқлари тизимини таклиф қилади.

Ўрганилган материални мустаҳкамлаш. Дарсинг ушбу босқичида таълимни индивидуаллаштириш ва фарқлаш имкониятлари айниқса муҳимдир. Эмпирик ва назарий материаллар ҳақидаги билимларни мустаҳкамлаш ва шу билан бирга ўқув ишининг кўникмалари ва техникасини ривожлантириш зарурлигини ёдда тутиш керак (диққат билан тингланг, кузатинг, саволларга жавоб беринг, саволларни шакллантиринг, дарслик билан ишланг). Консолидация босқичида (В типидеги тузатиш нактабининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда) дарсда ўрганилган янги сўзлар устида луғат ишларини бажариш тавсия этилади. Яна бир бор сўзларнинг қандай ёзилишига, қандай талаффуз қилинишига эътибор беринг. Бу иш жуфт бўлиб амалга оширилиши мумкин, бу болаларни столда кўниси тинглашга, унинг жавобларини тўғрилашга ва тўлдиришга ўргатади.

Ўрганилган материални мустаҳкамлаш учун саволлардан турлича берилади: заиф ўқувчилар репродуктив даражадаги саволларга жавоб беришади, кўпроқ тайёрланганлар мураккаброқ даражадаги саволларга жавоб беришади. Шундай қилиб, ўқувчиларнинг аксарияти сўроқ давомида дарсда муваффақият ҳолатини бошдан кечиришди.

Уй вазифасини фарқлаш ва индивидуаллаштириш ўқувчиларнинг ортиқча юкланишини бартараф этишга ёрдам беради, маълум бир ўқувчининг билимидаги бўшлиқларни тўлдиришга, мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва чуқурлаштиришга, кўникмаларни ривожлантиришга имкон беради. Ҳар бир ўқувчининг ўзига хос шахсий даъволари бор: бири, албатта, жавоб учун яхши баҳо олишни хоҳлайди, иккинчиси – учтаси етарли. Катта миқдордаги уй вазифаси баъзи болалар бунини умуман қилмаслигига олиб келиши мумкин: "мен ҳамма нарсани ўргана олмайман, ҳаракат қилмайман." Шунинг учун ўқувчилар уй вазифасини ҳам табақалаштирилган тарзда оладилар: "3" учун - вазифанинг қисқартирилган ҳажми, "4" ва "5" учун кўпроқ эҳтиёжлар. Тарихга қизиқиш кучайган ўқувчилар ихтиёрий равишда ижодий топшириқ олишлари мумкин. Масалан, Мирзо Улуғбек (7-синф) фаолияти билан танишгандан сўнг, ўқувчилар унинг нафақат доно ҳукмдор, балки яхши ота эканлигини ҳам билиб олишади. Ёш авлод тарбиясига ғамхўрлик қилиб, мадрасалар қурдирди. Ҳужжатни ўқиб бўлгач, болалар асосий уй вазифасидан ташқари "ўқитиш" ни ёзишга таклиф қилинади. Сиз ушбу турдаги ижодий вазифалардан фойдаланишингиз мумкин: параграф матнининг мазмуни асосида расм чизиш.

Билимларни бошқариш. Таълимни индивидуаллаштириш шароитида билимларни табақалаштирилган назорат қилиш муаммоси энг қийин масалалардан биридир. Баҳолаш, бир томондан, ҳар бир ўқувчининг билим ва кўникмаларини акс эттириши муҳим, лекин бошқа томондан - уларнинг динамикаси, тараққиёти ёки регрессияси. Биз ўз ишимизда, қоида тариқасида, назорат бўлимини мураккаблик даражаси бўйича фарқлаган ҳолда, баҳолашнинг ягона шкаласидан фойдаланамиз, ўқувчининг индивидуал нормасидан ёки

инсоний муваффақиятидан келиб чиқамиз. Агар "заиф" гуруҳ ўқувчиси биринчи даражадаги топшириқларни муваффақиятли бажарса, у "5" олади, кучли ўқувчи эса юқори даражадаги мураккабликдаги вазифаларни бажариши керак.

Уй вазифасини текшириш босқичида ўқувчилар турли даражадаги мураккабликдаги вазифаларни оладилар. Заиф ўқувчилар учун қуйидаги вазифалар турларидан фойдаланиш мумкин:

- параграф матнини мос ёзувлар сўзлари ёки схемалари бўйича такрорлаш;

- йўқолган ҳарфларни киритинг; С.....аг. тоштобут-саркофаг;

- ёзилган сўзларнинг таърифини киритинг; чокар-, надивар-

- саволга жавоб беринг;

- тарих иш дафтарларидан охириги дарснинг ўрганилган материални оддий такрорлаш учун топшириқлар.

Ўртача ва яхши ишлайдиган ўқувчилар янада мураккаб вазифаларни оладилар, яъни материални оддий такрорлаш учун эмас, балки умумлаштириш, тарихий воқеалар ва фактларнинг ўхшашликлари ва фарқларини аниқлаш, илгари ўрганилган материални эслаб қолишни ёки ҳаётдан, уларнинг уфқларидан билимларни кўллашни талаб қиладиган саволларга жавоб бериш. Масалан, "қадимги Юнонистон Олимпия ўйинлари" (6-синф) мавзусини ўрганаётганда заиф ўқувчилар иш дафтаридан вазифани бажарадилар(матнда етишмаётган сўзларни киритинг) ва кўпроқ тайёр ўқувчилар Олимпия ўйинларини таққослаш учун топшириқ оладилар.

В типидеги тузатиш мактабининг ўқувчилари турли кўл нутқ бузилишларига эга-бу уларнинг ишларида қисқабга олиниши керак. Биз дудуқланадиган ёки оғзаки нутқда оғир қийинчиликларга дуч келган болалардан

ёзма равишда сўрашни ёки батафсил жавобларни талаб қилмайдиган саволларни беришни афзал кўрамиз. Такрорлаш, умумлаштириш, билимларни назорат қилиш дарсларида ўқувчиларга турли даражадаги мураккабликдаги бир нечта вазифалар ҳам таклиф этилади: биринчи вазифани бажаргандан сўнг, болалар кейинги мураккаблик даражаларига ўтадилар.

Ўқувчиларнинг табақалаштирилган таълими дарсдан ташқари ва дарсдан ташқари машғулотлар давомида давом этади. Болаларнинг тўғарак ишларида, тарихий кечаларда, викториналарда, танловларда, олимпиадаларда иштирок этиши мактабда дарсдан ташқари ишлар ўқув жараёнига киритилган бўлиб, ўқувчиларнинг тарихга бўлган турли қизиқишларини ривожлантиради.

Л. В. Занков ва унинг ҳамкорлари болаларни бир хил синфларга тўплашни нотўғри деб ҳисобладилар ва бола ривожланишининг индивидуал вариантларини ўрганиш натижаларига асосланиб, ривожланиш имкониятлари ниҳоятда индивидуал эканлигини ва боланинг ҳар томонлама ривожланиши учун турли шахслардан иборат синфда ўқиш кераклигини таъкидладилар³¹.

Таълимни индивидуаллаштириш курсини ўтаган ўқитувчи олдида пайдо бўладиган энг қийин саволлар болаларни қандай ажратиш, уларнинг хусусиятларини қандай мезонлар бўйича ажратиш, ривожланишнинг бошланғич даражасини қандай аниқлаш кераклиги ҳақидаги саволлардир. Ўқув жараёнини ташкил этишда баъзи болалар даражасини билиш муҳим. Ўқувчиларнинг типологик хусусиятларини фарқлаш тамойилларини ўқитишда индивидуал ёндашувни амалга оширадиган ўқитувчи биринчи навбатда қўйидагиларга дуч келади.

1) ўқувчининг ўсиши ва уни ҳисобга олиш;

2) ўқувчиларнинг турли гуруҳлари билан жамоавий

³¹ <http://zankov.ru/about/history/>

ишлаш имкониятларини тасаввур қилиш;

3) ўқувчилар гуруҳининг ҳар бири билан ишлаш таълимини танлаш.

4) ўқувчиларни ўқув гуруҳларига кўра фарқлаш:

а) ўқитишга муносабат (когнитив қизиқиш);

б) когнитив қобилиятлар;

с) академик ишлаш (билим даражаси).

Таълим имкониятларини ташхислаш психологлар томонидан амалга оширилиши керак, аммо ўқитувчи синф тадқиқотини ҳам ўтказиши мумкин.

Ўқувчиларнинг аксарияти (тахминан 65%) мактабга тахминан бир хил ақлий ривожланиш даражаси билан киришади, айнан у норма сифатида қабул қилинади; 15% - бу даражадан катта ёки камроқ даражада ошади ва болаларнинг 20% аксинча.

Амалиёт шуни кўрсатадики, деярли ҳар бир болада (кичик бўлса ҳам) оғишлар бор, бу келажакда таълим фаолиятида кечикишга олиб келиши мумкин. Шуни таъкидлаш керакки, ўқувчиларнинг мактабда ўқишга тайёрлик даражаси бир хил эмас.

Таълимни кўп даражали фарқлаш ўқув жараёнининг турли босқичларида кенг қўлланилади: янги материални ўрганиш; табақалаштирилган уй вазифаси; синфда билимларни ҳисобга олиш; ўтган материални ўзлаштиришни доимий текшириш; мустақил ва назорат ишлари; хатолар устида ишлашни ташкил этиш.

Ташхис натижаларига кўра синф даражаларга бўлинади:

1-гуруҳ, юқори академик қобилиятга эга ўқувчилар: улар билимларни нотаниш вазиятда қўллаш ва муаммоларни ҳал қилишда мустақил, ижодий ёндашиш қобилиятини талаб қиладиган мураккаброқ материаллар билан ишлайди. Мувозанатли кўзғалиш жараёнлари бўлган ўқувчилар. Улар доимий эътиборга эга, кузатиш

натижасида улар дастлабки тушунчани шакллантиради.

2-гуруҳ - ўртача қобилиятли ўқувчилар: биринчи гуруҳ вазифасини бажаради, лекин ўқитувчи ёрдамида мос ёзувлар схемаларига мувофиқ. Улар мавзу белгиларини мустақил равишда аниқлай олмайдилар, уларнинг ғоялари парчаланган. Ташқи томондан, уларнинг ақлий хусусиятлари шошқалоқлик, ҳиссиёт, эътиборсизлик ва ақлнинг етишмаслиги билан намоён бўлади. Ушбу болалар учун умумлаштириш вазифалари қийин, чунки уларнинг аналитик фикрлаш даражаси паст.

3-гуруҳ-ўрганиш қобилияти паст ўқувчилар: улар ўқув вазифаларини ташкил этишда аниқликни, кўпроқ ўқув ишларини ва дарсдаги янги нарсаларни қўшимча тушунтиришларни, чарчоқни, билимдаги катта бўшлиқларни, вазифаларни эътиборсиз қолдиришни талаб қилади. Ўқувчилар "заиф"тоифасига киради. Улар секин, бепарқ, синфга эргашмайдилар. Уларга индивидуал ёндашув бўлмаса, улар ўқишга бўлган қизиқишни бутунлай йўқотадилар, синфдан орқада қоладилар, гарчи аслида улар муваффақиятли ўқишлари мумкин. Табақалаштирилган ўқув жараёни билан ўқувчилар бир гуруҳдан иккинчисига ўтишлари муҳим ўтиш ўқувчининг ривожланиш даражасининг ўзгариши, бўшлиқларни тўлдириш қобилияти ва билим олишга қизиқиш билан ифодаланган таълим йўналишининг ошиши билан боғлиқ.

Синфда учта гуруҳ ўқувчиларининг ажратилиши ўқитувчиларга улар учун кўп даражали вазифаларни танлашда катта ёрдам беради. Ҳар бир вазифа маълум мақсад ва талабларни ўз ичига олади.

Ўқув ишларини муваффақиятли табақалаштириш ва индивидуаллаштириш шарти билан, кам таъминланган талабалар ўрта-муваффақиятли, "ўртача" тоифасига ўтишлари керак - яхши натижаларга эришишлари керак, иккинчиси эса янада билимдон, қобилиятли ва қобилиятли

бўлишлари керак.

Ўқув ишини синф ичидаги индивидуаллаштириш-бу ўқитувчи оммавий мактабнинг оддий синфида фойдаланадиган индивидуал иш усуллари ва усуллари;

Ўқув курсини индивидуал равишда яқунлаш: тез ёки секин.

Ўқув ишини синф ичидаги индивидуаллаштириш.

Синф ичидаги индивидуализация долзарб , синф индивидуализация объекти ҳисобланади.

Якка ўзи ва индивидуал суръатда олиб бориладиган индивидуал мустақил иш машғулотларни индивидуаллаштириш учун энг кенг имкониятларни беради. Ўқувчиларнинг мустақил иши-бу

1) ўқувчиларга ўқув топшириқлари ва уларни амалга ошириш учун қўлланмалар таклиф этилади;

2) иш ўқитувчининг бевосита иштирокисиз, лекин унинг раҳбарлиги остида амалга оширилади;

Мустақил иш жараёнида ҳар бир ўқувчи маълум бир ёзма ишни бажаришни ўз ичига олган аниқ вазифани олади, ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларига қараб ўзгариб турадиган турли хил топшириқлар берилади, шунингдек ўқувчиларни синф ичида турли асосларда гуруҳлаш орқали.

Мустақил топшириқлар бутун синф учун бир хил бўлиши мумкин, аммо топшириқнинг мазмуни бутун синф учун бир хил, аммо кучли ўқувчилар учун ишни бажариш вақти қисқаради ёки каттароқ ёки мураккаброқ вазифалар таклиф этилади ва заиф ўқувчилар учун ёрдамчи маълумот берилади. (маълумотнома схемаси ,алгоритм, жадвал, дастурлаштирилган вазифа, намуна, жавоб ва бошқалар.);

Шунитаъкидлаш керакки,жамоавий иш усуллари гуруҳ ва индивидуал усуллар билан бирлаштирилган амалда бу қуйидагича амалга оширилади: дарс бошида ўқитувчи барча ўқувчилар олдига алоҳида вазифа қўяди (баъзи

билимларни ўрганиш, баъзи кўникма ва малакаларни эгаллаш) ва бутун синф билан жамоавий ишни бошлайди. Баъзи ўқувчилар ўрганилган материалнинг мазмунини ўзлаштирганда, ўқитувчи уларга мустақил топшириқлар беради (китоб билан ишлаш, баъзи вазифаларни бажариш ва ҳоказо.). Ўқитувчи материални кейинги гуруҳ ўқувчилари ўзлаштирганига ишонч ҳосил қилгандан сўнг, уларга олинган билим, кўникмаларни мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш учун мустақил ишларни таклиф қилади ва қолган ўқувчилар билан алоқада бўлишни давом эттиради. Материални ўзлаштиргандан сўнг, уларга мустақил топшириқ ҳам берилади (ўқитувчи бу вақтда дастлабки икки гуруҳ ўқувчилари томонидан бажарилган ишларни кўриб чиқади). Дарс охирида барча гуруҳ ўқувчилари материални ўзлаштирадилар.

Маълумки, ўқувчилар томонидан билимларни ўзлаштириш, кўникма ва малакаларни егаллаш асосан синфда амалга оширилади.

Бироқ, дарснинг чекланган вақти янги материални янада тушуниш ва мустаҳкамлаш устида ишлашни давом эттириш имкониятини бермайди. Уй вазифасининг аҳамияти жуда юқори. Уй вазифаси ўқув материални тақдим этишда маълум бир бўшлиқни бартараф этиш учун шароит яратади, ўқувчилар томонидан билим ва кўникмаларни эгаллашда ушбу фан дарслари ўртасида маълум бир алоқани ўрнатади.

Уй вазифаси, қоида тариқасида, индивидуал характерга эга ва ўқувчининг тўлиқ мустақиллиги учун мўлжалланган.

Уй вазифасини бажараётганда ўқувчининг индивидуал хусусиятлари, унинг ўрганиш қобилиятидаги фарқлари синфдагидан ҳам кўпроқ намоён бўлиши керак. Бундан ташқари, уй вазифаси сифатига уйда ишлаш шароитларининг жойи, вақти ва турли шароитлари ҳал

қилувчи таъсир кўрсатиши мумкин.

Буларнинг барчаси уй вазифаси пайтида талабаларга индивидуал ёндашувни изчил амалга оширишни зарур ва мажбурий қилади.

Рабунский Е. С. ёзади: "уй вазифасини индивидуаллаштириш асосида амалга оширилади:

1) умумий мактаб уй вазифасини қисман индивидуаллаштириш,

2) индивидуал ва гуруҳ уй вазифаларини қўллаш,

3) илова, мажбурий уй вазифаси билан бирга, мажбурий бўлмаган ("керакли") вазифалар ва тавсиялар,

4) узоқ муддатли тайёргарлик учун мўлжалланган вазифаларни бажариш жараёнида "жорий" индивидуал вазифалар ва тавсияларни қўллаш"³².

Ўқув ишларини индивидуаллаштиришнинг асосий шаклларининг комбинацияси.

Индивидуаллаштиришнинг учта асосий шаклидан ташқари, уларнинг турли комбинациялари ҳам қўлланилади.

Бу борадаги асосий имкониятлардан бири ҳар қандай фан ёки бўлимда доимий ёки вақтинча нисбатан бир ҳил гуруҳларни яратишдир ва ушбу гуруҳларни ташкил этувчи ўқувчилар қолган фанлар бўйича одатдаги дарсларида ўқийдилар. Бу бир вақтнинг ўзида иккита мақсадга эришади:

1) бир ҳил синфларга хос бўлган таълим ва ташкилий камчиликларни бартараф этиш;

2) шу билан бирга, ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини оддий синфларга қараганда анча мослашувчан ҳисобга олиш мумкин бўлади.

Ўқув ишларини индивидуаллаштиришда мажбурий мактаб ўқув дастурида назарда тутилганидан кўра

³² Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе обучения школьников. М.: педагогика. - 1975

уларни танлаган ўқувчиларнинг қизиқишлари ва махсус қобилиятларига мос келадиган соҳаларда кенгроқ ва чуқурроқ билим олишади. Ўқув жараёни-бу ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг ўқув фаолиятини бошқариш мақсадларни белгилаш, вазифаларни белгилаш, режалаштиришни амалга ошириш, ўқувчиларни топшириқларни бажаришни ташкил этиш, тезкор назоратни ўтказиш, ўқув ишларини ташкил этишга тузатишлар киритиш, қийин бўлганларга ёрдам бериш, ҳар бир ўқувчининг қобилиятларини ривожлантириш, фаолият натижаларини умумлаштириш тушунилади³³.

Тарих, ижтимоий фанларни ўқитишда ўқувчиларнинг фанларга бўлган қизиқишини ошириш воситаси сифатида кўп босқичли ёндашув бу индивидуалликдир. Кўп босқичли машғулотлар ўқишга қизиқишни оширишга, ўқувчиларнинг самарали фаоллиги даражасини оширишга ёрдам беради, муваффақият ҳолатини яратади. Ўқувчиларнинг ҳар бир гуруҳи ўзларининг таълим имкониятларига мос келадиган вазифаларни бажариш устида ишламоқда. Бундай машғулотлар билан синфда зериккан ўқувчиларни кўрмайсиз, меҳнат қобилияти ошади, меҳнатсеварлик шаклланади

Бугунги кунда ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятлари, имкониятлари ва таълим эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда ўқитишга индивидуал-шахсий ёндашувга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Ушбу ёндашув педагогик жараённинг барча таркибий қисмларининг ўзаро боғлиқлиги ва ўзаро боғлиқлиги асосида тарихий таълимни шакллантирадиган яхлит тизимни яратишга имкон беради. Иккинчидан, бу ёндашув ўқувчиларнинг ортиқча юкланишини енгитишга имкон беради, чунки бу соат ва уй вазифасини оширишни талаб қилмайди. Учунчидан,

³³ М.В. Буланова – Топоркова, А.В. Духавнева, В.С. Кукушин, Г.В. Сучков Педагогические технологии. Москва – Ростов-на-Дону, 2004 г.

дарсда вақт етишмаслиги ўқитувчи томонидан тақдим этилган материални кўпайтириш билан эмас, балки ўқувчиларнинг мустақил ишлаши, уларнинг янги кўникма ва малакаларини ривожлантириш билан қопланади. Ва ниҳоят, тўртинчидан, ўқитувчи ўқувчилар томонидан билим олиш жараёнининг раҳбари, тузатувчиси ва назоратчисига айланади³⁴. Ўқитувчи ишининг самарадорлиги ошади, ўқувчиларнинг дарсдаги фаоллиги муваффақиятли бўлади, бу уларнинг мавзуга қизиқишини рағбатлантиради, билим жараёнининг мотивациясини оширади.

Умумтаълим мактаби-бу барча болалар бир хил режалар, бир хил дастурлар ва дарсликлар асосида ўқитиладиган ягона мактаб. Аммо болалар ҳар хил. Улар турли хил қизиқиш ва мойилликларга, турли хил мойилликларга, ривожланиш даражасига, ўрта мактабда ва турли хил ҳаёт режаларига эга.

Ҳар бир ўқувчи ўзининг шахсияти билан ноёбдир. Ўқишга кўп босқичли ёндашувнинг афзалликларидан бири, унинг ёрдамида ҳар бир ўқувчи ўзини исботлаш имкониятига эга. Ҳар қандай муваффақиятсизлик, мактаб ўқувчилари орасида ўрганишни истамасликни келтириб чиқаради ва ўқитувчининг вазифаси ўқувчиларни ҳар ким қилган ишидан маънавий қониқишни ҳис қиладиган шароитга қўйиш, юқори ҳиссий кайфиятни яратишдир ва бу ўқувчиларни қувончли ҳис қилишларига олиб келади.

Кўп даражали ёндашувнинг иккита асосий турини ажратиш керак. Биринчидан, бу турли мутахассисликлар (математик, гуманитар, табиатшунослик ва бошқалар) дарсларида ўқув материалининг мазмунини ишлаб чиқишга табақалаштирилган ёндашув. Бундай синфлардаги ўқувчилар тайёргарлик даражаси,
³⁴ М.И. Лукьянова, Н.А.Разина и др. Личностно ориентированный урок: конструирование и диагностика, Москва, «Педагогический поиск», 2006 г.

ақлий фаолиятнинг табиати ва когнитив фаолият йўналиши билан фарқланади. Бу ерда асосий вазифа ихтисослаштирилган ва айниқса гуманитар синфлар дастурларини созлашдир. Кўпроқ тайёрланган гуманитар фанлар дарсида баъзи тушунчалар оддий такрорлашни талаб қилади, қолган вақт эса мавзуни чуқур ўрганиш учун ишлатилиши мумкин. Умумий таълим синфида ўқувчиларнинг тайёргарлик даражасига қараб, асосий асосий тушунчаларни озми-кўпми кўриб чиқиш керак.

Кўп босқичли ёндашувнинг иккинчи тури-бир синфдаги ўқувчилар ўртасидаги фарқларни аниқлаш, ўқитувчининг ўқувчиларнинг асосий тоифаларини аниқлаш, тайёргарликнинг турли даражаларига эътибор қаратиш, кучли ва заиф ўқувчиларнинг муваффақиятли фаолиятига тенг ҳисса қўшиш қобилияти.

Ўқувчиларнинг индивидуалтипологикхусусиятларини ҳисобга олган ҳолда (характерхусусиятлари, қобилиятлари, темпераменти) болаларнинг психологик хусусиятларини яратиш қобилияти (фикрлаш тури, хотира хусусиятлари) мактаб ўқувчиларининг мавжуд тажрибаси, уларнинг тўпланган билим ва кўникмаларини таҳлил қилиш, шахснинг йўналишини ҳисобга олган ҳолда (эҳтиёжлар, мотивлар, қадриятлар) амалга оширилади.

Ўқувчиларнинг мавжуд таълим даражасини қандай аниқлаш мумкин? Даражани аниқлаш усулларидан бири қуйидагича: 8-10 дақиқа ичида ўқувчилар ўртача мураккабликдаги янги ўқув матни билан мустақил равишда танишадилар ва матнни такрорлаш, уни тушуниш, билимларни моделга мувофиқ ва янги шароитларда қўллашга қаратилган вазифаларни бажарадилар. Олинган натижалар таҳлил қилинади ва улар асосида бир неча даражадаги машғулотлар аниқланади. Келгусида ушбу даражаларнинг ҳар бири учун табақалаштирилган материаллар тайёрланади,

ўқув фаолиятини рағбатлантириш ва рағбатлантириш усуллари ўйлаб топилади, дарснинг турли босқичларида мустақил иш режалаштирилади, назорат шакллари аниқланади. Кўп босқичли ўқитишнинг муваффақиятли амалга оширилишига ўқувчининг билим даражасини ихтиёрий танлаш, таълимнинг асосий таркибий қисмини тўлиқ ўзлаштириш, талабага фаолият субъекти сифатида муносабат, оралиқ табақалаштирилган назоратнинг мавжудлиги, турли хил иш шаклларида фойдаланиш ёрдам беради. Олинган натижаларни ҳисобга олган ҳолда фаолиятни доимий равишда тузатиш.

Кўп босқичли машғулотлар ўқитувчининг турли ўқувчилар гуруҳлари билан бир вақтда ишлашини ўз ичига олади. Бунинг учун ҳар бир дарс учун турли даражадаги мураккабликдаги вазифаларни ишлаб чиқиш, уларни ўқувчиларга тақдим этиш, турли баҳолаш мезонларидан фойдаланиш, муваффақиятсизлик сабабларини таҳлил қилишни ҳисобга олган ҳолда орқада қолганлар билан кўшимча машғулотлар ўтказиш талаб этилади. Агар бу бажарилмаса, ўқитувчи материални бир хил нарсани бир неча марта такрорлаш орқали жуда содда тушунтирса, кучли ўқувчилар ўрганишга қизиқишни йўқотадилар. Заифлар, ўз навбатида, ўқитувчининг тушунтиришини тинглашни тўхтатадилар ва агар материал янада мураккаб даражада тақдим этилса ёки уларни тушуниш учун очиқ бўлса, ўрганишга қизиқишни йўқотадилар. Ҳар бир ўқувчининг билимларни ўзлаштиришдаги муваффақиятини баҳолаб, ўқитувчи уларни тенгдошлари (айниқса, аълочи ўқувчилар) муваффақияти билан эмас, балки ўзининг аввалги ютуқлари билан таққослаши керак, у яхшироқ муваффақият қозонишини, яна нима устида ишлаш кераклигини, таълим фаолиятини қандай ташкил қилишни кўрсатиши керак. Ўқитувчи ўқувчиларни юқори таълим имкониятлари билан мақташда чекланиши керак,

аммо заиф ва ўртача ўқувчиларнинг озгина ютуқларини рағбатлантириши керак.

Кўп босқичли машғулотнинг қийин лаҳзаси турли даражадаги мураккабликдаги вазифаларни тайёрлашдир.

Вазифаларнинг қуйидаги градацияси одатда қабул қилинади:

Биринчи даража илғор, ижодий (ўқувчилар ўқитувчини сўрамасдан, вазифани мустақил равишда ечишларини тахмин қилади. Ушбу вазифалар муаммони таққослаш, аниқлаш ва ҳал қилиш хусусиятига эга)

Иккинчи даража асосий, репродуктив (асосий бўғин, асосий билим, вазифани бажариш учун баъзи алгоритм мумкин)

Учинчи даража-бошланғич даража, рухсат этилган минимал (заиф ўқувчилар режа шаклида маслаҳат олишлари керак)

5-9 синфлар учун табақалаштирилган топшириқларга мисоллар

1. Мавзу: "Олимпия ўйинлари"

1. Қадимги Юнонистонда Олимпия ўйинлари қандай ўтказилгани ҳақида гапириб беринг (5 та "унутилмас" куннинг ҳар бирини тасвирлаб беринг)

2. Қадимги юнон спортчилари иштирок этган мусобақаларни тасвирлаб беринг:

А) пентатлон

Б) арава пойгалари

3. Қадимги Юнонистондаги Олимпия ўйинлари ва замонавий ўртасидаги фарқ нима? Олимпия ўйинлари? Қандай ўхшашликлар бор?

2. Мавзу: "Янги иқтисодий сиёсат.

1. Қишлоқ хўжалиги, саноат, савдо ва ижтимоий соҳада янги иқтисодий сиёсат жорий этилгандан кейин нима ўзгарганлигини айтиб беринг.

2. Янги иқтисодий сиёсат ва "ҳарбий

коммунизм" сиёсатини солиштиринг.

3. Большевикларнинг янги иқтисодий сиёсатга ўтишининг сабаблари нимада?

Ўқувчиларни гуруҳларга ажратишда ҳам тўғри бўлиш керак. Ўқувчиларга ишлаш даражасини танлаш имкониятини бериш энг мақсадга мувофиқдир. Амалиёт шунини кўрсатадики, ўқувчилар асосан ўз имкониятларини муносиб баҳолайдилар, лекин шу билан бирга улар ўз билимларини юқори баҳолаш учун ҳар доим мураккаблик даражасини оширишга интилишади. Бу кўп босқичли ёндашув ўқувчиларни рағбатлантираётганини яна бир бор исботлайди³⁵. Шундай қилиб, кўп босқичли машғулотлар ўқишга қизиқишни оширишга, ўқувчиларнинг самарали фаоллиги даражасини оширишга ёрдам беради, муваффақият ҳолатини яратади. Ўқувчиларнинг ҳар бир гуруҳи ўзларининг таълим имкониятларига мос келадиган вазифаларни бажариш устида ишлайди. Бундай машғулотлар билан сиз синфда ҳеч қандай алоқаси бўлмаган зериккан ўқувчиларни кўрмайсиз. Шунинг учун, менимча, дарсни бундай ташкил этиш синфда тез-тез ва самаралироқ қўлланилиши керак, шунда ўқувчилар ўқитувчи билан биргаликда ўз ишларининг қувончини ҳис қилишлари, маълум муваффақиятларга эришишлари мумкин.

Таълим воситаси сифатида индивидуал ёндашув муаммолари

ўқув жараёни самарадорлигини ошириш

Ҳозирги вақтда таълимда индивидуализация ва индивидуал ёндашув муаммоси тобора долзарб бўлиб бормоқда. Б. Г. Ананев, Л. С. Вайгоцкий каби муаллифлар, В. В. Давидов, К. К. Платонов, Д. В. Елконин, П. Я. Галперин, И. С. Кон, В. А. Крутецкий, В. Д. Шадриков ва бошқалар³⁵ М.И. Лукьянова, Н.А.Разина и др. Личностно ориентированный урок: конструирование и диагностика., Москва, «Педагогический поиск», 2006 г.

Ўқитишда индивидуал ёндашувни таъминлаш, шунингдек, ушбу ёндашув тизимида шахс ривожланишининг ўзига хос хусусиятларига эътибор қаратдилар.

Шу билан бир вақтда, Й. К. Бабанский, Н. К. Гончаров, М. А. Мелников, И. Е. Унт, Н. М. Шахмаев таълим фаолиятини ташкил этишнинг махсус шакли сифатида ўқитишда индивидуал ёндашув, бу ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини, ўқитувчилар ва ўқувчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг хусусиятини ҳисобга олади.

Ўқув жараёни-бу ўқитувчининг фаолияти, ҳамкорлик ва ўқиш учун мотивация, ўқувчининг фаолияти.

Индивидуал ёндашув қуйидагиларни таъминлайди: ўқитишдаги қийинчиликларни бартараф этиш;

Ўқувчиларнинг барча кучли ва қобилиятларини ривожлантириш имконияти.

Ўқув жараёнида боланинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш зарурати:

Ўқувчиларларнинг турлихил индивидуал хусусиятлари ўқув кўникмаларини ўзлаштириш ва топшириқларни бажаришда бир-бири билан ўзаро таъсир қилади.

Ўқувчининг имкониятлари амалга оширилади ва заиф ифодаланган хусусиятлар янада аниқроқ қопланади хусусиятлари ва керакли даражада ривожланади. Индивидуал ёндашувнинг асосий вазифаси таълим фаолияти.

Субъектнинг ўзини ўзи ривожлантириш қобилияти ва янги ижтимоий тажрибани онгли ва фаол ўзлаштириш орқали ўзини такомиллаштириш. Янги билимларни мустақил равишда ўзлаштиришни, кўникмаларни шакллантириш. Таълим фаолияти самарадорлигини ошириш, шунингдек, ўқитувчилар фаолиятини малакали қуриш.

Таълимда индивидуал ёндашув ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини оширишга ёрдам беради.

Қобилият, ўқув дастурларини амалга оширишга ёрдам беради, билим, кўникма даражасини оширади.

Болалар индивидуал фарқларни ҳисобга олган ҳолда гуруҳларга бўлиб, қизиқишларни ривожлантириш учун зарур шарт-шароитларни яратади.

Н. Г. Морозованинг таъкидлашича, қизиқиш уч нукта билан тавсифланади: ижобий туйғу

фаолият билан боғлиқлик; бу ҳиссиётнинг когнитив томонининг мавжудлиги; тўғридан-тўғри мавжудлиги фаолиятнинг ўзидан келиб чиқадиган мотив, яъни фаолиятнинг ўзи талабани ўзига жалб қилади ва рағбатлантиради.

Барча ўқувчилар дарҳол қизиқиш билдира олмайдилар янгисида фаол когнитив фаолият билан шуғулланадилар. Мактаб ўқувчиларини ўқитишда индивидуал ёндашув-бу динамик жараён бўлиб, боланинг ривожланиши ва ўзгариши, унинг билим даражаси, кўникма ва малакаларнинг шаклланиши, ривожланиши ва мақсадлар, мазмун, ёндашув усулларига мувофиқ қизиқишлар ва мойилликларни ўзгартириш.

И. Е. Унт, бундай таркиб, технологияларга бўлган истакни ўрганишни индивидуаллаштириш орқали тушунади. Ўқув жараёнини ташкил этишда ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятлари қай даражада бўлишидан қатъи назар, унинг барча шакллари ва усулларида ҳисобга олинади.

"Индивидуал ёндашув" тушунчаси кенгрок, чунки унда ёритилган масалалар доирасидан ташқарига чиқади. Бундан ташқари, дифференциал ёндашув фақат қисман ҳисобга олиш ва индивидуалликнинг намоён бўлишини таъминлайди.

И. Д. Бутузов ўрганишга табақалаштирилган ёндашувни тавсифлаб, бундай хусусиятни қайд этади ўқувчиларни индивидуал психологик жиҳатдан гуруҳларга

бўлиш сифатида амалга оширилади.

Дидактик нуқтаи назардан, таълимни фарқлаш шахсга йўналтирилган таълим тизими тубдан янги мотивацион асосга асосланган. Дидактик муносабатлар нуқтаи назаридан, шуни тушуниш керакки, таълимни индивидуаллаштириш, ўқув жараёнининг принципи сифатида ва табақалаштирилган таълимни ташкил этиш ўзига хос шакли сифатида, мактабда амалга оширилади.

Мактаб ўқувчиларининг индивидуал хусусиятларини ўрганишнинг асосий усуллари тизимли бўлиб, кузатувлар, олдиндан режалаштирилган гуруҳ суҳбатлари мавзу, кўшимча ўқув вазифалари ва ўқувчининг фикрлаш усуллари таҳлил қилиш, махсус вазифалар боланинг жамоадаги мавқеи, ўртоқларига муносабати, гуруҳдаги мавқеи билан боғлиқ.

Шундай қилиб, индивидуал ёндашув ўқувчининг индивидуал психологик хусусиятларига йўналтириш, тегишли усулларни танлаш ва қўллаш, турли хил вазифа вариантлари, уй вазифасини амалга ошириш. Бу дидактик принципдир.

Ўқитишга индивидуал ёндашувнинг асосий мақсади максимал мумкин бўлган бўшлиқни таъминлашдир материални ўзлаштиришда ўқувчиларнинг қобилиятларини тўғри ривожлантириш.

Таълимни индивидуаллаштириш назариясига оид хулоса:

1) ҳар бир алоҳида ўқувчига нисбатан ўқитиш қуйидаги ҳолатда ривожланиши мумкин, агар у ҳар бир ўқувчининг ривожланиш даражасига мослаштирилган бўлса (бу ички билан мумкин ўқув ишларини фарқлаш);

2) эришилган даражанинг зарурлиги ушбу даражани аниқлаш;

3) таълимни ривожлантириш ўқувчиларни ривожланиш даражаси бўйича текислашга олиб келмайди.

Бундан келиб чиқади индивидуализация нафақат бошланғич нуқта сифатида зарур, балки бутун вақт давомида сақланиши керак;

4) ақлий қобилиятларни ривожлантириш билимларни ривожлантирадиган махсус воситаларни ўз ичига олади, қайси таркиб жиҳатидан мақбул қийинчиликлар бўлиши керак ва қайси бири оқилона бўлиши керак ақлий меҳнат маҳорати. Дидактикада одатда ўқув мақсадларининг учта мақсади мавжуд: ўқитиш (таълим), ривожланаётган, таълим берувчи.

Шундай қилиб, юқорида айтилганларни умумлаштириб, шахснинг асосий мақсадлари бор деган хулосага келишимиз мумкин таълим жараёни самарадорлигини оширишни таъминлайдиган ёндашув:

Таълим мақсади билим, кўникма ва малакаларни оширишдир индивидуаллаштириш орқали ўқувчиларнинг қобилиятлари, таълим дастурларини амалга оширишга кўмаклашиш, билим, кўникма ва малакалар даражасини ошириш. Ривожланаётган мақсад мантиқий фикрлаш, ижодкорлик ва таълим кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантиришдир

зудлик билан ривожланиш зонасига асосланган иш.

Таълим мақсади-бу тушунчанинг кенг маъносида шахсни тарбиялаш. Индивидуаллаштириш боланинг қизиқишлари ва ўзига хос қобилиятларини ривожлантириш учун зарур шарт-шароитларни яратади; шу билан бирга, ўқитувчи у нафақат мавжуд когнитив қизиқишларни ҳисобга олишга ҳаракат қилиши, балки янгиларини уйғотиши керак.

Индивидуализация болаларда ижобий ҳис-туйғуларни уйғотиш учун кўшимча имкониятларга эга.

Шахсий ёндашувнинг мақсади индивидуалликни сақлаш ва янада ривожлантиришдир.

Ўқишга индивидуал ёндашиш учун кенг имкониятлар

якка ўзи ва индивидуал суръатда амалга ошириладиган табақалаштирилган мустақил иш.

Индивидуал ёндашув ўқитишнинг энг муҳим тамойилларидан бири ҳисобланади. Ҳар бир ўқувчи, истисносиз, индивидуал ёндашувга муҳтож. Шахсий ёндашув фаол, шакллантирувчи, ривожланаётган принцип бўлиб, шу билан ўқувчининг индивидуаллигини ижодий ривожлантириш назарда тутилади. Фақат ўқувчининг эҳтиёжлари, қизиқишлари, тайёргарлик даражаси, когнитив хусусиятларини билиш орқали унинг билим, кўникма ва кўникмаларни ўзлаштириш, қобилиятларни ривожлантиришдаги ролидан тўлиқ фойдаланиш мумкин. Синф ўқувчиларининг шартли рефлекс ва ақлий фаолиятининг хусусиятларини билиб, ўқув ишларининг тўғри суръатини танлаш, дарсларнинг мазмуни доирасини, ўқувчилар меҳнатини ташкил етиш турлари ва шакллари аниқлаш, уларнинг кучлари ва имкониятларидан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминлаш мумкин. Индивидуализация ғоялари янгича тушуниш кенг фаолият майдонини очади: таълимнинг якуний мақсади ва аниқ вазифасини биладиган ижодий, мақсадли шахсни ривожлантириш учун имкониятлар яратилади; ўқитиш мотивацияси ошади, янги прогрессив педагогик фикрлаш шаклланади, ўқитувчи ўқувчиларнинг қобилиятлари ҳақидаги баҳолаш ва фикрларда, муваффақиятнинг максимал ривожланишига тўсқинлик қиладиган" шубҳасиз ютуқлар " ва ғоя томонларини кўришни ўрганайди, шунингдек аниқ камчиликларда ижобий фикрларни сезиш учун. бу (айниқса ўқитувчининг фаол ёрдами билан) оптимал ошкор қилишга олиб келиши мумкин потенциал имкониятлар. Хулоса қилиб шунни айтиш мумкинки, бу муаммо умумий долзарбдир, гарчи у ўзига хос хусусиятларга эга. Масалан, нутқнинг ривожланмаганлиги ҳардоимақлнинг ривожланмаганлиги

билан бирга келади ва натижада билим, кўникма ва кўникмаларни ўзлаштиришда қийинчиликлар пайдо бўлади. Дифференциал ва индивидуал ёндашувлар бу қийинчиликларни енгиш усуллари билан бирдир. Уларни амалга ошириш учун ўқувчиларни когнитив имкониятларини ҳисобга олган ҳолда гуруҳларга бўлиш керак, бу уларга ўқув ва тузатиш ишларини малакали ташкил етиш имконини беради.

Ўқув жараёнида табақалаштирилган ва индивидуал ёндашувларни амалга ошириш гуруҳларда ўқув жараёнини оптималлаштиришга ва ҳар бир ўқувчи ёки алоҳида гуруҳнинг имкониятларини максимал даражада очиб беришга ёрдам беради.

МАКТАБДАГИ ТАРИХ ТЎГАРАГИ: МАҚСАДЛАР, ВАЗИФАЛАР

Тарихий тўгаракнинг муваффақиятли ишлаши учун бир қатор шартлар бажарилиши керак. Буларга ўқитувчининг етакчилик роли, кўнгиллилик ва қизиқишлар устида ишлаш, ўқувчиларнинг мустақил фаолияти киради.

Тўгараклар турли йўналишларда бўлиши мумкин: ҳарбий-ватанпарварлик, тарихий-биографик, тарихий-бадий, тарихий-ўлкашунослик ва бошқалар. Мактабда тарихий тўгаракнинг иш йўналишини танлаш ўқувчиларнинг имкониятлари билан белгиланади.

Ҳозирги вақтда замонавий таълимнинг муҳим вазифаси ўқувчиларни ахлоқий ва ватанпарварлик билан тарбиялашдир³⁶. Тарихий ўлкашунослик тарих фанининг жиҳатларидан бири бўлиб, кўпинча мактаб ўқувчиларининг дарсдан ташқари машғулотларида ўрганиш мавзуси ҳисобланади. Шунинг учун унинг аҳамиятини ортиқча баҳолаш жуда қийин, чунки у тарихий тафаккурни, миллий онгни шакллантириш, бағрикенглик ва инсонпарварликни ривожлантириш воситаси бўлиб хизмат қилади. Ўлкашунослик талабаларнинг ўз она юрти ҳақидаги билим соҳасидаги уфқларини ривожлантиради, унга муҳаббат уйғотади, фуқаролик позициясини шакллантиради, шунингдек, бутун Ватан тарихига муҳаббат уйғотади. Тўгарак иши-синфдан ташқари машғулотларнинг гуруҳ шакли. Тарихий тўгарак иштирокчиларнинг доимий таркиби, яъни мактаб ўқувчилари билан узоқ муддатли иш шакли учун мўлжалланган. Ушбу турдаги дарслар тарих ва ўлкашунослик дарсларида олинган билимларни чуқур ўзлаштиришга ҳисса қўшади, мавзуга қизиқишни, ўқувчиларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиради, мактаб ўқувчиларининг тадқиқот қобилиятлари ва

³⁶ Кузнецов, Ю.Ф. Этапы подготовки уроку истории во вспомогательной школе: Методические рекомендации для студентов и учителей / Ю. Ф. Кузнецов. - Свердловск, 1984. - 512 с.

амалий кўникмаларини шакллантиради³⁷. Мактаб тўгараги ўқувчиларнинг синфда олган билимларига асосланади. Бу маълум бир дастур бўйича ва доимий ходимлар билан тизимли дарсларни ташкил қилиш имконини беради. Тўгаракда ишлаш ўқувчиларни дарсдан ташқари машғулотларда ҳам, дарсларда ҳам фаол ўқитувчи ёрдамчиларига айлантиради.

Тўгаракнинг муваффақияти унинг раҳбарининг қобилияти, хоҳиши, ташаббуси ва билимига боғлиқ. Ўлкашунослик тўгараклари фаолияти икки йўналишда олиб борилмоқда:

назарий (суҳбатлар, маърузалар, маърузалар, конференциялар, викториналар, мустақил иш);

амалий (экскурсиялар, саёҳатлар, экспедициялар, музей, архив).

Тўгарак раҳбари (тарих ўқитувчиси) тўгаракка илмий ва услубий раҳбарлик қилади: ўқувчиларга маслаҳат беради, керакли адабиётларни тавсия қилади, мавзуни ўрганиш учун режалар, эслатмалар тузишга, тўпланган материални тизимлаштириш, баҳолаш ва умумлаштиришга ёрдам беради. Тўгарак ишида мавзуларни танлаш, манбаларни аниқлаш ва режалаштиришга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Тўгарак аъзоларининг материални аниқлаш, қидириш, тўплаш ва ўрганиш бўйича мустақил иши унинг фаолиятида қимматли ва жозибали ҳисобланади.

Тўгарак дастурида бутун минтақа тарихини ёки алоҳида тарихий даврларни чуқур ўрганиш, шунингдек аниқ мавзулар ва йўналишларни ўрганиш (масалан, тўгаракнинг ҳарбий-тарихий йўналиши ёки халқ озодлигини чуқур ўрганиш) кўзда тутилиши мумкин ва инқилобий кураш.)

Тўгарак ўқув йили бошида тўгарак аъзолари

³⁷ С.А. Ежова и др. Методика преподавания истории в средней школе: / М., 1986

Йиғилишида тасдиқланган режа асосида ишлайди. Иш режаси қуйидагиларни ҳисобга олган ҳолда тузилиши мумкин:

мактаб ўқув дастурининг энг қийин саволлари;

дарсларда батафсил маълумот олмаган дастурнинг саволлари;

дарсларда умуман ошкор қилинмаган, аммо дастурда мавжуд бўлган муаммолар;

ўқув дастурига киритилмаган муаммолар.

Режа мақсад ва вазифаларни белгилайди ва унинг ишининг турли шакллари белгилайди: тарихий воқеалар иштирокчилари билан учрашувлар, экскурсиялар ўтказиш, конференция кечалари, девор газеталарини нашр этиш, индивидуал ва гуруҳли тадқиқотлар рўйхати, ўлкашунослик бурчаги ёки музейини яратиш, саёҳат ёки экспедиция, ҳисобот тадбири, муддатлар ва улар уларнинг ташкил этилиши ва хулқ-атвори учун жавобгардир.

Тўғарак иши якуний дарс билан якунланади. У конференция шаклида ўтказилиши мумкин. Якуний дарсда қисқача ҳисобот, шунингдек, тўғарак ишининг асосий йўналишини тавсифловчи энг яхши 2-3 ҳисобот эшитилади.

Тўғарак ишининг асосий усули мустақил фаолиятдир. Тўғаракнинг ҳар бир аъзоси индивидуал қизиқишларни

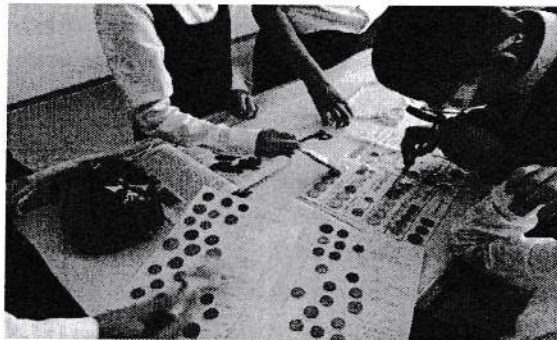
ҳисобга олган ҳолда мавзу танлайди ва у устида мустақил ишлайди. Тўғарак иши натижасида унинг ҳар бир аъзоси маълум кўникма ва тадқиқот кўникмаларига эга бўлади: библиография, изоҳ тузиш, каталог, ўлкашунослик илмий адабиётлари, ҳужжатли материаллар билан ишлаш, хотираларни ёзиб олиш, ўлкашунослик материалларини тўплаш, мантиқий усуллардан фойдаланиш.

Тўғаракнинг энг муҳим вазифаларидан бири ўлкашунослик материалларини кейинчалик мактабда тарбиявий ишларда фойдаланиш учун тўплашдир. Тўғарак аъзолари маълумот тўплаш, тарихий ҳужжатлар, фактлар ва маълумотларни қидириш билан шуғулланадилар.

Ўз минтақаси тарихи бўйича материаллар тўплаш жараёнида тарихий воқеалар иштирокчилари билан учрашувлар ва суҳбатлар ташкил этилади. Ушбу учрашувлар ва суҳбатларнинг таълим ва тарбиявий аҳамияти жуда катта. Тарихий воқеалар иштирокчиларининг ҳикоялари ва суҳбатларидан олинган маълумотлар қимматли тарихий манбалардир. Ўлкашунослик материалларини тўплаш муҳим, аммо маҳаллий тарихчиларнинг тадқиқот ишларининг фақат биринчи қисмидир. Хулоса ва умумлаштириш учун зарур бўлган маълумотлар ва фактларни тўплаш лозим. Тарихий воқеалар гувоҳлари ва гувоҳларининг барча ёзувлари, ёзишмалардан олинган маълумотлар, шунингдек архив ва музей ҳужжатлари тўпланган кузатувлар ўрганилади, мавзулар бўйича гуруҳланади, тизимлаштирилади, қайта ишланади ва ўқувчилар ҳисоботлари, иншоолар ва тўпламлар, албомлар ва кўргазмалар тайёрлаш учун ишлатилади. Мактаб тўғараги ўқувчиларнинг синфда олган билимлари она юрт тарихини ўрганиш асосида олиб борилади. Тўғаракнинг муваффақияти кўп жиҳатдан қобилият, хоҳиш, ташаббус ва билимга боғлиқ. Тўғарак раҳбари тўғаракка илмий-услубий раҳбарлик қилади: ўқувчиларга маслаҳат беради,

керакли адабиётларни тавсия қилади, ёрдам беради, мавзуни ўрганиш режалари, эслатмаларини тузиш, тизимлаштириш, баҳолаш ва тўпланган материални умумлаштириш. Тўгарак ишида кўйидагиларга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

-мавзуларни танлаш, манбаларни аниқлаш ва режалаштириш.

-Тўгарак аъзоларининг жорий ташкилий-техник ишлари учун

умумий йиғилиш бошлиқ ва котибни сайлайди. Унга маълум кўрсатмалар бериш лозим. Аъзолар, топшириқларнинг бажарилишини текшириши, тўгаракнинг ҳар бир аъзосининг ишини қайд этиши ва бир бутун сифатида доира, ўз вақтида ва тўғри рўйхатга назорат қилиши лозим.Тўгарак тасдиқланган режага мувофиқ ишлайди.

Режа энг қийин масалаларни ҳисобга олган ҳолда тузилиши мумкин.

Режа мақсад ва вазифаларни белгилайди. Тўгарак ишининг асосий усули бу мустақил фаолиятдир. Тўгаракнинг ҳар бир аъзоси индивидуал қизиқишларни ҳисобга олган ҳолда мавзуни танлайди ва мустақил равишда ишлайди. Тўгарак иши давомида унинг ҳар бир аъзоси муайян кўникмалар ва тадқиқот қобилиятларини эгаллайди. Тўгаракнинг энг муҳим вазифаларидан бири

маҳаллий тарихни тўплашдир. Тўгарак аъзолари манба тўплаш, ҳужжатлар, фактлар ва маълумотлар излаш билан шуғулланадилар.

Тарихий воқеалар гувоҳларининг барча ёзувлари, маълумотлар ёзишмалардан, шунингдек архив ва музей ҳужжатларидан, кузатувлардан олинади, ўрганилади, мавзу бўйича гуруҳланади, тизимлаштирилади, қайта ишланади.

Мактаб ўқувчиларининг дарсдан ташқари ишлари доирасида ўлкашунослик мақсадлари:

- ўқувчи шахсини ривожлантириш;
- интеллектуал ва ижодий қобилиятларни ривожлантириш;
- фаол ҳаётий позицияни шакллантириш;
- ўқувчилар дунёқарашини кенгайтириш;
- халқнинг маънавий тажрибаси билан танишиш;
- тарих ҳақидаги билимларни тизимлаштириш;
- ўз фикрларини малакали ва изчил ифода этишга, муайян жараёнларни таҳлил қилишга ўргатиш;
- воқеани тасвирлашга, хронология, ҳар хил турдаги тарихий манбалар билан ишлашга ўргатиш³⁸.

Юқорида белгиланган мақсадлардан мактаб ўқувчиларининг дарсдан ташқари машғулотларида тарих тўгаракининг вазифаларини шакллантириш мумкин:

- асосий тарихий фактлар, воқеалар, ҳодисалар, жараёнлар, саналар, исмлар, таниқли маданий ёдгорликлар тўғрисида билимларни намоиш этиш;

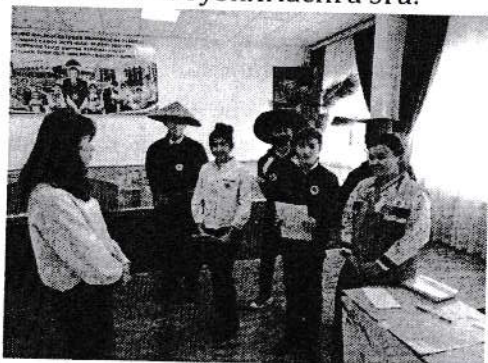
- тарихий таҳлил ва тушунтириш элементларига эга бўлиш (тарихий ҳодисалар ва ҳодисалар ўртасидаги сабаб-оқибат муносабатларини очиш; таққослаш, воқеалар моҳиятини аниқлаш);

- тарихий ҳодиса ва ҳодисаларни баҳолаш, уларнинг

³⁸ Родин, А. Ф. Массовые формы внеклассной работы по истории. /А.Ф. Родин. - М., 1961. - 496 с.

тарихий воқеаларга, уларнинг иштирокчиларига, маданий ижодларига муносабатини асослаш;

- юртимиз тарихининг мунозарали масалалари бўйича ном бериш ва фикр билдириш³⁹. "Тарих ҳафталиги" - бу синфдан ташқари машғулотлар мажмуаси, оммавий, гуруҳ ва шахсий, шу жумладан викториналар, танловлар, экскурсиялар, тематик маърузалар ва девор газеталари тарихни ўрганаётган мактаб ўқувчиларининг барча ёш гуруҳларига мурожаат қилади. "Ҳафта" нинг асосий мақсади тарихий билимларни тарғиб қилиш, қизиқишни ривожлантириш. Тарих клуби-бу тарихни севувчи ўқувчиларнинг ихтиёрий ташкилоти, одатда мактаб уюшмаси доирасида ташкил этилади. Бу гуруҳга ва нисбатан синфдан ташқари ишларнинг тизимли шакллари. Клуб ўзининг ташкилий тузилмасига эга:

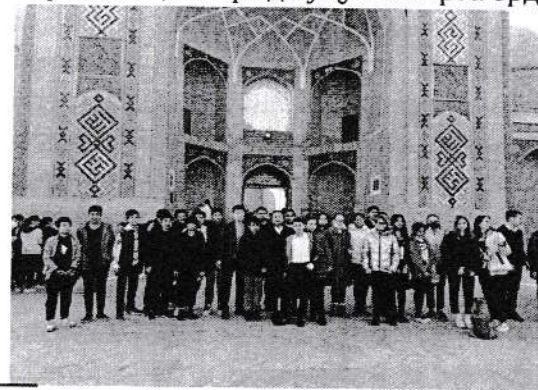

Тарихий клуб ишида ўқувчилар илмий жамиятларига хос бўлган илмий тадқиқот фаолиятини ташкил этишнинг бир хил шакллари қўлланилади шунингдек, тарихий кечалар, тарихий театр томошалари, кино намойишлари. Тарихий клуб тарих ўқувчилари фаолиятининг бир нечта йўналишларини бирлаштириши мумкин: тарихий театр, илмий ва адабий ижод, ўлкашунослик, ҳарбий тарих, санъат

³⁹ Короткова, М.В. «Новое» историческое краеведение в современной школе: проблемы содержания и формы работы / М.В. Короткова // Преподавание истории в школе. - 2021.- № 7.- С. 6-11.

ва бошқалар⁴⁰. Тарихий клубнинг фаолияти кенгайтишга ёрдам беради ўқувчиларнинг умумий ва тарихий уфқлари, шахсни очиб бериш учун шароит яратади. Тўғаракда ўқиётган болалар нафақат ўзларининг индивидуал хусусиятларини намоён этишади, балки жамоада яшашни ҳам ўрганадилар, бир-бири билан ҳамкорлик қилишади.

Тарихий кечалар. Бу дарсдан ташқари ишларнинг муҳим шакли. Тарихий кечалар ўйин элементларини олиб боради, ўқув, тарбиявий ва ривожланиш вазибаларини ҳал қилади. Кечанинги мавзуси ва мазмунини танлашда мактаб ўқувчиларининг психологик хусусиятларини, уларнинг ўқув тайёргарлиги даражасини, паст даражадаги фаоллик ва ҳаваскорлик фаолиятини ҳисобга олиш, ўқувчиларни ўз вақтида ва сонида ортиқча юклаш имкониятини таъминлаш керак. Тарихий кечалар умумий тарихий мавзулар юбилейлар ва муҳим, маҳаллий тарихга бағишланиши мумкин. Амир Темур буюк саркарда, Бобур шоҳ ва саркарда ва ҳоказо. Пухта тайёргарликни талаб қилади: мавзуни аниқлаш, материални танлаш, нутқ сўзлаш, сценарий ишлаб чиқиш, зални безаш, тематик кўргазма учун жиҳозлар, ўқитувчиларга раҳбарлик қилиш ва ишнинг барча босқичларида ўқувчиларга ёрдам бериш.

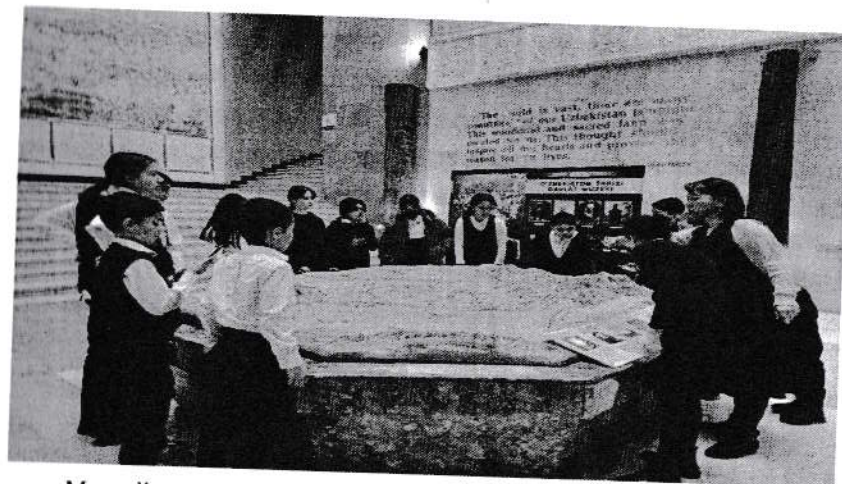
⁴⁰ Юдовская, А.Я. Возможно ли личностное отношение ученика к истории / А.Я. Юдовская // Преподавание истории и обществознания в школе. - 2004.- №3.- С.36-37.

Экскурсиялар. Ватанни тарихини ўрганиш шаклларида бири бу маҳаллий тарихий экскурсиялардир. Ватанни, унинг тарихи ва ҳозирги ҳолатини ўрганиш шаклларида бири тарихий ва ўлкашунослик экскурсияларидир. Дарсларда ўрганилган материаллар атрофдаги воқеликни тўғри тушунишни ривожлантиришга ёрдам берадиган, ўқувчиларнинг дунёқарашини кенгайтиришга ёрдам берадиган экскурсиялар бўйича аниқ кузатувлар билан тўлдирилади. Моддий ёдгорликларни ўрганиш талабаларга халқ ижодини намойиш этиш, йирик тарихий воқеаларни такрорлаш имконини беради.

Экскурсияларда ўқувчилар маълум бир ҳудуднинг ўтмишдаги ижтимоий-сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маданий воқеалари ҳақида визуал тасаввурга эга бўладилар. Экскурсияларнинг педагогик аҳамияти жуда катта. Экскурсиялар ўқувчиларга дарсликнинг мазмуни, дарс ва атрофдаги воқелик ўртасидаги алоқани ўрнатишга, ўқитувчининг дарсда айтганларини ҳаётда тасдиқлашга ёрдам беради, яъни ўқувчиларни атрофдаги тарихни кўришга ўргатади. Экскурсиялар талабаларга табиий шароитда ҳақиқий тарихий обидалар, ўлкашунослик объектлари билан танишиш имкониятини беради. Экскурсияда, дарсдан фарқли ўлароқ, билим ва таълим объекти ҳар доим кўриш воситаси, асосан ҳақиқий тарихий обидалар ҳисобланади. Айнан шу хусусият уни ўқувчиларнинг билим фаолиятини фаоллаштиришнинг энг муҳим воситасига айлантиради.

Мактаблар амалиётида экскурсияларнинг икки тури мавжуд:

дастур материални ўрганиш билан боғлиқ таълим;
синфдан ташқари иш режасига мувофиқ ўтказиладиган
синфдан ташқари экскурсиялар. Объектнинг табиатига қараб экскурсиялар уч турга бўлинади:

Музей экспозициялари тўғрисида.
Тарихий ва унутилмас жойларга.
Тарихий ва маҳаллий тарих.
Тарбиявий иш жойига кўра экскурсияларни куйидагиларга бўлиш мумкин:

кириш, ўқув материални синфда ёки тўғарак синфида ўрганишдан олдин;

дарс-бу экскурсия. Экскурсия давомида ўқувчилар мавзу материални ўрганишни давом эттириб, кейинчалик уларни тизимлаштириш ва дарсда бирлаштириш орқали янги билимларга эга бўладилар;

Унинг мақсади маҳаллий ва умумий тарихий материаллар ўртасидаги алоқани ўрнатиш, минтақанинг моддий ва ёзма тарихий ёдгорликлари асосида умумий тарихий материалларни чуқурлаштириш ва умумлаштиришдир;

дарсда ёки айланада мавзунини ёки бир қатор мавзуларни ўрганишни яқунлайдиган диққатга сазовор жойларга саёҳат. Объектларнинг жойлашишига кўра, экскурсиялар яқин ва узоқ, материални ўрганиш ва у билан танишиш табиати бўйича - тематик ва мураккаб. Шунингдек, экскурсияларнинг мавзу таснифи мавжуд:

- тарихий,
- этнографик,
- археологик ва ҳоказо.

Экскурсияни ташкил этиш методологиясига қўйидагилар киради:

Ўқитувчи томонидан экскурсия мақсадини белгилаш ва ўқувчилар томонидан аниқлаштириш;

қўлланманинг кириш суҳбати;

экскурсия йўналиши бўйлаб ҳаракатланиш ва йўриқноманинг тушунтиришлари билан биргаликда объектлар билан танишиш;

Ўқитувчининг саволлари ва шарҳлари, агар у ўзи раҳбар бўлмаса;

болаларнинг ёши ва психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда;

экскурсия иштирокчилари томонидан умумий ва индивидуал вазифаларни ишлаб чиқиш;

объектларда ўзини тутиш ва хавфсизлик қоидалари билан танишиш;

хулоса қилиш шакллари (кечқурун, конференция, тўпланган материаллар кўргазмаси. Дарсларда ўрганилган манба экскурсиялар бўйича аниқ кузатувлар билан тўлдирилади, улар атрофдаги ҳақиқатни тўғри тушунишга ёрдам беради, ўқувчиларнинг дунёқарашини кенгайтиришга ҳисса қўшади.

Амалиётида экскурсияларнинг икки тури мавжуд: 1) таълим билан боғлиқ

дастур материалларини ўрганиш; 2) синфдан ташқари экскурсиялар. Объектнинг табиатига қараб экскурсиялар уч турга бўлинади: 1) музей экспонатлари, 2) тарихий ва унутилмас жойларга, 3) ўлкашунослик.

Тарбиявий иш жойига кўра экскурсияларни қўйидагиларга бўлиш мумкин

1) кириш, дарсда янги ўқув материални ўрганишдан

олдин ёки

тўгарак синфида;

2) дарс-экскурсия, унда мавзу материални ўрганиш, уларни кейинчалик тизимлаштириш билан янги билимларга эга бўлиш;

3) якуний экскурсия дарсда ёки доирада тегишли мавзунини ўрганиш;

мавзунини ёки бир қатор мавзуларни синфда ёки доирада ўрганишни якунлаш.

Экскурсияни ташкил этиш методологиясига қўйидагилар киради

- ўқитувчи томонидан экскурсия мақсадини белгилаш ва уни аниқлаштириш,

- қўлланманинг кириш суҳбати,

- экскурсия йўналиши бўйлаб ҳаракатланиш ва объектлар билан танишиш

қўлланмани тушунтириш билан биргаликда,

- ўқувчиларнинг ёши ва психологик хусусиятларини ҳисобга олиш,

- экскурсия иштирокчилари учун умумий ва индивидуал вазифаларни ишлаб чиқиш,

- объектларда ўзини тутиш ва хавфсизлик қоидалари билан танишиш,

- керакли ҳужжатларни тайёрлаш,

- хулоса қилиш шакллари.

Шуни эсда тутиш керакки, экскурсияда олинган материал билимларни ўзлаштиришга ҳисса қўшади ва фан сифатида тарихга қизиқишни оширади.

Тарихий экскурсияларга тарихий воқеалар билан боғлиқ унутилмас жойлар, кўчалар ва майдонларга ташрифлар, моддий маданият ёдгорликлари, бинолар ва унутилмас жойларни текшириш киради. Экскурсиялар давомида талабалар тарихий ҳужжатлар, тавсифлар, тирик гувоҳларнинг хотиралари асосида ўтмиш ҳақидаги

ҳикояларни алоҳида қизиқиш билан тинглашади. Биздан олдин ўтган йиллардаги расмлар тикланганга ўхшайди. Экскурсиялар тасвирларни талабаларнинг тарихий вакилликка олиб келади, уларнинг билимларини конкретлаштиради, асосий нарсани кўриш қобилиятини ривожлантиради, хусусий, маҳаллий ва умумий билан боғлайди.

Экскурсияларнинг махсус гуруҳи археологик экскурсиялардан иборат. Археологик экскурсиялар нафақат узоқ ўтмишдаги инсон фаолиятининг ашёвий далиллари (асбоблар, қуроллар ва турли идишлар) билан танишиш учун музейларга, балки олимлар қазаётган аҳоли пунктлари, аҳоли пунктлари, автотураргоҳлар, тепаликлар жойларига ҳам ўтказилади.

Тарихий ва ўлкашунослик экскурсияларининг вазифаси ҳозирги кунга экскурсияларни ҳам ўз ичига олади. Улар ўқувчиларни шаҳар ва қишлоқнинг бугунги куни билан таништирадидлар, ўтмишга кичик экскурсия қиладилар. Бу экскурсиялар шаҳар ёки қишлоқ тарихини ўрганиш ўқувчиларни корхоналар, меъморий тузилмаларга ташриф буюришади.

Ўрганилаётган объектни турли нуқтаи назардан очиб берадиган, кўпинча музейлар ва кўрғазмаларга ташриф буюрадиган мураккаб экскурсияларни ўтказиш мумкин. Бундай экскурсиялар нафақат тарих ўқитувчиси, балки адабиёт, география, биология иштирокида ҳам ўтказилади. Қишлоқ, колхоз, корхона ва ҳоказоларни ўрганиш учун кенг қамровли экскурсиялар бўлиши мумкин. Шундай қилиб, тарих ўқитувчиси ўқувчиларни қишлоқнинг келиб чиқиши ва ривожланиш тарихи билан таништиради, география ўқитувчиси иқтисодий ривожланиш ва бошқалар ҳақида гапириб беради. Бундай экскурсия раҳбарларнинг ўзаро пухта тайёргарлиги ва келишувини талаб қилади. Қаҳрамонларнинг қаҳрамонлик кураши

билан танишадилар. Ўқитувчи ернинг хусусиятларини кўрсатади, урушнинг ўша даври учун ушбу ҳудуднинг стратегик аҳамияти ҳақида гапиради. Жанг жойини кузатиш билан қўллаб-қувватладиган қўлланма ҳикояси мактаб ўқувчиларини жанговар вазиятга олиб боради⁴¹. Шундай қилиб, экскурсияда олинган материаллар нафақат билимларни ўзлаштиришга, балки фан сифатида тарихга қизиқишнинг ошишига ҳам фаол ҳисса қўшади. Ҳақиқий тарихий ёдгорликлар билан шахсан танишган ўқувчилар жамиятнинг тарихий ривожланиш қонуниятларини чуқурроқ англай бошлайдилар. Улар ўз ватанларига бўлган юксак муҳаббат туйғуларини уйғотадилар ва ривожлантирадидлар. Синфдан ташқари ишларнинг ушбу шакллари ўқувчилар орасида кенг тарқалган. Экскурсияларни ташкил этиш бир қатор умумий босқичлар ва иш турларидан иборат: экскурсия мавзуси ва мақсадини аниқлаш, ўқиш учун жой ва объектларни танлаш; маршрут ва режани ишлаб чиқиш; ташриф буюриладиган жойлар билан танишиш; тайёргарлик экскурсия учун ўқувчилар, гуруҳ ва индивидуал вазифаларни белгилаш⁴²; экскурсияни тўғридан-тўғри ўтказиш; билимларни мустаҳкамлаш ва тўпланган материални рўйхатдан ўтказиш. Синфдан ташқари машғулотларда узоқ масофали экскурсиялар алоҳида ўрин тутаяди. Улар катта маблағ талаб қиладиди, қўшимча қийинчиликлар билан боғлиқ, шунинг учун улар, мактаб шароитида эҳтиёткорлик билан тайёрланиши керак.

ТАРИХ ХОНАСИ

Ҳозирги кунда тарихга оид кўплаб дарсликлар, илмий ва илмий-оммабоп китоблар нашр этилмоқда ва интернетдаги тарихий жойлар сони тез суръатлар билан ўсиб бормоқда. Тарихий муаммога қизиққан ёки маълум

⁴¹ Rodin A. F., Соколовский Ю.Е. тарих бўйича экскурсия ишлари. - М.: Маърифат, 1974. р. 33

⁴² Родин А.Ф., Соколовский Ю.Л. Экскурсионная работа по истории.

бир мавзуни чуқур ўрганиш (масалан, Реферат ёзиш) зарурати билан дуч келган талаба одатда тарихий ахборот манбаларининг етишмаслигини бошдан кечирмайди. Яна бир нарса-бу маълумот билан ишлаш усулларини, унинг расмий эмас, балки ҳақиқий ўзлаштирилиши учун мутлақо зарур бўлган маълум кўникма ва қобилиятларни ўзлаштириш. Тарихий маълумотлар билан ишлаш қоидалари ва тавсиялари бирлаштирилган бўлиб, у тарих хонасининг таниқли жойида сақланади, у ҳар бир ўқувчи учун исталган вақтда мавжуд ва доимий равишда янгиланади.

Мактабдаги тарих хонасининг жиҳозлари учта асосий қисмдан иборат:

- махсус мебел ва жиҳозлар,
- техник жиҳозлар,
- ўқув қўлланмалари.

Кабинетда тақдим этилиши керак:

- девор тарихий хариталари,
- намоёиш расмлари ва жадваллари,
- тарқатма кўргазмалар қуроллар,
- иловалар,
- моделлар,
- макетлар.
- видеолар,
- мултимедиа қўлланмалари.

Замонавий тарих синфлари ҳам ўз кутубхонасига эга бўлиши лозим. Тарихий кутубхонанинг мавжудлиги тарих бўйича синфдан ташқари ўқишни ташкил этишга ёрдам беради.

ТАРИХЧИ УЧУН ИНТЕРНЕТ: ЧИҚИНДИ САВАТМИ ЁКИ ДОНОЛИК ОМБОРИМИ? ТАРИХ ДАРСЛАРИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН Фойдаланишнинг долзарблиги.

Олий педагогик таълимдаги барча замонавий ислохотларнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи ўқитувчининг интеллектуал ва маънавий-ахлоқий ривожланиш даражасига, унинг бугунги тез ўзгариб бораётган ва тобора мураккаблашиб бораётган дунёда ҳаёт учун зарур бўлган психологик, педагогик, ўқув, услубий ва фан тайёргарлигига бўлган талабларнинг XXI аср ўқитувчиларининг касбий тайёргарлигига янги талабларни белгиловчи таълим соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар кириб келди. Бизнинг ҳаётимизда ягона ахборот макони ривожланмоқда. Турли фанларни ўқитишда компютер технологияларидан кенг фойдаланишни талаб қилади. Бугунги кунда тарих дарсларида: юқори профессионалик, янги билимлардан фойдаланиш самарадорлигини талаб қилмоқда. Таълим тизимини ривожлантиришда таълимни ахборотлаштиришга муҳим рол берилган. Таълим тизимини янада ахборотлаштириш, таълим муассасаларининг ахборот-техник базасини шакллантириш учун шарт-шароитлар яратиш, Интернетга уланган таълим муассасалари сонининг кўпайиши, ўқитувчиларнинг ахборот компетенцияларини такомиллаштириш, ахборот технологияларига асосланган замонавий ўқитиш усулларини ривожлантириш асосий вазифалар ҳисобланади. Ахборотни излаш, уни қайта ишлаш, сақлаш бугунги кунда ўқитувчи ва талаба томонидан АКТ ёрдамида амалга оширилмоқда. Рақамли технологиядан фойдаланиш мавзуси ҳозир долзарбдир. Бу мавзу олимларни ҳам, турли фан ўқитувчиларини ҳам ташвишга солаётгани аниқ. Ўқитувчилар ўз фикрлари, муаммолари ва илғор тажрибалари билан ўртоқлашадилар.

М. Т. Студеникин "мактабда тарихни ўқитишнинг замонавий технологиялари" китобида техник воситалардан фойдаланиш мактаблар ва педагогиканинг замонавий ривожланишининг ўзига хос хусусиятларидан бири эканлигини таъкидлайди. Тарих хонасининг техник жиҳозларига катта эътибор беради, интернетга уланган компьютер ускуналари зарурлигини таъкидлайди. Студеникин М. Т. шунингдек, компьютер технологияларидан фойдаланиш методологияси, тарих дарсларида Internet ресурсларининг имкониятлари ҳақида тўхталиб ўтади.

В. И. Боголюбов ўзининг " педагогикада инновацион технологиялар "мақоласида мактабни янгилаш фақат янги педагогик технологияларни ривожлантириш ва ўқитувчиларни тегишли тайёрлаш орқали мумкинлигини таъкидлайди.

Н. Шевченко таъкидлашicha, замонавий таълимни бугунги кунда мултимедиа технологияларисиз тасаввур қилиш қийин ("таълимнинг Интерактив шакллари талаба шахсини ривожлантириш воситаси сифатида"). Мултимедиа дастурлари ўқитувчилар ва талабалар учун кенг имкониятлар очади.

Н. Х. Розов "ўрта мактаб ўқув жараёнида ахборот технологиялари ва компьютер маҳсулотларидан фойдаланиш методологиясининг айрим муаммолари" мақоласида энг муҳим вазифа – замонавий ахборот ва телекоммуникация технологияларидан фойдаланишнинг умумий методологиясини ишлаб чиқишга етарлича эътибор берилмаганлигини таъкидлайди. Захарова И. Г. "таълимда ахборот технологиялари" китобида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг аҳамияти ва зарурлигини таъкидлайди.

О. А. Козлов, Д. С. Матрос, Е. С. Полат, И. Г. Семакин ва бошқалар ўқитувчининг ахборот маданиятини шакллантириш бўйича Г. А. Кручинина, Н. М.

Макарова, Е. А. Ракитина, Н. Д. Угринович ва бошқалар мактаб ўқувчиларининг ижодий фаолиятида телекоммуникациялардан фойдаланиш бўйича Г. А. Андрианова, М. М. Ниматулаев, А. В. Хуторской, Е. В. Якушина ахборот технологиялари ёрдамида уларнинг когнитив фаолиятини фаоллаштириш масалаларига тўхталиб ўтган.

Бугунги кунда тарих ўқитувчиси сифатида компьютер технологияларидан фойдаланиш айниқса муҳимдир. Бугунги кунда компьютер технологиялари орқали ахборот ва иллюстратив материалларни тақдим этиш, унга маълумотни қайта ишлашни ўргатиш ва ўқув фаолияти натижаларини тақдим этиш мумкин. Ҳозирда Актдан фойдаланишни дидактик қўллаб-қувватлаш етишмаяпти. Замонавий дунёда таълим бир қатор жиддий ислохотларни бошдан кечирмоқда.

Ахборотлаштириш - бу жамият ҳаётидаги янги тенденция инсоннинг барча муҳим соҳаларида билимларни ишончли қўллаш тушунилади.

Тарих дарсларида ахборотлаштиришдан фойдаланишнинг ижобий томонлари -бу юқори даражадаги мотивация, ўрганиш интенсивлиги; индивидуаллаштириш; баҳолашнинг объективлиги; даражасини мустақамлаш мавзу бўйича ишда мустақиллик.

Ўқитиш жараёнида ахборот технологияларини ўрганишда бир қатор вазифалар мавжуд:

ахборотнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши тарихини ўрганиш, технология

ахборотни жорий этиш ва ривожлантириш тарихини ўрганиш, таълим жараёнидаги технологиялар; ахборот турлари ва таснифи билан танишиш

технологиялар; ахборот технологияларидан фойдаланиш хусусиятларини ўрганиш учун тарихни

ўқитиш жараёни; фойдаланиш бўйича ҳуқуқий ҳужжатлар билан танишиш.

21-аср ахборот технологиялари асридир. Компютерлаштириш ҳаётимизнинг барча жабҳаларини камраб олди. Таълимни модернизация қилиш йўлида янги вазибалар қўйилади. Ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун ўқитувчи турли усуллар, техникалар, педтехнологиялардан фойдаланади. Талабаларнинг билим фаоллигини ошириш учун АКТ технологияларидан фойдаланиш замонавий таълимнинг устувор йўналиши ҳисобланади.

Бизнинг замонавий дунёмиз ахборот технологияларига тобора кўпроқ қарам бўлиб бормоқда, чунки улар жамият ҳаётининг барча соҳаларида тобора кўпроқ фойдаланилмоқда. Миллионлаб одамлар учун компютер кундалик ҳаётга айланди, мактабда, ишда ва дам олишда ажралмас ёрдамчига айланди. У одамни мунтазам ишдан қутқарди, керакли ва ўз вақтида маълумотларни қидириш ва олишни, одамлар ўртасидаги алоқани соддалаштирди, қарор қабул қилишни тезлаштирди. Буларнинг барчаси маданиятнинг янги тури – ахборотнинг пайдо бўлишига олиб келди. Мактабда ахборот технологияларидан фойдаланиш объектив ва табиий жараён бўлиб, бугунги кун талабидир. Илмий-тадқиқот фаолияти натижалари турли даражадаги илмий-амалий конференциялар, танловлар ва тадбирларда синовдан ўтказиладиган тезислар, илмий-тадқиқот ва лойиҳалаш ишлари шаклида чиқарилади. Internet, электрон оммавий ахборот воситалари, жамият тараққиёти ва ахборот оқимлари билан ҳамнафас бўлиши керак. Тарих ўқитувчиси энди ўзи ва шогирдлари учун янги ахборот майдонларини кашф этмоқда. У ўзининг ахборот имкониятлари ва услубий афзалликларига мувофиқ дарс қуриш имкониятига эга. Замонавий мактабларни турли хил дарсликлар ва услубий қўлланмалар тўпламлари, иш дафтарлари, дидактик материаллар, қўшимча

адабиётлар ва Internet-ресурслар билан таъминлаш тарих ўқитувчисининг ижодий салоҳиятини рўёбга чиқаришнинг ишончли асоси ҳисобланган.

Бугунги куннинг асосий муаммоси-ўқитувчининг ахборот билан ишлаши, уни дарс учун танлаш тузиш муаммоси Ф. Р. Коровкин қуйидаги тамойилни илгари сурди: "мактаб тарихи курсларида фактларни танлаш фактларни ажралмас тарихий жараёнларга боғлаш ва уларнинг нақшларини ўқувчилар ёшига мос келадиган чуқурлик билан тушунишга имкон берадиган шундай" частота "фактларининг" панжарасини "яратиши керак"⁴³.

Н. Г. Даири фактлар иерархияси ва уларни танлаш тамойиллари ғоясини илгари сурди, улар орасида: мақсадга мувофиқлик (нимага эришиш керак), иқтисод (энг таъсирли ва ишонарли нарсаларни тақдим этиш), ўқувчиларнинг мустақилишини таъминлаш⁴⁴. Г. М. Донской назарий материални тарих курсларини ўрганиш учун асос деб ҳисоблаган, шунинг учун фактларни танлаш бутун жамият ва унинг алоҳида томонлари ривожланишининг қонуниятлари ва асосий тенденцияларини аниқлаш вазиласи билан белгиланди⁴⁵.

И. Я. Лернер тарихнинг энг муҳим жиҳатлари бўйича билимларни тузишни ва уларнинг муҳим алоқаларини аниқлашни таклиф қилди⁴⁶. П. В. Гора ўқув тарихий материалларини таркибий ва функционал таҳлил қилиш назариясини яратди, у ҳали ҳам ўқитувчилар томонидан дарсларга тайёргарлик кўришда фойдаланилмоқда. У ўқув материалидаги учта тузилмани - асосий фактларни, асосий бўлмаган фактларни ва назарияни ажратиб кўрсатишни

⁴³ Методика обучения истории в средней школе/Под ред. Ф.П. Коровкина. - М., 1978. - 4.1. - С. 51.

⁴⁴ Даири Н.Г. Основное усвоить на уроке. - М., 1987. - С. 50.

⁴⁵ Донской Г.М. Принципы отбора и описания фактов в учебниках истории //Проблемы школьного учебника. - М., 1977. - С. 8.

⁴⁶ Лернер И.Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. - М., 1982. - С. 60-61.

таклиф қилди ва уларни танлаш мезонларини яратди. Унинг назариясига кўра, асосий фактлар нафақат мавзу мазмунини, балки энг асосий нарсани ҳам етказиши керак - тарихнинг ёрқин унутилмас расмларини қайта яратиш, турли хил тасвирларни яратиш назарияни ўз ичига олиш керак⁴⁷.

Актни жорий этишда назарий ва амалий билимларнинг бирлиги улардан фойдаланишнинг асослилигини таъминлайди, бу эса ўқитиш жараёнларини такомиллаштиришга ёрдам беради⁴⁸.

Олимлар ва амалиёт томонидан олиб борилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, агар кўрсалар 5%, 10%, 20%, муҳокама қилсалар 50%, амалда қўлласалар 75%, ўзлари ўргатсалар 90%, шунинг учун дарсни шундай қуриш керакки, фаол шакллар ёрдамида билим олинса 90 фоизлик натижага эришилади⁴⁹.

Бугунги кунда компьютер технологияларини ўқув фаолиятида қўллаш соҳалари жуда кенг:

компьютер ва ахборот технологияларини мажбурий ўрганиш;

барча фанлар бўйича ўқув дастурларидан фойдаланиш;

компьютер синовлари ва билимларни бошқариш;

каталоглардан фойдаланиш ва Internet орқали жамоат кутубхоналарида китобларга буюртма бериш;

талабаларнинг маъруза ва тезислар тайёрлаш учун Интернетда чоп этилган материаллардан фойдаланиши; электрон энциклопедиялардан фойдаланиш ва ҳоказо⁵⁰.

⁴⁷ Гора П.В. Повышение эффективности обучения истории в средней школе. - М., 1988. - С. 26-27.

⁴⁸ Руководство для учителя. Третий (базовый) уровень // АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012.

⁴⁹ Дайри Н.Г. Обучение истории в старших классах: познавательная активность учащихся и эффективность обучения. -М.: Просвещение, 1988. -с.256

⁵⁰ Дайри Н.Г. Обучение истории в старших классах: познавательная активность учащихся и эффективность обучения. -М.: Просвещение, 1988. -с.256

Талабаларнинг тарихий таълимида компьютернинг роли хилма-хилдир:

талабаларга тарихий маълумотларни самарали ўзлаштиришда, уни тизимлаштиришда ёрдам бериш;

ўтмиш ҳақида катта ва ёрқин ғояларни шакллантиришга кўмаклашиш;

ўқув жараёнини интенсивлаштириш ва индивидуаллаштириш; мавзунини ўрганиш учун мотивацияни ошириш;

иш жараёнида ҳиссий кучланишни олиб ташлаш.

Ўқитишнинг техник воситаси катта миқдордаги материаллар ва дарсларнинг тайёр ишланмаларини тартибли сақлашга имкон беради.

Дарсда фойдаланиш учун дастурий маҳсулотни танлашнинг маълум тамойиллари мавжуд:

Дастур ўқитувчилар ва талабалар учун тушунарли, бошқариш осон бўлиши керак. Ўқитувчи материални мустақил равишда туза олиши, дарсларни тайёрлаш ва ўтказишга ижодий ёндашиши керак. Тарих ўқитувчиси мустақил равишда ўз дарслари учун бундай тақдимотларни яратиши ёки тайёр тақдимотлардан фойдаланиши мумкин. Интернетда сиз тарих фанидан тайёр таълим тақдимотлари тўпламларини топишингиз мумкин.

Дастур ҳар қандай тақдимот шаклида (матн, жадвал, диаграмма, слайдлар ва бошқалар) маълумотлардан фойдаланишга рухсат бериши керак.). Энг кенг тарқалганлардан бири бу Microsoft Office тўпламидаги қувват нуқтаси дастури. Янги ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда дарсни режалаштиришда дидактик талабларга риоя қилиш керак, унга мувофиқ:

таълим жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг педагогик мақсадини аниқ белгилаш лозим;

у ўқув материални ошкор қилиш мантиғи ва аниқ ўқув

маълумотларини ўз вақтида тақдим этиш синфда ахборот технологияларидан қаерда ва қачон фойдаланишини белгилаш лозим;

танланган ахборот технологиялари воситасини бошқа техник ўқув воситалари билан мувофиқлаштириш;

ўқув материалнинг ўзига хос хусусиятларини, синфнинг хусусиятларини, янги маълумотларни тушунтириш табиатини ҳисобга олиш;

ўрганилган материалнинг фундаментал, тугунли масалаларини таҳлил қилиш.

Матнваграфикмуҳаррирларнингравонлиги, дарсларга тайёргарлик кўришда уларнинг имкониятларидан фойдаланиш, турли ҳисоб – китобларни амалга оширишда электрон жадваллар билан ишлаш, маълумотлар базаларини яратиш ва керакли маълумотларни танлаш учун маълумотлар базасини бошқариш тизимларидан фойдаланиш⁵¹.

Ҳозирги вақтда компьютер синовлари кенг тарқалди. Билим ва кўникмаларни назорат қилишнинг ушбу усули деярли барча фанлар, барча синфларда қўлланилади. Синов топшириқларининг компьютер версиясидан фойдаланилади. Бу ўз-ўзини ташхислаш имкониятларини кенгайтиради ва фикр-мулоҳаза вақтини сезиларли даражада қисқартиради.

Ишда тестлардан фойдаланишнинг шубҳасиз афзаллиги:

натижаларни баҳолашнинг объективлиги;

тизимлаштиришдан якуний назорат ва билимларни баҳолашгача бўлган ўқитишнинг барча босқичларида тестлардан фойдаланиш мумкин;

талабалар ишининг барча шаклларида тестлардан фойдаланиш мумкин: талабаларнинг ёши ва индивидуал

⁵¹ Бородкин Л. И., Владимиров Н., Юшин И.Ф. Историческая информатика в информационном обществе // Круг идей: историческая информатика в информационном обществе. М., 2001

хусусиятларига қараб;

натижаларни текшириш тезлиги, айниқса компьютерлардан фойдаланганда.

Тестлар ва тест топшириқларининг компьютер версиясидан фойдаланиш талабалар томонидан билимларни ўзлаштириш даражасини оширишга имкон беради, талабаларнинг индивидуал ишини рағбатлантирадиватарихкурсини ўқитишда ўқитувчининг имкониятларини сезиларли даражада кенгайтиради. Шунга ўхшаш тажрибадан компьютер синфлари мавжуд бўлган ҳар қандай мактабда фойдаланиш мумкин.

Аммо қисқа вақт ичида кўплаб одамларни баҳолаш ва уни адолатли объектив равишда амалга ошириш имконияти ушбу технологияни талабалар орасида кенг оммалаштириш ва катта қизиқиш билан таъминлайди.

Компютер технологиялари ҳаётимизга мустақкам кириб келди, улар синфда, шунингдек ўқитувчилар ва талабалар томонидан дарсларга тайёргарлик кўришда фаол фойдаланилмоқда. Мактабдан ташқари таълим фаолиятида Актдан фойдаланиш ҳам катта аҳамиятга эга⁵². Бугунги кунда талабаларнинг илмий-тадқиқот ишлари кўпинча компьютер тақдим этадиган имкониятларга таянади. Компютерда ишлаш манба тўплаш, талабалар томонидан ўрганилган мавзунини интернетда ўрганиш билан бошланади.

Актдан фойдаланиш билан ишлаш жуда қизиқарли, у ўзининг янгилиги, қулайлиги, кўлами билан қамраб олади ва шунчаки ёш тадқиқотчиларга завқ бағишлайди. Тадқиқот ишлари учун компьютер ҳақиқатан ҳам чексиз имкониятларни тақдим этади. Синовни, сўровномаларни тузиш ва кўпайтириш компьютер технологияларидан фойдаланишнинг энг оддий шакллари, аммо уларсиз ҳам

⁵² Новые возможности // Новые информационные ресурсы и технологии в исторических исследованиях и образовании. М.

ўрганиш қийин бўлар эди.

Сиз савол беришингиз ёки сўров юборишингиз мумкин. Компютердан фойдаланиш бир қатор натижага олиб келади:

Дарсда кўргазмалилик даражасини ошириш.

Дарс самарадорлигини ошириш.

Информатика дарслари билан фанлараро алоқаларни ўрнатиш.

Ўқув дастурларини яратиш учун лойиҳа фаолиятини ташкил этиш имконияти.

Ўқувматериалини тақдим этиш мантиқ талабаларнинг билим даражасига ижобий таъсир кўрсатади. Шунинг эътиборига эришиш керакки, компютер ўқитувчининг "ўрнини босувчи" эмас, компютер ва Internet, бошқа ахборот технологиялари сингари, ўз-ўзидан мақсад эмас, балки воситадир. Агар биз ушбу фикрдан келиб чиқсак, уни ишлатиш имкониятлари чексиз бўлади⁵³.

Ахборот технологиялари ёрдамида нафақат мавзу бўйича қидирув ишларини, балки текшириш ва ўқув машқларини ҳам ташкил этиш мумкин.

Ҳозирги вақтда тарих ўқитувчиси ўзининг тарихий текстларини яратишда ва тарихий маълумотлар компютер версиясида жойлаштирилган ўз веб-сайтларини яратишда компютер техник ёрдамига муҳтож. Тарих ўқитувчиси тегишли малака ошириш курсларида компютер дизайни кўникмалари ва техникасини ўзлаштириши керак.

Internet махсус навигация кўникмаларини ва маълумот танлашни талаб қилади. Бундан ташқари, қидириладиган мавзулар бўйича "кераксиз" ва очиқчасига илмий бўлмаган маълумотларнинг кўплиги бутунлай чалкаш.

Эҳтимол, энг самарали технология синфда электрон дарсликлардан фойдаланишдир. Энг хилма-

⁵³Колеченко А.К. «Энциклопедия педагогических технологий». СПб., 2002.

хил сифатдаги кўплаб электрон дарсликлар мавжуд. Компютер технологияларидан фойдаланган ҳолда дарслар ўқитишнинг моддий-техник воситаларидан ҳар томонлама фойдаланиш имконини беради. Ўқув фаолиятининг репродуктив шаклларида мустақил, изланиш ва тадқиқот турларига ўтиш, эътиборни ўқув фаолиятининг аналитик таркибий қисмига ўтказиш, талабаларнинг ҳар хил турдаги маълумотлар, унинг манбалари билан ишлаш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш. Юқорида айтилганларнинг барчаси ўқитувчига ўқув жараёнини таъминлаш ва кўплаб вазифаларни самарали ҳал қилишда етарли ҳажм беради. Рақамли таълим ресурсларидан фойдаланиш, биринчи навбатда, интерактивликдан фойдаланиш орқали ўқув материалларининг самарадорлигини оширади. Ушбу техник воситалардан фойдаланиш асосан фан ичидаги вазифаларни, балки умумий таълим вазифаларини ҳам ҳал қилади.

Тарих дарсларида компютер дарслигидан фойдаланиш ўқувчиларга мураккаб таъсир туфайли кенг материални ўзлаштиришни осонлаштиради: ўрганиладиган мавзу бўйича маърузачининг матни тингланади, талабалар кўшимча ҳужжатларга мурожаат қилишади, маърузачининг матни фотосуратлар, ҳужжатлар, чизмалар билан тасвирланган, плакатлар, видеоклиплар намоиш этилади. Компютер талабалар билан мулоқот қилиш, ўқувчиларнинг дарс мавзусини ўзлаштиришини автоматлаштирилган назорат қилиш имкониятини беради.

Ушбу технологиялар келажакдир, мактабларда компютерларнинг мавжудлиги ўқитувчиларга дарсларни юқори услубий ва технологик даражада ўтказиш имконини беради.

Интернетнинг имкониятларини кўриб чиқиш кенгроқ

ва амалийдир.

Компютер технологияларидан фойдаланган ҳолда дарслар ўқитишнинг моддий-техник воситаларидан ҳар томонлама фойдаланиш имконини беради. Ўқув фаолиятининг репродуктив шаклларида мустақил, изланиш ва тадқиқот турларига ўтиш, эътиборни ўқув фаолиятининг аналитик таркибий қисмига ўтказиш, талабаларнинг ҳар хил турдаги маълумотлар, унинг манбалари билан ишлаш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш керак. Юқорида айтилганларнинг барчаси ўқитувчига ўқув жараёнини таъминлаш ва кўплаб вазифаларни самарали ҳал қилишда етарли ҳажм беради. Рақамли таълим ресурсларидан фойдаланиш, биринчи навбатда, интерактивликдан фойдаланиш орқали ўқув материалларининг самарадорлигини оширади. Ушбу техник воситалардан фойдаланиш асосан фан ичидаги вазифаларни, балки умумий таълим вазифаларини ҳам ҳал қилади⁵⁴.

Тарих ва ижтимоий фанлар дарсларида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг аҳамияти

Юқорида айтилганларнинг барчасини умумлаштириб айтишимиз мумкинки, синфда компютер технологияларидан фойдаланиш бир қатор афзалликларга эга: тарихий воқеалар билан танишиш видеоклиплар, фотосуратларни намойиш қилиш; расомларнинг расмлари репродукцияларининг кенг қўлланилиши; график материалларни (жадваллар, диаграммалар) намойиш қилиш.; "хариталарни жонлантириш", турли хил фаолият турларини алмаштириш орқали ўқув жараёнини фаоллаштириш: харита, дарслик, дафтар, фаолиятдаги ўзгаришлар, маълумотларни тақдим этиш усуллари идрокнинг турли каналларини фаоллаштиришга имкон

⁵⁴ Широков, Е. А. тарих ва ижтимоий фанларни ўқитишда ахборот технологияларидан фойдаланиш. 2014. - № 6.3

беради, диққатни кучайтиришга ва ўқувчиларнинг синфдаги фаоллигини оширишга ёрдам беради, чарчоқни камайтиради. Дарс янада ёрқинроқ бўлади. Актдан фойдаланган ҳолда машғулотлар давомида талабалар куйидаги кўникмаларга эга бўладилар: 1) маълумот тўплаш ва сақлаш; 2) маълумот қидириш; 3) ахборотни идрок этиш, тушуниш, танлаш ва таҳлил қилиш; 4) ахборотни ташкил этиш ва тақдим этиш; 5) ахборот объекти асосида яратиш 6) ахборотни режалаштириш, алоқа; 7) моделлаштириш; 8) дизайн. Юқорида айтилганларнинг барчасига эга бўлиш талабанинг ахборот компетенциясининг асосини ташкил этади.

Замонавий мактабда компютер барча муаммоларни ҳал қилмайди, у фақат ўқитишнинг кўп функцияли техник воситаси бўлиб қолади. Ўқув жараёнидаги замонавий педагогик технологиялар ва инновациялар нафақат ҳар бир талабага маълум билимлар захирасини "инвестиция қилиш", балки, авваламбор, талабаларнинг когнитив фаоллигини намоён этиш учун шароит яратишга имкон беради. Ахборот технологиялари тўғри танланган (ёки ишлаб чиқилган) таълим технологиялари билан биргаликда таълимнинг зарур сифати, ўзгарувчанлиги, дифференциацияси ва индивидуализациясини яратади.⁵⁵

Замонавий ўқитувчи ўқув фанларини ўқитишда самарали усул ва технологияларни излашга мажбурдир, чунки замонавий жамият мустақил равишда маълумот топиши, таҳлил қилиши, умумлаштириши ва бошқаларга етказиши, янги технологияларни ўзлаштириши керак бўлган ўқитилган талабаларни талаб қилади. Бунда ўқув жараёнида Актдан фаол фойдаланиш катта рол ўйнаши мумкин. Амалиёт шуни кўрсатадики, Актдан фойдаланиш талабалар билимининг қизиқиши ва сифатини,⁵⁵ Методические рекомендации по использованию информационно-коммуникационных технологий в цикле социально-экономических дисциплин в общеобразовательной школе. Пермь. 2004 г.

таълим даражасини, болаларнинг умумий ва махсус ривожланишини оширишга ёрдам беради, шунингдек, ўқитувчилар ва болаларнинг барқарор ижобий таълим, тарбия ва ривожланиш натижаларига эришиш учун маблағ ва вақтни янада мақбул сарфлашга имкон беради. Тарихчиларнинг бутун дунё бўйлаб глобал тармоққа муносабати инсониятнинг қолган Интернетининг "аралашуви" га бўлган муносабатидан унчалик фарқ қилмайди, яъни у ноаниқ бўлиб қолмоқда. Бу иккилик жуда характерли тенденция. Цензурасиз Internet миллионлаб одамларга ҳар жиҳатдан шубҳали сифат маълумотларини тақдим этади. Internet кўпинча маърифатдан кўра жаҳолат каналига айланади.

Ҳозирги босқичда интернет ва тарих

Ҳозирги вақтда Тарих таълими ва фанида интернетдан фойдаланишнинг асосий йўналишларини қуйидагича аниқлаш мумкин.

1. Internet тарих муаммоларини ўрганиш билан шуғулланадиган муассаса ва ташкилотларнинг "вакиллик веб - сайтлари" ни яратишни ўз ичига олади-илмий муассасалар, университетларнинг тарих бўлимлари, ижодий жамоалар, уюшмалар ва тарихий клублар, олимлар ва бошқа муаллифларнинг бош саҳифалари. Бундай саҳифаларда тадқиқот йўналишлари ва мавзулари, уларнинг натижалари, ижодий жамоалар, нашрлар, монографиялар ва бошқа илмий ишларнинг изоҳлари (баъзан мақолаларнинг электрон нашрлари, конференция тезислари), алоқа маълумотлари мавжуд. Худди шу йўналишга электрон почта, почта рўйхатлари, эълонлар, телеконференциялар, дўстона сайтлар алмашиш тармоқлари ўртасида ҳаволалар алмашинуви киради.

Internet архив ва музей сифатида-тарихий манбаларга масофадан кириш. Интернетда манбаларни нашр этиш жуда кенг тарқалган. Бу нафақат тадқиқотчи учун

мавжуд бўлган манбалар доирасини кенгайтиришга, балки дарсликлардаги қисқача нашрлар билан чекланиб қолмасдан, ўқув жараёнида ҳужжатлардан фойдаланишга имкон беради.

Мамлакатимизда музейлар ва архивларнинг веб-сайтларида маълумотни топишингиз мумкин.

Ўзбекистон миллий доменида фан ва таълимга оид бир қанча сайтлар очилган". uz "(uznet). Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги юридик ва ҳуқуқ Академиясининг веб-сайтида республика тарихига оид материаллар, Ўзбекистон ҳудудлари ҳақида умумий ва қисқача маълумотлар жойлаштирилган. "Маҳобатли тасвирлар" бўлимида таниқли миллий маърифатпарварлар - жадидлар ҳақида қимматли материаллар мавжуд. Тошкент Ислон университети тадқиқотчилари томонидан ишлаб чиқилган веб-саҳифа Куръон ва умуман Ислон тарихига оид қимматли материалларга бой⁵⁶.

Шундай қилиб, Internet битмас-туганмас ахборот манбаи бўлиб, кенгимкониятлар яратади. Бироқ, замонавий шаклда у тарихчининг эҳтиёжларини тўлиқ қондирмайди, айниқса унинг қимматбаҳо тарихий материаллар (виртуал музейлар, кутубхоналар ва коллекциялар) билан бир қаторда жуда кўп нарсаларни ўз ичига олган рус тилида сўзлашадиган қисми жиддий манба базасига эга бўлмаган материалларда илмий сенсация деб даъво қиладиган нотўғри хулосалар мавжуд. Шу билан бирга, тармоқда архив, музей материаллари аниқ йўқ.

Компютер палеографиясининг кўплаб масалалари ишлаб чиқилмаган, хусусан, қидириш учун материални, шунингдек келиб чиқиш манбаларини аниқ аниқлаш лозим.

Тарих ва ижтимоий фанлар дарсларида ахборот

⁵⁶ Шамсиева И. М. История Узбекистана в UZNET // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». М., 2006. № 34.

технологияларидан қуйидаги усуллардан фойдаланиш мумкин:

1. Мултимедиа тақдимотлари. Дарсларда ишлатиладиган барча тақдимотларни учта асосий турга қисқартириш мумкин. Биринчидан, бу анимациядан фойдаланган ҳолда компьютер лентаси, иккинчидан, умумлаштириш ва такрорлаш дарслари учун тақдимотлар, учинчидан, матн, чизмалар, фотосуратлар ва видео парчалар кўринишидаги маълумотларни кўрсатадиган оддий тақдимотлар. Тақдимотларни тайёрлаш жиддий, ижодий жараён бўлиб, унинг ҳар бир элементи талаба идроки нуқтаи назаридан ўйлаб топилиши ва тушунилиши керак. Анимация, графика, аудио воситалар, бир хил мултимедиа энциклопедияларининг парчалари ёрдамида маълум бир дарс учун битта тақдимотни тайёрлаш учун тахминан 2-2, 5 соат вақт кетади. Аммо тайёр маҳсулотлар сизга кўринишнинг бошқа барча турларидан воз кечишга ва ўқитувчининг эътиборини дарс давомида иложи борича кўпроқ йўналтиришга имкон беради, чунки дастурни бошқариш сичқончанинг чап тугмачасини оддий босиш билан камаяди. Қувват нуқтаси дастури дарсда хариталар, чизмалар, тарихий шахсларнинг портретлари, видеоклиплар, диаграммалардан фойдаланиш имконини беради. Иш тажрибаси шуни кўрсатадики, ушбу ахборотлаштириш моделидан синфда 10-15 дақиқадан кўп бўлмаган вақт давомида фойдаланиш тавсия этилади, бу ўқувчиларнинг чарчоқлари билан боғлиқ. Агар тақдимот дарс давомида ишлатилса, бу унинг асосидир, кейин уни бошқа иш шакллари билан бирлаштириш керак. Такрорланувчи-умумлаштирувчи турдаги дарсларда интерактив ўйинлар усулидан фойдаланиш мумкин. Дарсни ташкил этишнинг ушбу шакли ўрганилган материалларнинг катта ҳажмини қамраб олишга, турли хил иллюстрациялар, харита парчалари, фото ва видео

материаллар, анимация ва овоз элементларини ўз ичига олишга имкон беради. Интерфаол ўйинлар усули барча синфларда, тарих ва ижтимоий фанларни ўрганишда қўлланилади.

2. Flash филмлар. Улар бизга у ёки бу ҳодисани визуал кўриш, иштирокимизни ҳис қилиш, даврга шўнғиш, содир бўлаётган воқеани тасаввур қилиш имконини беради. Флешли филмлар, айниқса, тарих дарсларида ҳарбий жангларни, жангларни ўрганишда фойдалидир, чунки улар талабаларга жанг олдидан душман кучларининг жойлашишини, жангнинг бориши ва жанг натижаларини аниқ кўриш имконини беради. Фақат сўз билан ёки схематик равишда доскада бўр билан буни тасаввур қилиш анча қийин ва содир бўлаётган воқеалар ҳақида тўлиқ тушунча бермайди.

3. Тайёр электрон нашрлар билан ишлаш. Тайёр электрон нашрлардан фойдаланиш ўқитувчи учун жуда қулайдир, чунки у ўқитувчини дарсга тайёрлашда вақтни тежашга имкон беради. Буларга қуйидагилар киради: электрон энциклопедиялар, электрон дарсликлар, интерактив хариталар. Электрон энциклопедиялар маълумотнома сифатида ишлатилади ва асосан тасвирий функцияни бажаради. Ушбу турдаги электрон нашрлар талабаларга дарсда қўшимча материаллар ва ҳужжатлар билан танишиш имконини беради.

4. Анимацион хариталар. Анимацион хариталардан фойдаланиш ўқитувчининг ҳикоясини "жонлантириш", уни янада визуал қилиш имконини беради. Бундай хариталар жангнинг ҳар бир қисмини, томонларнинг ҳаракатларини овозли ҳамроҳлик билан мукамал кўрсатади. Ушбу методлар ўқувчиларнинг дарс мавзусига қизиқишини оширади. Синфда анимацион хариталардан фойдаланиш ўқувчиларнинг картографик кўникма ва малакаларини шакллантириш бўйича ишларни янада

самарали амалга ошириш имконини беради.

5. Тарих ва ижтимоий тадқиқотлар бўйича интерфаол тестлар қулай. Синовлар матн шаклида оддий бўлиши мумкин, улардан тўғри жавобни танлашингиз керак бўлган бир нечта вариантни тақдим этади. Улар расмлар, расмлар, фотосуратлар шаклида ҳам тақдим этилиши мумкин. Синовлар билан ишлаш усуллари ҳам хилма – хилдир-фронтал сўров, индивидуал сўров, тестларни мустақил бажариш, шундан сўнг экранда тўғри жавоблар кўрсатилади. Масалан, дастлабки назорат пайтида талабаларга саволлар берилади. Талабалар томонидан муваффақиятсиз жавоб бўлса, яратилган тақдимот талабаларга гиперҳаволалардан фойдаланиб, жавоб учун керакли маълумотлар мавжуд бўлган дарснинг керакли қисмига қайтишга имкон беради.

Ҳар бир киши бажарилган вазифаларни батафсил таҳлил қилади, бу ерда у қандай жавоб берганини ва қандай жавоб бериши кераклигини кўришингиз мумкин. Охирида тўғри бажарилган топшириқларнинг умумий сони ва баҳолаш берилади. Агар талабалар у ёки бу савол билан қийинчиликларга дуч келсалар, улар исталган вақтда назарияга қайтиб, материални қайта ўрганишлари мумкин. Бундай вазифаларни бутун синф билан ҳам, индивидуал талаба билан ҳам бажариш мумкин.

3. Дарсдан ташқари машғулотларда ахборот технологияларидан фойдаланиш

Бугунги кунда жамиятдаги маънавий инқирози ҳақида тобора кўпроқ гапирилмоқда, шунинг учун замонавий таълим тизимида таълим ва тарбия мақсадлари бир хил бўлиши бежиз эмас. Дарс доираси тор ва шартли, шунинг учун дарсдан ташқари машғулотлар ҳар бир боланинг имкониятларини очиб бериш учун муҳимдир. Шундай қилиб, дарсдан ташқари машғулотлар ёки дарсдан ташқари машғулотлар ўқувчиларни тарбиялашда ва

иқтидорли болалар билан ишлашда муҳим рол ўйнайди. Синф тизими билан таққослаганда синфдан ташқари ишлар ўзига хос хусусиятларга эга: турли шакл ва турлар: гуруҳ дарслари, викториналар.

Тақдимотлар яратиш орқали талабаларнинг лойиҳа фаолиятини ташкил этиш. Лойиҳаларни яратиш талабаларга мустақил изланиш ва маълумот бериш, олинган материалнинг мустақил ишлаш кўникмаларини рағбатлантириш учун максимал имкониятларни беради.

Лойиҳа усулидан фойдаланиш сизга қуйидагиларга имкон беради:

- Зудлик билан маълумот, ғоялар, режалар алмашиш
- Мулоқот маданиятининг мулоқот кўникмаларини шакллантириш
- Турли манбалардан маълумот олиш, уни компьютер технологиялари ёрдамида қайта ишлаш, исталган масофада сақлаш ва узатиш
- Асосий ваколатларни ривожлантириш
- Талабалар шахсининг етакчилик ва ташкилий фазилатларини ривожлантириш

Тажрибадан шуни айтишимиз мумкинки, талабалар лойиҳа фаолияти билан фаол шуғулланадилар, бу уларга катта қизиқиш уйғотади ва натижалар ҳар доим яхши бўлади.

4. Тарих ва ижтимоий фанлар дарсларида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг аҳамияти

Юқорида айтилганларнинг барчасини умумлаштириб айтишимиз мумкинки, синфда компьютер технологияларидан фойдаланиш бир қатор афзалликларга эга: тарихий воқеалар билан танишиш видеоклиплар, фотосуратлар намойиши билан бирга бўлиши мумкин; рассомларнинг расмлари репродукцияларини намойиш этишдан кенг фойдаланиш; график материалларни (жадваллар, диаграммалар) намойиш этиш; "хариталарни

жонлантириш", турли хил тадбирларни алмаштириш орқали ўқув жараёнини фаоллаштириш: харита, дарслик, дафтар, экрандаги маълумотлар билан ишлаш. Фаолиятнинг ўзгариши, маълумотни тақдим этиш усуллари турли хил идрок каналларини фаоллаштиришга имкон беради, диққатни оширишга ва ўқувчиларнинг синфдаги фаоллигини оширишга ёрдам беради, чарчоқни камайтиради. Дарс янада ёрқинроқ бўлади.

Ҳар хил турдаги ва ўтказиш шаклидаги Актдан фойдаланган ҳолда дарслар давомида талабалар қуйидаги кўникмаларни эгаллайдилар: 1) маълумотларни тўплаш ва сақлаш; 2) маълумот қидириш; 3) ахборотни идрок этиш, тушуниш, танлаш ва таҳлил қилиш; 4) ахборотни ташкил этиш ва тақдим этиш; 5) ахборот объектини яратиш шахснинг ички вакили асосида; 6) ахборотни режалаштириш, алоқа; 7) моделлаштириш; 8) дизайн. Юқорида айтилганларнинг барчасига эга бўлиш талабанинг ахборот компетенциясининг асосини ташкил этади.

Ҳеч шубҳа йўқки, замонавий мактабда компьютер барча муаммоларни ҳал қилмайди, у фақат ўқитишнинг кўп функцияли техник воситаси бўлиб қолади. Ўқув жараёнидаги замонавий педагогик технологиялар ва инновациялар нафақат ҳар бир талабага маълум билимлар захирасини "инвестиция қилиш", балки, биринчи навбатда, талабаларнинг когнитив фаоллигини намоён қилиш учун шароит яратишга имкон беради. Ахборот технологиялари тўғри танланган (ёки ишлаб чиқилган) таълим технологиялари билан биргаликда таълим ва таълимнинг зарур сифати, ўзгарувчанлиги, дифференциацияси ва индивидуализациясини яратади.

Таълимни модернизация қилиш ўқитувчини янги ахборот технологияларини ўзлаштиришга қаратади. Таълим жараёнида ахборот технологияларидан

фойдаланиш имкон беради:

1. ўқув машғулотларини замонавий қилиш учун: визуал, ранг-баранг, маълумотли, интерактив ва вақтни тежаш;

2. таълимга табақалаштирилган ва шахсга йўналтирилган ёндашувлардан фойдаланиш;

3. ўқитувчи ва талаба ўртасида ўзаро тушуниш, ўзаро ёрдам муносабатларини ўрнатиш;

4. талабаларнинг билим фаолиятини фаоллаштириш.

Ҳозирги вақтда нафақат мактаб ўқувчилари, балки талабалар ҳам ўқиш учун заиф мотивацияга, ўрганишга қизиқишга эга. Бунинг сабаблари кўп:

-ўқув дастурларининг ҳаддан ташқари юкланиши;

- ўрганилаётган материални ҳаётдан, талабаларнинг қобилиятлари ва эҳтиёжларидан ажратиш ва бошқалар.

Маданият билан боғлиқ мавзуларни ўрганиш имкониятларини кенгайтиришга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Компютердан фойдаланиш дунёни кўплаб рассомларнинг кўзлари билан кўриш, актёрнинг мумтоз мусиқа фонида шеърлар ўқишини эшитиш имконини беради. Катта экранда кўрсатилган слайдлар ажойиб визуал материалдир.

Ахборот технологиялари барча турдаги машғулотларда ва унинг барча босқичларида самарали қўлланилиши мумкин. Шу билан бирга, турли хил фаолият турларининг ўзгариши ўрганиш мавзусига эътиборни тортади ва доимий қизиқишни сақлайди, муваффақият муҳитини яратади.

Янги материални ўрганиш босқичида ахборот технологиялари турли манбалардан тўпланган материални ҳиссий ва мажозий маънода тақдим этишга, катта ҳажмдаги материалларни ўз ичига олган мураккаб мавзуларни идрок этишни соддалаштиришга ва

хотиранинг барча турларига таъсирдан фойдаланишга ёрдам беради.

Ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда ўқув машғулотларига тайёргарлик кўришда Internet ресурслари катта ёрдам беради. Ўқув машғулотларида компьютердан янада самарали фойдаланиш учун доимий равишда назарий ва амалий кўникмаларни такомиллаштириш, тармоқ лойиҳаларида, танловларда қатнашиш ва ўз веб-сайтнингизни яратиш устида ишлаш керак. Ахборот технологиялари тўғри танланган ўқитиш технологиялари билан биргаликда таълим ва тарбиянинг сифати, табақаланиши ва индивидуаллашуви даражасини оширади⁵⁷.

Internet-ресурсларни энг бой ахборот потенциалини ўз ичига олган ахборот-коммуникация мавзуси муҳитининг бир қисми сифатида кўриб чиқиш мумкин. Тарих ўқитувчиси Интернетнинг таълим ресурсларидан турли хил тарихий манбаларни, монографиялар матнларини, мақолаларни, маъруза курсларини, турли услубий материалларни, газета ва журнал мақолаларини, тезисларни қидиришда фойдаланиши мумкин. Қоидага кўра, мултимедиа энциклопедиялари, график ва анимация воситалари, аудио воситалардан парчалар ёрдамида битта тақдимотни тайёрлаш учун тахминан уч соат вақт кетади⁵⁸. Интернетда сиз турли хил таълим муассасалари ва таълим органларининг веб-сайтларини топишингиз мумкин. Интернетнинг телекоммуникация имкониятларидан масофавий ўқитишни ташкил қилиш ва форумлар, чатлар ва видеоконференциялар орқали алоқани ташкил қилиш учун фойдаланиш мумкин. Internet таълим ресурслари

⁵⁷ Антонова Т.С., Батаева Т.В. Первый компьютерный учебник «История России. XX век» // Преподавание истории в школе. 1998 № 4.

⁵⁸ Черно А. В. Использование информационных технологий в преподавании истории и обществознания / Преподавание истории в школе, 2001, № 8.

муваффақиятли он-лине усуллари⁵⁹ тарих дарсларида ўқитувчи томонидан фойдаланиш мумкин. Интернетдаги маълумотлардан фойдаланишда электрон кутубхоналар катта рол ўйнайди. Электрон кутубхоналар мураккаб ахборот тизимларидир. Ушбу кутубхоналарнинг веб-сайтларида сканерланган китоб матнлари тобора кўпайиб бормоқда.

Профессионаллар ва ҳаваскорлар Интернетда алоҳида тарихий даврлар ва тарих фанининг бўлимларига бағишланган веб-сайтлар яратадилар. Қадимги адабиётнинг катта кутубхонасини қуйидаги манзилда топиш мумкин <http://cyrill.newmail.ru/index2.html>. Global тармоқ қадимги цивилизациялар тарихи бўйича ноёб манбаларни яратди: қадимги Месопотамия тарихига оид сайт <http://members.tripod.com>, қадимги Рим цивилизацияси ҳақида сайт <http://rome.webzone.ru> / ва қадимги Миср цивилизацияси <http://www.kemet.ru> /⁶⁰. Энг машҳур энциклопедия веб-сайти (<http://www.encyclopedia.ru>) маълумотлар базасини ўз ичига олади. <http://library.virtualave.net> дан виртуал кутубхонадан керакли манбани топишингиз мумкин. "(http://www.home.rigor.ru/1_9/religia/history/index/htm). Бу ерда қадимги дунё динлари ҳақида маълумот олишингиз мумкин.

Бутунжаҳон Internet тармоғида ҳужжатлар гиперматнли ҳужжатларни белгилаш ва ҳужжатларни шахсий компьютерларда экрандаги расмга айлантириш учун зарур бўлган браузер дастурларини яратиш ёрдамида тақдим этилади. Internet Explorer каби браузер дастурларининг имкониятлари фойдаланувчига маълумот откашиш, унинг нусхаларини олиш имконини беради. Маълумотлар Rambler, Yandex тизимлари ёрдамида қидирилади, бу ерда каталог бўлимлари ва сўровлар

⁵⁹ Полат Е.С. Интернет в гуманитарном образовании. М., Владос, 2001.

⁶⁰ Румянцев В.Б. Всемирная история в Интернете // Преподавание истории и в школе. 2002 № 8.

ойнасига киритилган сўзлар бўйича қидириш мумкин. Рамблерда юзлаб ва яндексда 200 га яқин тарих сайтлари мавжуд.

Мавжуд маълумотлар базасидан ўқитувчи матн таркибини, ҳужжатларни, турли хил кўринишларни, улардан дарсларнинг ҳар хил турлари ва шакллари учун ўқув жараёнида фойдаланиш бўйича тавсияларни танлаши мумкин.

Ушбу сайтларда дарслар, олимпиадалар, тарихий кечалар, тестлар ва назорат ишларини ишлаб чиқиш ва ҳоказолар учун кўплаб сценарийлар мавжуд. Қизиқарли услубий ишланмалар ва замонавий ўқитиш усулларининг хусусиятлари интернетдаги "Жаҳон тарихи" номли қизиқарли лойиҳа амалга оширилди <http://www.hronos.km.ru/>. Ушбу сайт дунёнинг турли минтақаларидаги жаҳон тарихидаги воқеаларни тавсифловчи кўп даражали хронологик жадваллар тизимини ўз ичига олади.

«Клио-софт» компаниясининг серверида тақдим этилган <http://www.history.ru> сайтида кўп маълумотлар мавжуд.

Тарихни ўқитишда ахборот технологияларидан фойдаланиш тарихий таълимга жалб қилинган маълумотлар ҳажмини сезиларли даражада оширади, замонавий интерактив технологияларни, шу жумладан дизайн ва модулли технологияларни жорий этиш имконини беради. Бугунги кунда Актдан фойдаланишни ўз ичига олган таълим сифатини ошириш дастурлари талабалар учун ҳам, ўқитувчилар учун ҳам ижобий натижалар бериши аниқ. Энг янги ва ривожланаётган технологиялардан фойдаланишни кенгайтириш янада истиқболли. Ўқитувчилар талабаларга мураккаб тушунчаларни ўрганишда ва уларни ўқув жараёнида фаол иштирок этишга жалб қилишда ёрдам бериш учун катта имкониятларга эга бўладилар; талабаларга

маълумот ва ресурслардан фойдаланиш имкониятини бериш; болаларнинг индивидуал эҳтиёжларини яхшироқ қондириш. Агар биз Актдан фойдаланишнинг барча афзалликларидан фойдалана олсак, биз ўқув жараёнининг сифатини ҳам, ҳар бир талабанинг билим даражасини ҳам ошира оламиз.

Лекин, биз ўқитувчининг тирик сўзини унутмаслигимиз керак. Шунинг учун Актдан фойдаланиш малакали ташкил этилиши ва таълим ва тарбия жараёнида ёрдамчига айланиши керак.

Янги ахборот технологиялари, мултимедиа маҳсулотлари талабалар сифатини ошириш ва пировардида янги шахсни – масъулиятли, билимдон, янги вазифаларни ҳал қила оладиган, бунинг учун зарур бўлган билимларни тез ўзлаштира оладиган ва самарали фойдаланишга қаратилган қадамдир.

Бироқ, замонавий дунёда аста-секин хотирани ортиқча юклашнинг ҳожати йўқ, чунки техник маълумотлар омборлари (компютер маълумотлар базалари, Internet) мавжуд ва ўсмирларга улардан қандай фойдаланишни ўргатиш муҳимдир.

Шундай қилиб, қуйидагилар ўртасида қарама-қаршилиқлар мавжуд:

1) таълимнинг билим мазмуни, синф тизимидаги анъанавий оғзаки таълим ва ўқувчиларнинг ахборот компетенцияларини шакллантиришда ахборот жамиятининг эҳтиёжи, шу жумладан мазмунли таълим вазифаларини ҳал қилиш учун глобал Интернетда билимларни мустақил равишда излаш қобилияти;

2) фан бўйича ўқув материалларининг кўпайиши ва талабалар салоҳиятининг пасайиши, умумий академик кўникма ва қобилиятларнинг паст даражаси. Бизнинг фикримизча, ушбу қарама-қаршилиқларни ўқув жараёнига ахборот технологияларини жорий этиш,

фаннинг ахборот муҳитини шакллантириш, талабалар ўртасида ахборот компетенцияларини ривожлантириш орқали ҳал қилиш мумкин. Бундан ташқари, агар ўқув жараёнини куришда фаолиятга асосланган ёндашув амалга оширилса, ушбу компетенцияларни ривожлантириш жараёни муваффақиятли давом этади, яъни талабалар зарур маълумотларни мустақил излаш, ўрганиш, тизимлаштириш, таҳлил қилиш ва танлаш, уни ўзгартириш, сақлаш ва узатишни амалга оширадilar.

Шунга асосланиб, биз ахборот компетенцияларини ривожлантиришдаги асосий вазифаларни қуйидагилар деб ҳисоблаймиз:

1) талабаларда ахборотни қайта ишлаш, узатиш ва тизимлаштириш, маълумотлар базаларини яратиш, когнитив ва амалий фаолият натижалари тақдимотлари учун мултимедиа ресурслари ва компьютер технологияларидан фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш;

2) ўқув жараёнида хариталар, диаграммалар, жадваллар, графикалар, диаграммалар билан ишлашнинг самарали усулларида фойдаланишни ташкил этиш;

3) ахборот компетенцияларини шакллантириш кўрсаткичи сифатида талабаларнинг когнитив фаолияти самарадорлиги динамикасини яхшилаш.. Улардан энг кенг тарқалгани ўқитувчининг ўзи ёки талабалар томонидан яратилган компьютер тақдимотларидан фойдаланишдир. Аввало, биз маърузалар, ҳисоботлар ва хабарларга ҳамроҳлик қилиш учун тақдимотлардан фойдаланамиз. Слайдларга ёрдамчи тезислар ва иллюстратив материаллар жойлаштирилган. Тақдимот ўқитувчига янги материални тақдим этишда мантиқни сақлашга, билимларни умумлаштиришда вақтни қисқартиришга имкон беради. Талабалар учун ушбу услуб ўзини намоён қилиш учун жой яратади. Уларнинг ижодкорлиги ва

интеллектуал фаолиятининг самаралари талабга эга, бу эса ўқувчиларнинг ўқув жараёнига қизиқишини оширади. Талабалар эътиборини тўғри тақсимлаш билан биз учта идрок механизмдан фойдаланамиз: визуал-мажозий, эшитиш, қўшимча визуал. Агар керак бўлса, қўшимча вақт харажатларисиз ўқитувчи дарс тақдимотида видеоклипни киритиши ва у билан ишлашни ташкил қилиши мумкин. Слайдлар ёрдамида сиз талабаларнинг танқидий фикрлашини ривожлантиришга имкон берадиган турли манбаларнинг мазмунини таққослашингиз мумкин. Слайдда талабалар учун турли шакллардаги вазифалар бўлиши мумкин: слайддаги режа асосида тарихий шахсни тавсифлаш; слайдда тасвирланган маълумотнома схемаси асосида воқеаларни қайта тиклаш ...; видеоклип, слайдга чизилган расм ва дарслик матни асосида жанг режасини тузиш. Слайдда жадвал ва уни тўлдириш бўйича кўрсатмалар бўлиши мумкин. Тақдимот слайдлари ёрдамида билимларни синаб кўриш, ўз-ўзини текшириш ёки ўзаро текширишни минимал вақт билан амалга ошириш мумкин. Қиёсий ўрганиш, турли хил ижтимоий ҳодисалар, фактлар, ҳодисалар, статистика, алоҳида сайтларни тадқиқ қилиш асосида талабаларнинг лойиҳа фаолиятини ташкил этиш жараёнида ахборот компетенцияларини ривожлантириш мумкин. Лойиҳаларнинг моҳияти талабалар томонидан ўқув материални мустақил равишда ўзлаштириш ва натижани маълум бир маҳсулот шаклида олишдир: тақдимотлар, хабарлар, тезислар ва бошқалар. Лойиҳа усули ўқув фаолиятини амалий муаммоларни ҳал қилишга, машғулотнинг ўзи эса ҳаётга яқинлаштиришга имкон беради. Шундай қилиб, ахборот технологияларидан тарих ва ижтимоий фанлар дарсларида турли босқичларда фойдаланиш мумкин: янги материални ўрганишда - билимларни визуализация қилиш; тақдим этилган материални мустаҳкамлашда - ўқув дастурлари

ёрдамида амалий вазифаларни бажариш; талабалар билимини назорат қилишда - назорат қилувчи компьютер дастурларидан фойдаланиш. Ахборот технологияларидан фойдаланиш ҳар хил турдаги синфларда мумкин.

1) дарс-янги материални ўрганиш бўйича маъруза-ўқитувчи тақдимотни дарс давомида иллюстратив манба сифатида ишлатади;

2) комбинацияланган дарс - тақдимот ва тақдимот ёрдамида ўқитувчининг тушунтиришини бирлаштиради. тақдимот доирасида тақдим этилган саволлар ва топшириқлар билан талабалар (индивидуал, гуруҳ) иши;

3) дарс-семинар (талабалар тақдимотлар ёрдамида ўз тақдимотларини тайёрлайдилар);

4) талабалар томонидан мавзу бўйича тезислар ва лойиҳа ишларини ҳимоя қилиш;

5) ўқитувчи томонидан тайёрланган мултимедиа тақдимоти ёрдамида янги материални мустақил ўрганиш ва синфда олинган билимларни назорат қилиш. Тарих ва ижтимоий фанларни ўқитишда ахборот технологияларидан фойдаланишнинг ижобий томонлари кўйидагилар:

1) улар таълим маълумотларини тақдим этиш имкониятларини сезиларли даражада кенгайтиради. Ранг, графика, овоз ва барча замонавий видео ускуналардан фойдаланиш фаолиятнинг ҳақиқий муҳитини қайта яратишга имкон беради. 2) компьютер талабаларнинг ўрганишга бўлган мотивациясини сезиларли даражада ошириши мумкин. Мотивация муаммоларни тўғри ҳал қилишни етарли даражада рағбатлантириш орқали ортади.

3) АКТ талабаларни ўқув жараёнига жалб қилади, уларнинг қобилиятларини кенг очиб беришга, ақлий фаолиятни фаоллаштиришга ҳисса қўшади.

4) ўқув жараёнида Актдан фойдаланиш ўқув

вазифаларини белгилаш ва уларни ҳал қилиш жараёнини бошқариш имкониятларини оширади. Компютерлар турли объектлар, вазиятлар, ҳодисаларнинг моделларини яратиш ва таҳлил қилиш имконини беради.

5) АКТ ўқув жараёнини бошқаришда мослашувчанликни таъминлаб, талабалар фаолиятини назорат қилишни сифат жиҳатидан ўзгартиришга имкон беради.

6) компьютер талабаларнинг аксини шакллантиришга ҳисса қўшади. Ўқув дастури талабаларга ўз ҳаракатларининг натижасини тасаввур қилиш, хатога йўл кўйилган муаммони ҳал қилиш босқичини аниқлаш ва уни тузатиш имконини беради. Ахборот (компютер) технологияларидан фойдаланиш орқали эришиладиган мақсадлар қаторида таълим сифатини сақлаб қолиш ва яхшилаш, ахборот жамиятида ўзини қулай ҳис қиладиган шахснинг ривожланишига кўмаклашиш, ўқув жараёнини фаоллаштириш ва индивидуаллаштириш, билимларни бошқариш самарадорлигини ошириш, ишни оптималлаштириш. Иш тажрибаси шуни кўрсатадики, компьютер билан фаол ишлайдиган талабалар ўз-ўзини тарбиялаш қобилиятлари ва қобилиятлари, олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва тузиш даражасига эга. Шундай қилиб, "билим" дан таълимнинг "фаолият" парадигмасига ўтиш вазифаси амалга оширилади. Ахборот-коммуникация технологиялари тарихий маълумотларни ўзлаштириш даражасини диагностика қилиш имкониятларини кенгайтиради. Турли хил тест тизимлари ва чиғаноқлари билимларни баҳолаш жараёнини индивидуаллаштиришга, талабаларнинг ўзини ўзи кадрлаш қобилиятини ривожлантиришга имкон беради. Шу билан бирга, ахборот технологияларидан фойдаланганда ўқитувчи баъзи муаммоларга дуч келади: ўқув фанлари учун компьютер вақти етарли эмас; ўқувчилар

учун мактаб соатларидан ташқари компьютер синфида ишлаш имконияти йўқ, ахборот ресурслари билан ишлаш учун етарли мотивация бўлмаса, ўқувчилар ўйинлар, мусиқа ва бошқалар билан чалғитади.; ривожлантирувчи таълимдан визуал ва иллюстратив усулларга ўтиш имконияти мавжуд. Бундан ташқари, кўпинча тармоқдаги маълумотларнинг тўғрилиги ва ишончилигини текшириш мумкин эмас. Бу шуни англатадики, ўқитувчи дастлаб ахборот ресурсларини ўрганиши, сўнгра уларни талабаларга тавсия қилиши мақсадга мувофиқдир. Яна бир муҳим нуқта: талабалар кўпинча интернетдан ўз-ўзидан фойдаланадилар, уларнинг қидирув тизимларининг хусусиятлари билан юзаки танишадилар, шунинг учун талабаларни энг машҳур Yandex ёки Google қидирув тизимлари билан таништириш, маълумотларни йиғиш ва қайта ишлаш усуллари ҳақида суҳбат ўтказиш керак. Тарих ва ижтимоий фанларни ўқитишда бундай ёндашувдан фойдаланиш шахсни шакллантириш, барча тирик мавжудотларга инсонпарварлик муносабати, ижодий таълимнинг муҳим воситасидир. Бизнинг педагогик кузатишларимиз, талабаларнинг сўровномалари компьютер технологияларининг билим сифатига ва ўқув фанларига қизиқишига ижобий таъсирини кўрсатади. Ахборот технологияларининг ривожланиши билан компьютер томонидан компьютерни ўрганиш технологияларини ривожлантириш учун тақдим этилаётган имкониятларга тобора кўпроқ эътибор қаратилмоқда. Актдан фойдаланишнинг афзалликлари:

Ахборот технологиялари мавзуни ўрганишга қизиқишни ошириш, ахборот майдонини кенгайтириш имконини беради.

Ахборотни олиш ва ундан фойдаланиш жараёни тезлашади, мактаб ўқувчиларининг билим қобилиятлари ривожланмоқда.

Мавхум фикрлашга ўтиш атроф-муҳит, тарбия ва таълимга боғлиқ ва агар акс эттириш учун объектлар бўлмаса, унда "... ақлнинг ривожланиши тўхтайдди."

Ўқитувчига ҳар сафар дарс олдиан папкаларни бузиш шарт эмас-унинг дискида янги материалнинг тайёр тақдими бор. Ва ундан қандай фойдаланиши - тўлиқ ёки болаларга ўрганилган ҳодисаларни намоиш қилиш учун фақат баъзи қисмларни олади - бу ҳар бир ўқитувчининг ижодкорлиги, касбий имтиёзлари масаласидир.

Ўқитувчининг тушунтириши етарли бўлган болалар бор ва сиз қанчалик тушунтирмасангиз ҳам, улар матни ўқимагунча ёки объектни ўз кўзлари билан кўрмагунча, объектга тегмагунча, ҳеч нарса тушунмайдилар. тажриба ва хулоса чиқариш имкониятига эга бўлади. Бу болалар идрокининг индивидуал хусусиятларига боғлиқ. Шундай қилиб, мултимедиа маълумотни маърузачи матни орқали ҳам, экрандаги сўзлар орқали ҳам, ўрганилаётган объект ёки ҳодисанинг визуал тасвири орқали ҳам тақдим этишга имкон беради ва шу билан бир вақтнинг ўзида бир нечта сезги органларига (аудиаллар, визуал, кинестетика) таъсир қилади.

Ушбу технологияга эга бўлган тарих ва ижтимоий фанлар ўқитувчилари ўз талабалари учун янги имкониятлар очадилар. Янги тарихий атама нимани англатишини билмаймиз-электрон тарихий луғат очамиз.

Ахборот технологияларидан мунтазам фойдаланиш тарих дарслари қуйидагиларга олиб келади: кўринишни қўллаш даражасини кўпайтириш, меҳнат унумдорлигини ошириш, фанларро алоқаларни ратификация қилиш компьютер фанлари билан лойиҳани ташкил қилиш имконияти мавжуд фаолият, тарихдан узоқ талабалар билан муносабатларни ўзгартириш.

Тарихни ўқитишда ахборот технологияларидан фойдаланиш тарихий таълимга жалб қилинган

маълумотлар ҳажмини сезиларли даражада оширади, замонавий интерактив технологияларни, шу жумладан дизайн-модулли технологияларни жорий этиш имконини беради. Бугунги кунда Актдан фойдаланишни ўз ичига олган таълим сифатини ошириш дастурлари талабалар учун ҳам, ўқитувчилар учун ҳам ижобий натижалар бериши аниқ. Ўқитувчилар талабаларга мураккаб тушунчаларни ўрганишда ва уларни ўқув жараёнида фаол иштирок этишга жалб қилишда ёрдам бериш учун катта имкониятларга эга бўладилар; талабаларга маълумот ва ресурслардан фойдаланиш имкониятини беради. Агар биз Актдан фойдаланишнинг барча афзалликларидан фойдалана олсак, биз ўқув жараёнининг сифатини ҳам, ҳар бир талабанинг билим даражасини ҳам ошира оламиз.

Албатта, биз ўқитувчининг тирик сўзини унутмаслигимиз керак. Шунинг учун Актдан фойдаланиш малакали ташкил этилиши ва таълим ва тарбия жараёнида ёрдамчига айланиши керак. Янги ахборот технологиялари, мультимедиа маҳсулотлари талабалар сифатини ошириш ва пировардида янги шахсни – масъулиятли, билимдон, янги вазибаларни ҳал қила оладиган, бунинг учун зарур бўлган билимларни тез ўзлаштира оладиган ва самарали фойдаланишга қаратилган қадамдир.

Хулоса ўрнида: Internet ва юқори технологиялар ўқув жараёнининг ўзи тугамаслиги керак. Улар бизнинг қўлимиздаги яна бир воситадир. Асбоб қулай, аммо айни пайтда жуда хавфлидир. Ўқув жараёнининг асосий қахрамони талаба бўлган ва шундай бўлиб қолади ва бу ерда шифокорнинг қоидасини эга олиш жуда ўринли: "зарар қилманг."

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Лернер И. Я. Проблемное обучение. М.: Знание, 1974; Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. М., 1981.
2. Родин А.Ф. Массовые формы внеклассной работы по истории в восьмилетней школе. М., 1961; Родин А.Ф., Соколовский Ю.Е. Экскурсионная работа по истории. — М., 1974.
3. Фестиваль педагогических идей «Открытый урок» // www.festival.1september.ru; Педсовет // www.pedsovet.org.
4. Рубин А.А. Юрченко З.В. Внеурочная работа по общественным предметам. // Преподавание истории в школе. 1991. N 5 — с. 104
5. С.С. Коваленко, Э.К.Шнекендорфа. Внеклассная работа по истории / М., 1962. С. 63.
6. Фестиваль педагогических идей «Открытый урок» // www.festival.1september.ru/articles/559463/.
7. Бабанский Ю.К. Педагогика / М., 1983. С. 207
8. С.С. Коваленко, Э.К. Шнекендорфа. Внеклассная работа по истории / - М., 1962 С.110.
9. Родин А.Ф., Соколовский Ю.Л. Экскурсионная работа по истории. М., 1974. С. 16.
10. Бабанский Ю.Б. Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект. - М., 1979. - 256 с.
11. Осмоловская И.М. Организация дифференцированного обучения в современной общеобразовательной школе. - М.: Издательство "Институт практической психологии", 1998.
12. Кирсанов А.А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема. - Казань, 1982.
13. Харламов И.Ф. Педагогика: Учебн. пособие. - 3-е изд., перераб и доп. - М.: Юристъ, 1997.
14. Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе

обучения школьников. М.: Педагогика. - 1975.

15. Григорян С.Т. Методические рекомендации по организации и проведению занятий в школе. - М., 1985.

16. Развитие идеи? научной? школы Н.А. Менчинской? в современной? психологии учения. // Материалы Круглого стола, посвященного 110-летию со дня рождения Н.А. Менчинской?. /Под редакцией? Е.Д. Божович, Г.А. Ваи?зер. Электронный? сборник. - М., 2015

17. Зотов Ю.Б. Организация современного урока: Книга для учителей /Под ред. П.И. Пидкасистого. - М., 1984

18. Дубровина И.В. Психология: учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений. - М., "Академия", 2006

19. Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология: Развитие человека от рождения до поздней зрелости: (Полный жизненный цикл развития человека): Учеб. пособие для студентов высших спец. учебных заведений. - М., 2001.

20. Никулина Н.Ю. Методика преподавания истории в средней школе. Калининград, 2000

21. Лернер И. Я. Проблемное обучение. М., 1974. С. 24.

22. Кошкарёва Е.В. Использование проблемного метода обучения в преподавании истории. Томск, 2004 // <http://ido.tsu.ru/ss/?unit=250>.

23. Акимова М.К., Козлова В.П. Индивидуальность учащихся и индивидуальный подход. - М., 1992.

24. Капустин Н.П. Педагогические технологии адаптивной школы. -- М., «Академия», 2002.

25. internet.kemsu.ru

26. Акимова М.К., Козлова В.П. Индивидуальность учащихся и индивидуальный подход. - М., 1992.

27. Капустин Н.П. Педагогические технологии адаптивной школы. -- М., «Академия», 2002.

28. <http://zankov.ru/about/history/>

29. Рабунский Е.С. Индивидуальный подход в процессе

обучения школьников. М.: Педагогика. - 1975

30. М.В. Буланова – Топоркова, А.В. Духавнева, В.С. Кукушин, Г.В. Сучков. Педагогические технологии. Москва – Ростов-на-Дону, 2004г.

31. М.И. Лукьянова, Н.А. Разина и др. Личностно ориентированный урок: конструирование и диагностика., Москва, «Педагогический поиск», 2006 г.

32. М.И. Лукьянова, Н.А. Разина и др. Личностно ориентированный урок: конструирование и диагностика., Москва, «Педагогический поиск», 2006 г.

33. Кузнецов, Ю.Ф. Этапы подготовки к уроку истории во вспомогательной школе: Методические рекомендации для студентов и учителей / Ю. Ф. Кузнецов. - Свердловск, 1984. - 512 с.

34. С.А. Ежова и др. Методика преподавания истории в средней школе: / М., 1986

35. Родин, А. Ф. Массовые формы внеклассной работы по истории. /А.Ф. Родин. - М., 1961. – 496 с.

36. Короткова, М.В. «Новое» историческое краеведение в современной школе: проблемы содержания и формы работы / М.В. Короткова // Преподавание истории в школе. – 2021.- № 7.- С. 6-11.

37. Юдовская, А.Я. Возможно ли личностное отношение ученика к истории/ А.Я. Юдовская// Преподавание истории и обществознания в школе. -2004.- №3.- С.36-Родин А.Ф. А. Ф., Соколовский Ю.Е. тарих бўйича экскурсия ишлари. - М.: Маърифат, 1974. р. 33

38. Родин А.Ф., Соколовский Ю.Л. Экскурсионная работа по истории.

39. Методика обучения истории в средней школе/Под ред. Ф.П. Коровкина. - М., 1978. - 4.1. - С. 51.

40. Дайри Н.Г. Основное усвоить на уроке. - М., 1987. - С. 50.

41. Донской Г.М. Принципы отбора и описания фактов в

учебниках истории // Проблемы школьного ученика. - М., 1977. - С. 8.

42. Ернер И.Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. - М., 1982. - С. 60-61.

43. Гора П.В. Повышение эффективности обучения истории в средней школе. - М., 1988. - С. 26-27.

44. Руководство для учителя. Третий (базовый) уровень // АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012.

45. Дайри Н.Г. Обучение истории в старших классах: познавательная активность учащихся и эффективность обучения. - М.: Просвещение, 1988. - с.256

46. Дайри Н.Г. Обучение истории в старших классах: познавательная активность учащихся и эффективность обучения. - М.: Просвещение, 1988. - с.256

47. Бородкин Л. И., Владимиров Н., Юшин И.Ф. Историческая информатика в информационном обществе // Круг идей: историческая информатика в информационном обществе. М., 2001

48. Новые возможности // Новые информационные ресурсы и технологии в исторических исследованиях и образовании. М.,

49. Колеченко А.К. «Энциклопедия педагогических технологий». СПб., 2002.

50. Широков, Е. А. тарих ва ижтимоий фанларни ўқитишда ахборот технологияларидан фойдаланиш. 2014. - № 6.3

51. Методические рекомендации по использованию информационно-коммуникационных технологий в цикле социально-экономических дисциплин в общеобразовательной школе. Пермь. 2004 г.

52. Шамсиева И. М. История Узбекистана в UZNET // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». М., 2006. № 34.

53. Антонова Т.С., Батаева Т.В. Первый компьютерный

учебник «История России. XX век» // Преподавание истории в школе. 1998 № 4.

54. Чернов А. В. Использование информационных технологий в преподавании истории и обществознания / Преподавание истории в школе, 2001, № 8.

55. Полат Е.С. Интернет в гуманитарном образовании. М., Владос, 2001.

56. Румянцев В.Б. Всемирная история в Интернете // Преподавание истории и в школе. 2002 № 8.

МУНДАРИЖА

1-Тарих замонавий фан сифатида	3
2-Дарсларнинг эвристик шакллари. Интеграциялашган дарслар, танловлар, викториналар	21
3-Тарих ва ижтимоий фанлар дарсларида ўқув фаолиятининг интерфаол усуллари	29
4-Таълимнинг синфдан ташқари иш шакллари, уларнинг турлари, хусусиятлари ва аҳамияти	64
5-Таълимни табақалаштириш ва индивидуаллаштириш шароитида тарихни ўқитиш усуллари	94
6-Мактабдаги тарих тўғараги: мақсадлар, вазифалар	126
7-Тарих дарсларида ахборот технологияларидан фойдаланишнинг долзарблиги	141
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	173

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI O'LIY TA'LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

ҚАЙДЛАР УЧУН

Б.Абдишукуров, О.Абдусаматов

МАКТАБДА ТАРИХ ТАЪЛИМИНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ

Ўқув-услубий қўлланма

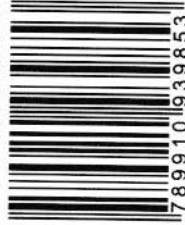
Муҳаррир: Х. Таҳиров
Техник муҳаррир: С. Меликузийева
Мусахҳиҳ: М. Юнусова
Саҳифаловчи: А. Исоқов

Нашр. литс № 2244. 25.08.2020 й.
Босишга рухсат этилди 06.07.2024 й.
Бичими 60x84 1/16. Офсет қоғози. "Cambria"
гарнитураси. Ҳисоб-нашр табоғи. 11,25.
Адади 100 дона. Буюртма № 2423553.

«Renesains sari» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Тошкент ш., Яшнобод тумани, 22-ҳарбий шаҳарча.
+998 (94) 673-66-56

ЎЗБ
CHRC
AXB

ISBN 978-9910-9398-5-3

9 789910 939853